

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXVI. ÉVFOLYAM VII.

2017/7. SZÁM

**A TRANSZSZILVÁN
HAZAFI**
ÁPRILY LAJOS
KETTŐS
ÉVFORDULÓJÁN

KERESZT-TÜZBEN
KIÁLLÍTÁS A MAGYAR
NEMZETI MÚZEUMBAN

**MÁLENKIJ
ROBOT**

KASSÁK LAJOS
A NAGYVÁROS FIA

KIÉ AZ ISTEN?

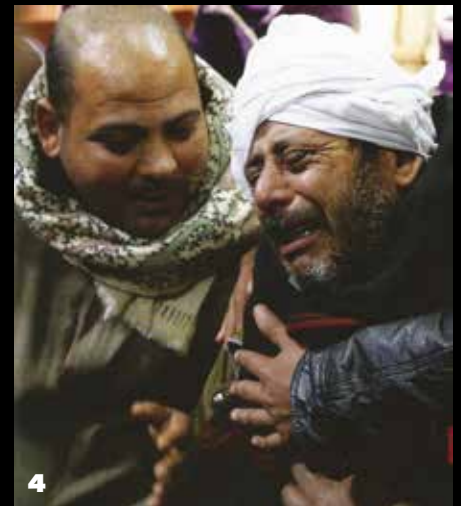
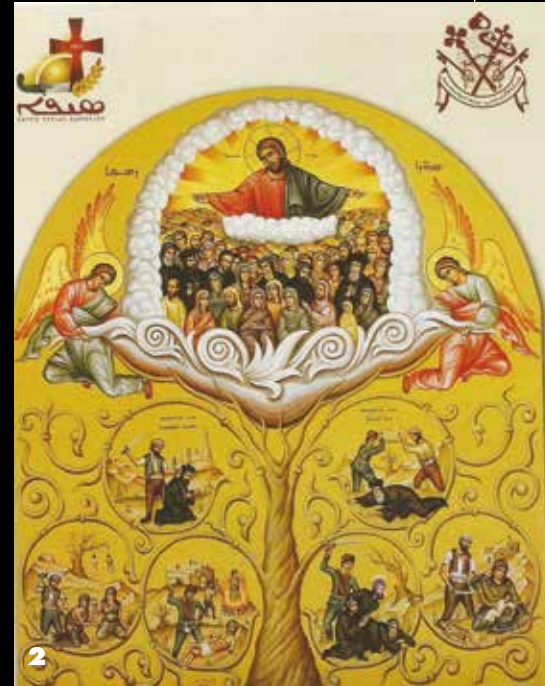

KERESZTÉNYÜLDÖZÉS A KÖZEL-KELETEN

KERESZT-TŰZBEN

Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban

Cikkünk a 20. oldalon

1. A 2015-ben elrabbolt és lefejezett kopt keresztény vértanúkat ábrázoló ikon
2. Sayfo-ikon, a szír keresztény mártírok emlékére
3. Megégett Bibliák, széttört Krisztus-fej a kiállításon
4. Az ISIS által Szírt városában meggyilkolt kopt vendégmunkások egyikének édesapja
5. Menekülttáborban élő iraki asszony kézimunkákat készít eladásra
6. Flavianus Michael Malke szír, katolikus püspök ereklyéjét tartalmazó mellplasztika
7. A katalógus címlapja

SZAKONYI KÁROLY

Kié az Isten?

Valamikor a hatvanas években, amikor még volt lehetősége az Írószövetségnek, hogy bérelt autóbuszokon a vidéki színházi bemutatókra elutazhassunk, Debrecenbe is elmentünk Kamondy László darabjának a premierjére. A *Szerelmes ateisták* című regényéből írt zenés játékot (Vujicsics Tihamér komponálta a dalokat). A történet egy házasságkötés körül bonyolódott, a református, illetve a katolikus szülők nem nézték jó szemmel a készülő frigyet, mert micsoda szerencsétlenség egy vegyes házasság! Ósdi felfogás volt ez már, de még élt az emberekben. Most, a reformáció 500. évfordulóján megrendezett ünnepeken tapasztalhatjuk, hogy tökéletes az egyetértés a felekezetek és vezetőik között. Nézttem a Duna televízióban a szeptember 30-án Kolozsvárott tartott istentisztelet közvetítését, a köszöntő beszédek a testvériséget és az egységet méltatták, de én a protestáns egyházak püspökeinek szavait hallgatva, különösen az unitáriusét, arra gondoltam, hogy micsoda ellentétek és ellenkezések voltak a vallási türelem törvénybe iktatásáig, amikor is kimondták, hogy a hitéért senkit üldözni nem szabad, mert a hit Isten ajándéka. Luther Mártont pápai átok sújtotta, ami azt jelentette, hogy büntetlenül megölhették, Kálvinnak többször is menekülnie kellett az elfogatások elől, a prédikátorokat gályarabság, kiközösítés várta, Dávid Ferenc, az erdélyi, unitárius egyház megalapítója börtönben szenvedett a hitéért, Szervét Mihály a Szentháromságot tagadó tanaiért meg egyenesen máglyán végezte. De most, hála istennek, béke van. Alighanem békés ez ügyben a katolikus egyház is, bár a nagyszabású ünnepségen jelen levő gyulafehérvári érsek, nyilván a protokoll rendje szerint, nem szólt a gyülekezethez. Az, hogy a megindítóan szép ünnepet nézve és hallgatva miért támadt fel emlékezetemben a történelmi múlt, a mai békétlen világgal magyarázható. Vallásháborúk dúlnak manapság is, Közel-Keleten az iszlám bizonyos rétegei vad indulattal támadnak a térség keresztényeire. A Magyar Nemzeti Múzeumban egy teremnyi kiállításon láthatjuk azokat a dokumentumokat, amelyek részleteket mutatnak be a borzalmakról.

Hosszú évszázadokig békében volt egymással az iszlám országokban a muszlim és a keresztény, de a XX. század második felére tragikussá vált a helyzet. Noha a Korán a jó erkölcsre, a mások védelmére tanít, a Közel-Keleten elhatalmasodott dzsihadista szalafizmus, s az *Islám Állam Irakban és Levantében* elnevezésű (ISIS) terrorszervezet

keresztényeket üldöz. De miért? Mi örjítette meg a muszlimok egy részét, miért lettek ádáz ellenségei a közöttük élő koptoknak, katolikusoknak? Gyilkolnak és rombolnak, a vandalizmus kiterjed a keresztény, kultikus helyek elpusztítására is, minthogy elvakultságukban azokban a pogányság jelképeit látják. Azt hirdetik, hogy a mostani keresztények a keresztések leszármazottai, márpedig azok hódítani jöttek a Szentföldre, népet irtani és területet foglalni, a muszlimokat elüldözni. Ocsmány szövegekkel firkálják tele a falakat, ők magukat Allahnak, azaz az Isten fiainak nevezik, míg a keresztényeket a disznóktól meg a majmoktól származóknak, akiket ki kell irtani, már csak azért is, mert a bűnös, nyugati civilizációnak a kollaboránsai. Noha ledöntik a keresztet, meggyalázzák a szentek képeit, Jézust muszlimnak tartják, aki majd eljön és segít nekik a szentségek pusztításában. De nem elég nekik az iráni és a szíriai keresztények irtása, otthonaik és templomaik felgyújtása, ezeréves kultúrájuk megsemmisítése, az ISIS terroristái abban hisznek, hogy csak a világ kereszténységének elveszejtése vezet az üdvösségükhöz. Örült eszme! A szent Julianus kolostorát is felrobbantották, azt, amelyik a XV. századtól még menedék volt, hiszen a falába vésvé ez állt: „Ez egy szent hely, itt mindenki védelmet élvez.” Mert létezett ilyen idő. Szent Julián volt az, aki maga mellé vette ágyába a hidegleléstől reszkető leprást. Milyen messze van ettől a gesztus-

tól a mai kor embere. Aki inkább elfordul a bajtól, semmint segítsen. Eljön az idő, hirdeti az ISIS, amikor Róma és az iszlám megütközik egy végső küzdelemben. Megtorolják, azt mondják, az iszlám kigúnyolását, amire persze van példa Európában (a párizsi satirikus lap karikatúrái, amiért egy egész szerkesztőséget megszároltak le), s a Korán-égetést, amely ugyancsak megtörtént. Európa népei idegenkednek a muszlimoktól, mert igazán nem ismerik a vallásukat, a szokásaikat és a viselkedésüket, minderről sematikus elképzeléseik vannak, sőt, félelmek, pedig nem szabad összetéveszteni őket a terroristákkal. A terroristák a vallási fanatikusok soraiból kerülnek ki (mint mindig), az elvakultak, a sértettek, a magukat felsőbbrendűnek tartott, valójában kisebbségben szenvedők közül. Ők szent harcnak tartják a keresztényüldözést, a *pogányság* kiirtását, hogy az igaz hit győzedelmeskedhessen. Az európai, de már tengerentúli (kanadai) terrorcselekmények is ennek a következményei. A kereszténységgel úgymond a nyugati civilizáció elhatalmasodását akarják megfékezni és megsemmisíteni, a rontó hatást, az *istenelenséget*.

A keresztények, a koptok menekülnek, mentik az életüket, mint Jézus halála után Rómában az őskeresztények, rejtkehelyeket keresnek, szétszóródnak a vakvilágban. Táborokban találnak menedéket azok, akik nem indulnak hosszú útra a vándorló tömegekkel. Ha szerencsésen felszabadul egy-egy vidék, visszamerészkednek volt lakhelyükre, ahol persze romokat és pusztulást találnak, de nekiállnak felépíteni az otthonot, kitakarítani a szennytől a templomot, felhúzni újra a falakat...

De sokan nem mennek vissza többé. Örökre elüldözi őket az ISIS terrorja. Fogy a keresztény a Közel Keleten, a szomorú jóslások szerint ha így megy tovább, hat-hét év múlva nem marad keresztény Irakban és Szíriában. Sokan Németországba mennek vagy Ausztráliába, Angliába... Ahol nem rajzolnak lakásuk ajtajára N betűt, amely a Názáretire utal meg arra, hogy az ott lakót meg kell ölni. De ez nem az iszlám hite. Ez a fanatikusok tébolya. Mohamed a legkésőbbi prófétája Istennek, előtte ott van Jézus és még régebben Mózes. Az egy élő Istent hirdették, és sem a kötöklébe vésett Tízparancsolat, sem az Újszövetség, sem a Korán nem tanít másra, mint tisztességre és felebaráti szeretetre.

De nincs békesség. Káin feltékenyen nézi Ábel tüzeinek a füstjét. Kit szeret az Isten? Kié az Isten? ♦♦

ÁPRILY LAJOS

ÁBEL FÜSTJE

Tudod-e, Ábel füstjéből mi lett?
Nézd azt a selymes, szőke felleget.
A Kain füstje? Mint szenny és korom
ott feketül a bús világ-romon.

AZ IRISÓRAI SZARVAS

Virradt. A fákra egyre csendesebben
rivallt alá a mély felhő-torok.
Gáncsot vető boróka-rengetegben
akadtak rá a csorda-pásztorok.

A gornyikhoz levitte nemsokára
tarkóra vetve egy szilaj csobán,
s megvolt az alku egykettőre: ára
egy korty fenyővíz s egy marék dohány.

A simmentali borjának fogadta
fakorlátos, legeltető helyen,
tőgyén mohón csöngött az istenadta,
és elfeledte, hogy testvértelen.

És elfeledte a futó erecskét,
amely bukfenceket kacagva hányt,
s mely hús homályba fogta gyenge testét,
el a zuzmószakállú ősmagányt.

És elfeledte a forrás kis odvát,
amelynek tükre csábító titok,
s ha eltikkadva meg-megszomjazott, hát
napverte, langyos vályúból ivott.

Kristály-tükörben nem láthatta mását,
mikor a szarva büszkén ütközött,
meg nem sejtette büszke származását,
és borjúnak nőtt fel borjak között.

És lett pompás agancsú háziállat,
vadász-szívekbe dobbantó remek,
s csudálva nézte, rajta mit csudálnak
csudálkozó kiránduló-szemek...

De nyárutón, mikor a kék havasról
omlott a köd s leszállt az ősz vele,
beláthatatlan ködruhás magasból
szarvasbögés bűgött a völgybe le.

S akkor: párát zihált remekbe szája,
idegen lett palánkos otthona,
idegen lett testvére, mostohája –
s a ködbe hördült, mint az orgona.

PISZTRÁNGOK KARA

Erőnket lassú víz apasztja,
heves fény s emberszó zavar.
Rég volt, mikor a sík folyóig
lesodort a vak zivatar.

Szakadó felhők záporától
árrá dagadt a patak-ér,
s az áradástól meg nem őrzött
sem kőodú, sem part-gyökér.

Azóta úszunk, folyton úszunk
a vízzel szemben, cél iránt,
utunkat malmok torlaszolják,
a zuhogó súly visszaránt.

Halászsas-árnyék hull a vízre,
ravasz törrel kísért a gát.
Búvóhelyen töltjük a nappalt
s megvárjuk a hús éjszakát.

Azóta minden éjjel úszunk:
futunk a tikkadás elől,
havasra fel, hol mély az erdő
s forrás-izú a patak-öl.

Fehérmelles vízirigó ül
habos kövön s fűgén neszez.
A martok tajtékos vizébe
finom fenyőtű permetez.

A foltos, ritka napsütésben
zölden ragyog a fák moha,
s ha szél mozdul, kövünkre perdül
a málna és az áfonya.

Futunk, futunk a látomással,
súlyos habot hasít a szánk.
Riadozunk az óceántól,
az ér, az ér a mi hazánk.

Vihar ijeszt, kígyó riasztgat,
meredek útunk nehezül.
S szivárványos testünk az éjben
végső iramra megfeszül.

S mire kipirkad fenn a hajnal
s vörös fény gyúl a fenyvesen,
az érhez zúgón, szirten által
megérkezünk győzelmesen.

KÖDÖS ÉV SZAK ELŐTT

Most gyűjtsd a fényt. Magas hegyekre menj,
ahol kékebb és ragyogóbb a menny.
A lelkedet csűr-szélességre tárd
és kéve-számra szedd a napsugárt.
Azt is, amit a nap búcsúzza ont,
ha arany küllöt vet a horizont,
s ott is, hol késő délutánokon
még megragyog fémsárga lombokon.
Sietni kell. Egy nap leszáll a köd
és szűkre fogja szemhatár-köröd.
S egy éj is jön, mely csillagfényt sem ad,
s évmillióig nem lesz sugarad.

OPITZ MÁRTONHOZ

Te nem szeretted zordon csúcsainkat,
neked idegen volt a „hún” beszéd.
Neked a Csáklya villámvert profilja
hiába mondott százados mesét.

Ha fejedelmi kegy fényét elúntad,
mentél keresni csillogóbb napot.
Kis partjainkról szélesebb vizekre
kéjjel siklott ki könnyű csónakod...

...Mi itt keresztre rendeltetve állunk.
Minket a hűség Krisztus-szege tart.
Égő reménység: árva „húnjaid”-ból
jövőt nevelni, embert és magyart.

Élünk Golgota-fellegek tövében,
vádol a múlt és rémít a jelen,
s halunk erdélyi szent Thermopylaeben
némán, büszkén, örökre névtelen

VÁNDOR

A nyugtalan patak lelkét szeretted,
suhogó völgyek útjait követted.
Gyönyörködtél gátnál, zuhatagoknál,
de mindig új szépség után futottál.
Mi lenne, hogyha egyszer nem sietnél
s megállnál egy tónál: Genezáretnél?

ALFÖLDY JENŐ

A létezés pásztora

ÁPRILY LAJOS KETTŐS ÉVFORDULÓJÁN

Nemrég kezembe került egy életmű-áttekintés Áprily Lajos költészetéről *Tündér-határon* címmel. Szerzője Kada Erika. Megvallott szerzői szándéka szerint műelemzői vezérelve a hívő, az isteni magasság bűvöletében élő és alkotó Áprily bemutatása. Ez is egy lehetséges és fontos nézet a többi közt. A keresztyén hit és az ógörög tragédia szeretetelviségéhez való ragaszkodását a saját korához intézett tiltakozó szavaival fejezi ki a költő *Antigonét* idéző versében: „En gyűlöltre nem születtem / és itt szeretni nem lehet.” A 20. században megélt történelem embertelenségei ellen vétőzik látszólag panaszkodva, valójában a hűségéről és a lelki-erkölcsi ellenállásról adva példát a drámai hősnő, Antigoné és a krisztusi ember alakjában.

Áprily Lajos költészete, úgy tetszik, nem veszít művészi rangjából a múlt idővel – nem többet, mint karunkban a dráma vagy a művészfilm. Az idei, kettős évforduló – a költő százharminc éve született november 14-én és ötven esztendeje, augusztus 6-án hunyt el – jó alkalom arra, hogy különböző nézőpontokból is megvilágítsuk a Nyugat második nemzedékével (Szabó Lőrincel és kortársaival) egy időben ismeretessé vált első könyve óta népszerű nagymester poézisét. Az idén, a reformáció ötszáz éves jubileumán megjelent könyvében Kada Erika joggal emlékezik meg Áprily Lajosról úgy is, mint a *protestáns hagyomány* művészi példaemberéről. Kifejti azt a találó Kós Károly-i minősítést is, hogy Áprily „transzszilván hazafi”, az erdélyi és az egyetemes magyar líra kiválósága, hogy költészete rendkívül gazdag rétegződésű európai és hazai műveltséget ölel fel. Vagy azt, hogy egyike ő a természet Szent Ferenc-i áhítatú énekeseinek. Szívesen hasonlítják őt idősebb francia kortársához, Francis Jammes-hoz, bár hozzátennem, hogy Áprily fegyverektől irtóza is harcosabb védelmezője volt önnön eszméinek. De vallásosságuk közel áll a panteizmushoz. Egyetérthetünk a monográfussal: a költő nem volt sem „urbánus”, sem „népi”, ám talpig ember és magyar európai. A humanizmus magányos, bár nem társ nélküli képviselője. A Nyugat egymást váltó nagyjaival egy időben Kuncz Aladár, Reményik Sándor és Dsida Jenő szellemi kortársa, de Adytól Székely Jánosig, Babitstól Jékely Zoltánig és iskolaigazgatója idején megismert tanítványáig, Nemes Nagy Ágnesig sok-sok elődje és követője volt és van Erdélyben, az anyaországban. Kortársai közül Bartalis Jánossal és Tompa Lászlóval sokáig „triumvirátust” alkotott erdélyi viszonylatban, de ez a besorolás idővel szükös lett hozzá mérve. Emberi alakja és költői kultúrája igen tág sugarú körre kiterjed: joggal emlegetik Arany János-i szintű mestersegbeli tudását és puritán, értékörző, szeretetre méltó egyéniségét. Nagy szolgálattelvője volt irodalmunknak Erdélyben és itthon, folyóiratok szerkesztőjeként, német, orosz, francia, román és más klasszikusok remekelő műfordítójaként. Legendásan tiszta, etikus és tartásos férfiú volt, mélyen hívő, családszerető és természetimádó.

Mindez nem sikkad el Kada Erika religiózus megközelítésében, de én most máshová helyezem a nyomatékot, mint ő: főként Áprily természetbölcsölete foglalkoztat. Nem mint vallási megnyilvánulás, hanem mint *ember és természet egységét megélt* és féltő, ezért a természetet felélő, vészes korunkban különlegesen időszerű és becses *művészet*. Ez az egység ritkán valósul meg olyan szoros érzelmi és gondolati egységben, mint az ő lírájában. Az ősi eredetű toposzok, csúnya szóval szépségkellékek újjáélednek és kivirulnak, s tárgyszerűségükben is személyessé válnak. Levetik pusztán dekoratív jellegüket a tájak, égitestek

és évszakok. Megkísérlem, a tőle oly eltérő alkatú Baudelaire egyik sora igencsak illik az ő nézetére: „Templom a természet.” (*Megfelelések*, Tornai József fordítása.) Áprily egy helyütt Baudelaire és Verlaine tanítványának vallja magát, míg fia, Jékely szerinte inkább Apollinaire szellemi kortársa. Ezzel van némi vitám, mert az illúzióatlanabb Jékely közelebb állt *A rossz virágai* költőjéhez, mint ő: a viszonylagossá torzult értékeket szívesebben vette szemügyre a groteszk oldalukról, míg Áprily gyakrabban érezteti a hagyományosan felfogott szépség és jóság egyértelmű fölényét a rúttal és a rosszal szemben. Az utóbbi személyiségének minden ízével együtt lélegzett a tájjal, növényekkel és állatokkal – főként a dalos madarakkal –, sziklával, hegyorommal, tengerszemmel, folyóval, patakokkal, felhőkkel, hóval és csillagokkal. Költői nyelve is a természeti jelenségek szépségével együtt zenél, mint a madárdaltól, a fácánrikoltástól, a szarvasbögéstől és a rovarzűmmögéstől hangos erdő-mező. Oly gazdag a színekben, mint a virágok, a lepkék és kedvenc énekesmadarai. A női szépség is minduntalan felvillan hol képzeletében, hol a diákkor „elvesztett paradicsomából” mérítve, hol családjának gyermeklányaiban gyönyörködve. Híres verse, a *Március* a legboldogabb magyar versek egyike. Kimeríthetetlen ő az élet felemelő dolgainak megjelenítésében – de aggódó, szorongó féltésében is. A barbizoni eredetű plein air-festészettől a posztimpresszionistáig terjed az a képzőművészeti áramlat, amelynek megfeleltethető verses tájképei. Képzeljük el ehhez a krisztusi „jó pásztor” végtelen szeretetének kisugárzását és az antik drámák tragikus életérzését! A hol idillikus, hol félelmetes szépség megtelik verseiben az egzisztenciális aggodalommal éppúgy, mint a felnőtten, öregén felidézett gyermekkor életörömeivel. S azzal is, amit Kada Erika hangsúlyoz: a megélt szakralitás üdvözítő, mindenségre sóvár ihletével.

Érdekes összehasonlítás lenne, ha egymás mellé helyeznénk Áprily Lajos és Szabó Lőrinc költészetét. Az utóbbi a létharc, a *struggle for life* kegyetlen törvényére szegezi tekintetét, Áprily pedig a nagy harmóniát érzékeli még a létért küzdő lények összezsapásaiban és a mulandóság fájó tudomásulvételében is. Ünnepli az összetartozást, a genetikai szükségyszerűséget és elrendeltetést, protestáns értelemben. *Az irisórai szarvasról* sokszor megírták, hogy a hűség verse. Hűség a fajtához, jelképesen a nemzethez (ősi totemállataink egyikéről van szó), az erdélyi őshazához, amelynek egyik legnosztalgikusabb, de legkevésbé „irredenta” elfogultságú énekese Áprily Lajos – éppúgy,

mint a saját nemzedékéből ugyancsak kimagasló fia, Jékely Zoltán. Ez a *Cantata profanával* egytövű, nagy vers a legözöndöcsödtebb erotika verse is, nem csak honvágyat kifejező mű. A szarvasbögés hívó szava, amely a fogságban felnevelt vadat visszahívja a vadonba, kifejezetten a nemiségre utal. Megkísérlem, hogy kevés vers van, amely olyan erővel szólaltatja meg ezt a természeti eredetű ösztönt, mint a szemérmesnek tartott, szerelmi lírájában nem túlzottan bővelkedő Áprily műve. A „tisza forrás” szóösszetétel is itt szólal meg elsők között a műköltészetben, s nem túl merész ötlet, hogy Áprily a bartókiság egyik elődje líránkban, amelyből hogy is hiányozna az *Allegro barbaró*-i „vadság” modern mivoltának ismerete. Áprily ráértett egy ma is élő és virágzó költői áramlatra, amely remekművek sorát indította el a lírában és más művészetekben Bartók, Ady és József Attila óta.

Áprily költészetének egyik lehetséges és szükséges nézőpontja, a természetfilozófia még sok gondolatot elindít bennem. Heidegger szerint az archaikus görög filozófiában az ember nem mint „hatalomra törő akarat” jelenik meg, mint ahogy Nietzsche hirdette a „felsőbbrendűekről”. Az ember az antikvitásban még nem vált külön a világegyetem működésétől: annak részeként alkotott képet önmagáról. Ennek megfelelően az ember nem „a lét ura”, hanem „a lét pásztora”. (Az idézetek a világháló *Természetfilozófia* címszavának értelmezéséből valók.) Lényeges itt a *hatalomra törő akarat* terminusa. Áprily a háborúkon háborogva versben vitatja az ifjúkorában megismert, nagy hatású filozófus, Nietzsche felfogását, főként az „élj veszélyesen” közveszélyességét (*Nietzsche ellen*). A krisztusi szeretet védelmében fordítja versét pajzsként az „Antikrisztus” eljövételét jövendölő vagy éppen tudomásul vevő gondolkodó felé. A gyilkos háború a költő szemében nem igazolja, hanem ellenállásra szólítja fel az igaz lelkeket akkor is, ha „tette gyöngék”, mint eleinte Hamlet, vagy olykor Ady Endre („Én, beteg ember, csupán csak várok...”). Áprily nem prófétál, csak elmélyült gondolkodásra és békeszeretetre serkenti olvasóit. Mint nyáját a pásztor az égiháborúban, óvja népét a dühtől és a gyűlölködéstől. Egész költészetét, a sztoicizmus és az epikureizmus között egyensúlyozó meggyőződését, szeretetet és jóakaratot sugárzó egyéniségét ennek a szándéknak szentelte. A pásztor egyúttal az Ábel-ember választása, akinek áldozatát az Úr őszintébbnek ítélte, mint Káinét. A művelődés történetéből ilyen szabad szellemű alakokról írt példázatok: a „pártok és idők felett” álló rotterdami Erasmus; a Bethlen Gábor udvarában

vendégeskedő és Gyulafehérváron tanító német Martin Opitz költő-pedagógus; a meghalni hazatért Apáczai Csere János és holland felesége, Aletta (mindketten a Házsongárdi Temetőben nyugszanak); a modern filantróp, Albert Schweitzer; Dante, aki „maga csinált pártot „önmagából”; a víz és a tűz közös emberáldozata, Shelley; a szabadságért meghalni kész Petőfi; a bölcs, békeszerető császár, Marcus Aurelius; a gyermekkorával együtt „elvesztett paradicsom” névadója, Milton; gyengülő szemű öregkorában a vak Oidipusz; a hazájából száműzött költő, Ovidius – mutatóul elég ennyi a példák közül.

Néhány szó a parnasszusi szépséghez hű (és ebben csakugyan Baudelaire-hez és Verlaine-hez hasonlítható) formaművész jellemzéséről. Nevéhez kapcsolható a négysoros műforma *műfaji* rangra emelése. Az ő *kvartettje* nem csak a szintén kis terjedelmű, eredetileg sírfeliratnak, később tollcsaták vívására is alkalmas epigrammával rokon az előkészítő résszel és a csattanóval. E miniatűr formája sokszor nagyobb szabású gondolati költemények tömörített változatának tekinthető: hol elégiának, hol ódának tetszik – sokszor fohásznak, imának. Az aforizmához is hasonlít: bölcs mondás, amelyet egy felvillantott élethelyzetből párolt le néhány sorban. E versforma életművének utolsó évtizedeiben vált különösen jellemzővé. Volt persze hajlama nagyobb ívelésű kompozíciók, párbeszédű balladák, románcok, elbeszélő és gondolati költemények alkotására is. Antik és nyugat-európai és ütemhangsúlyos költeményei a *techné* szempontjából is poétikai alpművek, az igényes gondolatnak sosem fölé rendelve, hanem vele összhangba hozva. Csodás bravúrokra képes. Az *Ómagyar Mária-siralomból* gyönyörű, modern átíratot készített. Menyének, Jancsó Adrienne előadóművésznek pazar versmondásra alkalmat adó, romantikus verset írt (*Szélvihar*). A schilleri, beethoveni *Örömóda* ritmikái allúziójában (*A túlsó partról*) mintegy a visszájára fordítja elkeseredésében az ünnepi éneket, mint Thomas Mann zeneszerző hőse a *Doktor Faustus*ban. Kedvence, Ady *Az Értől az Oceanig* című versének ellentettjét írja meg kongeniálisan – nála a pisztrángok a tenger felől úsznak fel árral szemben ívóhelyükre, a hegyi patak eredetéhez (*Pisztrángok kara*). Világa főként az erdélyi szülőföld, öregén a Visegrádi-hegy tája és a belső végtelen írott és álomi könyvtára – de szellemének haladási főiránya vertikális: a végtelen magasságba tart. 🍀

LEXIKON Áprily Lajos, született Jékely Lajos (Brassó, 1887. november 14. – Budapest, 1967. augusztus 6.) költő, műfordító. Fia, Jékely Zoltán költő. Középiskoláit a székelyudvarhelyi gimnáziumban kezdte, majd 1899-ben családjával Kolozsvárra került, s a református kollégiumban tanult. 1909-ben a kolozsvári egyetem bölcsészkarán szerzett magyar–német szakos diplomát. Nagyenyeden lett tanár: kisebb-nagyobb megszakításokkal tizenhét évig tanított a „dús hagyományú” városban, s ezalatt kiállt Ady költészete mellett. *Jékely Lajos* néven az *Erdélyi Lapok*ban jelentkezett, Kovács Dezső azonban megróttá „modern” hangja miatt, mire a költő évekig nem kísérletezett újabb publikálással. Verseit Áprily Lajos néven először 1918-ban az *Új Erdély* közölte, majd az *Erdélyi Szemle*, a *Napkelet* és a *Pásztortűz* is helyt adott írásainak. Ugyanakkor az Erdélyi Irodalmi Társaság és a Kisfaludy Társaság mellett a Kemény Zsigmond Társaság is tagjává választotta. Első költői sikerei után 1923-ban Dijonba ment, ahol a francia nyelv tanításához is diplomát szerzett. 1924-ben elfogadta Kuncz Aladár meghívását, s együtt szerkesztették a kolozsvári *Ellenzék*

irodalmi mellékletét. 1926-ban családostul Kolozsvárra költözött, s a református kollégiumban tanította a magyar és a német irodalmat. Ugyanebben az évben részt vett az erdélyi magyar írók első marosvécsi találkozóján, s az 1928-ban induló *Erdélyi Helikon* szerkesztője lett. 1929 őszén Budapestre költözött, s tíz évig a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatója volt. Elvállalta a *Protestáns Szemle* szerkesztését is. 1943 szeptemberében, miután nem volt hajlandó az iskolájában a zsidótörvények szabta felvételi rendelkezéseket végrehajtani, felmondott, nyugdíjba vonult, s Visegrád mellett, Szentgyörgypusztán telepedett le. Hosszú éveken át csak fordításaival volt jelen az irodalmi életben, versekkel az 1950-es évek közepétől jelentkezett újra. Verseinek leggazdagabb válogatását már csak a halál árnyékában érthette meg. Nyolcvanadik születésnapja előtt halt meg a hárshegyi szanatóriumban. Verseiből német, angol, francia, szlovák, román és lengyel nyelven jelentek meg fordítások. Ő maga a világirodalom egész sor remekét tolmácsolta a magyar olvasónak. A műfordítás sose jelentett számára mellékes foglalkozást. Legszámtotvebbek német, orosz és

román fordításai, de fordított angol, francia, latin és kínai költőktől is. Puskin *Anyeginjének* vagy Ibsen *Peer Gyntjének*, Schiller *Wallensteinjének* fordítása a magyar műfordítás-irodalom remekei közé tartozik. A román költészetnek egyik legihlettebb tolmácsolója.

FŐBB KÖTETELI: *Falusi elégia* (versek, Kolozsvár, 1921); *Rasmussen hajóján* (Berlin, 1926); *Vers vagy te is* (antológia és új versek Kuncz Aladár bevezetőjével, Kolozsvár, 1926); *Az aranyosó balladája* (Kecskemét, 1934); Áprily Lajos–Kerecsényi Dezső–Vajthó László: *Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok 1-3. oszt. számára* (Franklin, Budapest, 1938); *Ábel füstje* (válogatott versek, drámák, Szépirodalmi, Budapest, 1957); *Az aranyasarvas* (műfordítások, 1964); *Jelentés a völgyből* (versek, 1965); *A kor falára* (válogatott versek, Szépirodalmi, Budapest, 1967); *Akarsz-e fényt?* (versek), *A bíboros* (dráma), utószó Jékely Zoltán, Szépirodalmi, Budapest, 1969); *Megnőtt a csend* (összegyűjtött versek, Szépirodalmi, Budapest, 1973); *Válogatott versek, 1945–1967*; válogatta: Jékely Zoltán, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1978).

TAXNER TÜNDE

Faust és Mefisztó jelenvalósága

Valpurgis-éj a Kőbányai úton

Lassan elhelyezkedtem a nézők között, a meredek lelátón a színpaddal szemben. A díszletet függöny helyett nagy, fehér lepel takarta, s a háttérben ének szólt. Szép és tiszta hangok, ám a dallam folyamatos ismétlése feszültséget támasztott. Aztán csend lett, csak az eső kopogott tovább a csarnoktetőn, s a fehér leplet láttam és a díszlet tetejét: Faust szobája lesz a kezdőszín. Ekkor mozgolódás támadt, s hátrafordulva a nézőtér közepén levezető lépcső felé láttuk meg azt az alakot, aki némán lépkedett lefelé a fokokon. Fehér öltönyt, nadrágot és kalapot viselt sötétkék szalaggal. Az arca és a kopasz feje is fehérre volt festve. Elegánsnak mégsem neveztem volna, inkább természetellenesnek, mozgása miatt gépiesnek. Leért a színpadhoz, balra fordult, majd hirtelen hátborzongatóan felüvöltött. Lerántotta a nézőteret és a színpadot elválasztó vékony, fehér vásznat, s elének tárult a kép: az első benyomás a pokoli kiáltás visszhangjában. A fehér, állatias hopmester ránk mérte az első sokkot, amely bevont a kitarulkozó fantáziába.

Ettől a pillanattól kezdve nem tudtam sem nem is akartam kilépni az előadás világából. Alig bírtam betelni a színpad látványával, amelynek révén komplex, kortárs művészeti alkotással kerültem szembe. A fehér, magas

falú díszlet egy tudós dolgozószobáját ábrázolta iskolapadokkal a háttérben. A padokon orvosi maszkos, köpenyes emberek, nagyon sokan. Előttük a padon laptop, amelyen csak kis, kék fény világított. Kísérteties, mesterséges, agresszív, de mindenki által ismert kék fény. Az arcok a képernyőre merednek, senki nem mocsan, állókép. A színpad közepén hajlott hátú, kopasz, redőzött tarkójú és jellegzetes orrú öregember. Fején szerencsétlen, kis, fehér sapka, orrán régies keretű, vastag szemüveg. Ő lesz Faust (Bács Miklós), gondolom magamban. A szobában mindenütt összegyűrt könyvlapok és újságpapírok a földön, a tudós életterének koszos rendetlensége. A szín jobb oldalán szekrény, amelynek tetején egy kitömött bagoly mellett csúnya, kis alak kuporog. Neki is fehér az arca, akárcsak a hopmesternek. Fény esik rá, amikor a fentről rádörgő hangnak válaszol, amely ezt kérdezi: „Láttad Faustot? A doktort? Hű szolgámat!”*

A kis alak hangja az előbbivel szemben alattomos és fakó, beszéde mégis tökéletesen kivehető. Bár nem tudok románul, sok szót felismerek, s a feliratok is segítenek. Hamar kiderül, hogy Mefisztó (Ofelia Popii) kuporog a szekrényen, s eljátszadozik a kitömött bagoly tollaival. Megkötetik a paktum a láthatatlan hatalom és a kis ördög között, s kivilágosodik a szín.

2017 áprilisában a negyedik *Madách Nemzetközi Színházi Találkozó (MITEM)* egyik csúcspontját a *nagyszebeni Radu Stanca Nemzeti Színház* vendégszereplése jelentette. Goe-

the *Faust*-ját a kiváló, román rendező, Silviu Purcărete és látványtervező társa, Helmut Stürmer 21. századi értelmezésében láthatta a közönség. Az előadás helyszínül az Eiffel Csarnokot jelölték ki, amely a MÁV Északi Főműhelye volt, amíg az Operaház tulajdonába nem került. Gigantikus méretei (kétszázötven méter hosszúságú és százötven méter szélességű tér) az előadás alapkövetelményét elégítették ki, hiszen Nagyszebenben is egy volt gyárépületben fér csak el a monumentális produkció. A csarnok százharminc éves, jellegzetes acélszerkezete már belépéskor különleges hangulatot teremtett, megalapozta azt a sejtésemet, hogy a nem szokványos, színházi környezetben egy kicsit sem konvencionális előadásban lesz részünk.

A nézőteret a csarnok bal felében építették fel, a tér messze a homályba nyúlt, s először a színpad méreteit sem lehetett felmérni. A nyitójelenet ezért is tett ránk erős hatást. A színpad díszlete nem változott meg az előadás alatt, de folyamatosan alakult, s újabb beépített funkciók lepleződtek le. A szoba hátsó fala három, óriási ablakból állt, műanyag, koszos hatást keltő üvegek kiválóan lehet vetíteni. Faust öngyilkossági kísérletek az ablakokon keresztül egy német kisváros reggeli, napfényben úszó, harmonikus látványa tárul a szemünk elé. Az egyetlen tiszta és valóságosnak tetsző kép az egész előadás alatt, amely visszaszólítja az életbe a kiábrándult tudóst. Mefisztó, az ördög megjelenésekor a városka képe helyett lángnyelvek, lobogó, vad tűz csap fel az abla-

Faust: Johann Wolfgang von Goethe műve alapján színpadra alkalmazta, a forgatókönyvet írta, rendezte Silviu Purcărete. A színművet 2007-ben Nagyszebenben egy gyártelepen mutatták be. A MITEM programjában a 2017. április. 28-ai előadást a Radu Stanca Nemzeti Színház (Szeben, Románia) társulata adta elő több mint száznyolcvan szereplővel. A főszerepekben: Faust: Bács Miklós, Mefisztó: Ofelia Popii, Margit: Tania Anastasof, Astrid Hermann, Iunis Minculete, Aneea Opreș, Ana Maria Telebuș, Petra Telebuș, Eveline Buta. Közreműködtek a szebeni Lucian Blaga Egyetem színészszakos hallgatói, valamint az Electric zenekar. Díszlettervező és fénytervező: Helmut Stürmer. Jelmeztervező: Lia Manțoc. Zeneszerző: Vasile Șirli. Hangszerelés: Doru Apreotesei. Video: Andu Dumitrescu. A díszlettervező asszisztense: Daniel Răduță.

Jelenfotók a Faust előadásából

kokból. Goethe szerint a gonosz kutya alakjában jut be Faust szobájába, s valóban átfut egy fekete kutya a színen. A díszlet bal oldalát alkotó, a bejárati ajtó feletti téglafal látványosan leomlik, amikor az ördög parancsára egy fáklyából lángot fújnak. A rendező súlyt fektet hát a látványelemek „hatásvadász” használatára, de közben jól vigyáz arra, hogy legyen művészi funkciójuk. A néző egyre jobban az előadás hatása alá kerül, hiszen a felváltva kaotikus és letisztultabb képekben mindig megmarad a rendszer. Egymásra épülnek és fokozzák az előadás intenzitását, amely egyenes arányban áll a tér kitágításával.

Faust és *Mefisztó* megkötötte a paktumot, s útnak indulnak megkeresni a boldogságot a világ poklában. A terem keretei szűkek már egy ilyen utazáshoz, s a díszlet hátsó fala az ablakokkal eltűnik a csarnok sötét mélyében. Lassan épül a kapcsolat ezzel a titokzatos, színpad mögötti térrel. A színpad egy sávját, nagyjából a közepét kihúzzák az eddig elrejtett síneken, s a helyén zöld műgyep marad, amelyen a kis Margitok, Faust ártatlan szerelmei virágok közt lépkednek. A rendezői elképzelés egyik különlegessége, hogy *Gretchen* szerepét több fiatal, talpig fehérbe öltöztetett színész nő játssza. A Margit-történet tragikus végéhez közeledik, amikor egyszerre csak mindenki feláll, s elindulunk a színpad felé. Malacfejű alakok teregetik a sok-sok nézőt a színpad mögötti óriási térbe, ahonnan pokoli rockzene szól. Ott, a színház „tudatalattijában” játszódik a Valpurgis-éj, a boszorkányok pokla. Most már semmi nem választja el a nézőt a produkciótól, véglegesen részévé válik. Nincs külső felszólítás a cselekvésre, de aktívvá válunk, hiszen állnunk kell a tömegben, s tekergetni kell a nyakunkat, hogy vajon mi minden folyik körülöttünk. Beérünk a külön világítással felszerelt, tágas térbe, ahol lassan tudunk csak lépkedni. Mefisztó ekkor megjelenik a színpad hátsó,

felénk eső oldalán, és szavakkal is bevezeti Faustot és a résztvevőket, akik nem csupán nézők többé, a pokoli éjbe. Mintha cirkuszba kerülünk volna, ám súlyosabb hatást gyakorol ránk a jelenet. A csarnok jobb sarkában, nagyon magas emelvényen zenészek vannak, élő zene szól. Külön erre az előadásra írták, a zeneszerző Vasile Şirli, a párizsi Disneyland zenei vezetője. Egy másik emelvényen félmeztelen férfi áll táncosnők között fáklyával, mintha lángot okádna. A csarnok közepén egyetlen sávban mozog a színpad kihúzott része, amelyen a főszereplők tartózkodnak. Néha csönd lesz, majd újra kitört a káosz. Hirtelen a csarnok végéből, a nézők között mindkét oldalon, szép lassan áthajt egy-egy targonca, amelyek mintegy három méter magasságban egy-egy keresztrudat tartanak. Hat színész nő lóg le róluk, szinte sűrölik a fejünket. Furcsán rángatóznak, rázzák a hajukat, ők a boszorkányok. A Valpurgis-éj mintha beavatás lenne, egy spiritiszta, titkos összejövetel a Kőbányai úton. A színészi teljesítmények, a hatalmas színházi apparátus tökéletesen megkoreografált produkciót eredményez, amelynek során bátran elfelejtette a néző, hogy valójában színházba jött.

Pár pillanat erejéig megtörik a varázs, amíg újra elhelyezkedünk a nézőtérben. Mozdulatlanul ülök, mintha egy álomból ébredtem volna. Faustot a megviselt színpad jobb első sarkában fedezem fel, arcán tükröződik a végtelen fáradtság. Újra néző vagyok a szokásos, passzív pozícióban, de már nem lépek ki a darab bűvköréből. A maradék tíz percben a rendező nem törekszik az indulatok további fokozására, hanem gondolkodásra bír. Faust dühe az egekig ér, hisz felismeri, hogy Mefisztó mibe rántotta. Margit, a fájdalomba beleőrült csecsemő- és anyagyilkos halálát a gonosz csábítása okozta, amely Faustot eluralkodott. Goethe a második Faust-tragédiában továbbította az *Ember* mágikus ön- és világmegismerési utazását, de

Purcärete a folytatásból csak Faust halálát és megdicsőülését emeli be az előadásba. A tudós élete a végéhez közeledik, szekrényéből előbújik négy szikár, fekete figura. A *Bűn*, a *Baj*, a *Gond* és a *Nyomor** szinkronban és szaggatottan mozogva közelítenek áldozatukhoz. Kínózzák az öreg tudóst, hiszen melyik embert ne érnék el fekete karmaikkal? Testvérük, a *Halál* pedig hátulról érkezik a színpad mozgatható elemén. Egy mozdulatlan, kísérteties férfi fekete, estélyi ruhában, kopaszon és karikás szemekkel. Eljött Faustért, s elhozta körmein a tapasztokat, amelyek végleg elveszik az *Ember* látását. Közben a háttérben, az iskolapadokon fűrészelve elkészítik Faust koporsóját. Mefisztó belefekteti az Embert a koporsóba, de a fatákolmány túl kicsinek bizonyul. Ha a fejét nyomja bele, a térde hajlik meg, ha a térdét egyenesíti, a feje bukik ki belőle. Humort kevés helyen véltem felfedezni a darabban, mégis az egész rendezés arra a mélységes, emberi lét iránti ironiára épített, amely a modern kor alapvető emberi tapasztalataiból fakad. Faustot nem engedik le a sírgödörbe, a színpad alá, hanem fölé helyezik. A Halál lekuporodik a sarokba, a csontváz keze a fején nyugszik, testvérei pedig távoznak. Mefisztó elkészül a nagy pillanatra, Faust lelkének elnyerésére. Faust Mefisztóval tett utazása azonban nem érte el célját, a felhőtlen boldogság átélését és az élet értelmének felismerését. Margit szerelme nem hozhatott boldogságot, mert tragédiába fulladt, a Valpurgis-éji tobzódásnak maga Faust vetett véget, s a halálban sem értett meg semmit, mert elvették a szeme világát. Mefisztó az Ember lelkét egy fogóval várja, a halott szájánál állva keresi, de minden hasztalan.

Ekkor a nézőtér tetejéről csodálatosan tisztá énekszó hallatszik, s fehér fényárban megjelenik két kislány, két Margit. Tollpihéket szórnak maguk elé, Mefisztó lopakodva elindul feléjük. Faust teste eközben eltűnik, s Mefisztó nagy erőfeszítések árán elkap pár gyenge pihét. Görcsösen fogva tartja őket a fogóban, de hirtelen mégis elengedi, amikor felfedezi a test eltűnését. Lassan nyilvánvalóvá válik az, amelyet szavakba is önt, hogy hiábavaló volt egész munkája, minden erőfeszítése: az ördög nem tudja megkaparintani az Ember lelkét. A mellette kuporgó, számítógépbe jegyzetelő férfi szenttelenül hallgatja őt. Faust megüdvözült, megszabadult a gonosz fojtogató hatalmától, amely az Ember lényegéhez, a lelkéhez nem férhet soha igazán hozzá.

Állva tapsol a közönség, ily katartikus élményben ritkán lehet része. Ez a színház, totális művészi víziójával az utolsó utáni pillanatig fogva tartott bennünket. Részévé válhattunk a vízióknak. ♦♦

*Magyar szöveg: Márton László fordítása, Kalligram Kiadó, 2015.

RÉFI ZSUZSANNA

A ZENE IGAZSÁGA

Fotó: Raffay Zsófi

HAMAR ZSOLT
HANGJEGYEKRŐL
ÉS KOCSIS
ZOLTÁN RÓL

Úgy véli, hogy az elmúlt évek során sokat változott, kicsit békésebben fér meg a bőrében, s már nem a saját pályája, hanem a hangjegyek igazsága vált számára a legfontosabbá. Hamar Zsolt különleges karriert járt be az elmúlt két évtizedben. Zenekart épített Pécssett, vendégkarmesterként is beutazta a világot, hat éven keresztül a világ egyik legjobb operaházának, a Zürichi Operaháznak volt állandó karmestere, s egy cikluson keresztül német dalszínházat irányított. Tavasztól pedig a Nemzeti Filharmonikus Zenekar zeneigazgatói posztját tölti be. És hogy azt az együttest irányíthatja, amely egykori mesteréé és mentoráé, Kocsis Zoltáné volt, nos, azt az élet csodálatos ajándékának tartja.

– Gyermekként valóban az NFZ elődje, az Állami Hangversenyzenekar plakátjai díszítették a szobáját, ahogy egy interjúban nyilatkozta?

– Olyannyira, hogy még most is fel tudom sorolni, ki volt az 1980-as évek végén az együttes első klarinétosa, fagottosa, csellósólamvezetője és fuvolistája. Akkoriban már zeneszerzőszakos voltam – búvópatakként néha felszínre törtek a dirigensi ambícióim is –, s rettentően érdekelték az ÁHZ próbái, amelyekre ha csak lehetett, mindig belógtam. Abban az időben Kobayashi Ken-ichiro mellett Lukács Ervin irányította az együttes munkáját. Amikor a karmesterképzőn Lukács tanítványa lettem, ő már el is várta tőlünk, hogy figyeljük a társulatnál folyó munkát, s minél többször meghallgassuk a próbákat.

– Azután, szinte pályakezdőként már ön is dolgozhatott a zenekarral.

– A karmesterversenyen díjként nyertem, hogy egy koncerten vezényelhettem az Állami Hangversenyzenekart. Az első találkozás

jól sikerült, a következő szezonra több felkérést is kaptam, s én voltam az akkoriban, aki – ha egy karmester valamiért lemondta az ÁHZ-s koncertjét – beugrott. Lenyűgözött az együttes, s azt már a mai tapasztalatommal mondom, talán az tetszett bennük a legjobban, hogy a Bécsi Filharmonikusokhoz hasonlóan működtek. Hiszen a császárváros zenekarának nincs főnöke, nem attól jó, hogy éppen ki áll az élén, hanem magától az együttestől. S hasonlóságot tapasztaltam az ÁHZ-nél is. A társulat olyasfajta flexibilitású volt – főképp Kobayashinak köszönhetően, aki a kezével mindent meg tudott mutatni, s gesztusait a zenekar remekül követte –, amely csodálatra készítetett.

– Kocsis Zoltán irányításával azután egy új korszak következett, amelynek szintén részesévé vált, hiszen a Nemzeti Filharmonikusok első, állandó karmestere lett 1997-ben. Gondolom, hogy a muzikusok közül sokan emlékeztek még arra a fiatal dirigensre is. Ez nem jelentett nehézséget most, amikor az NFZ zeneigazgatója lett?

– Igaz, régebben csak második ember voltam, azóta azonban eltelt több mint tíz év. Ez alatt sok dolog történt a karmesteri pályámon, sokfelé jártam a világban, s úgy érzem, hogy én is sokat változtam. Már másképp néztek rám a zenészek, mint annak idején, s elfogadják, hogy eggyel előrébb léptem.

– Valóban sok minden történt, hiszen már több mint két évtizede szerzett diplomát. Mennyire tervezte tudatosan a pályáját?

– Az első években azt a koncepciót követtem, hogy a mennyiség a legfontosabb. Nagy repertoárt akartam építeni, először koncert-, majd operakarmesterként. S azután, úgy öt esztendővel ezelőtt, amikor már négyszer-ötször elvezényeltem a törzsrepertoárt, azt gondoltam, hogy kezdjük előlről, de most már jól. Az, hogy koncertdirigensként kezdtem a pályámat, tőlem függetlenül alakult, az viszont már az én tudatos döntésem volt, hogy mindenáron operakarmesterré akartam képezni magam.

– Előző beszélgetéseinkben mindig hangsúlyozta, hogy fontosnak tartja a hangversenydobogó és a dalszínház egyensúlyát.

– Így van, bár a felkéréseket az ember nem mindig tudja tervezni. Az utóbbi néhány esztendőm főleg az operáról szólt, hiszen Zürichben, majd Wiesbadenben dirigáltam. Vendégkarmesterként pedig főleg koncertrepertoárt építettem, bár akadt e téren is kivétel, hiszen Dél-Koreában az általam vezényelt Lohengrin-produkciót az év operapremierjévé választották. De mindig igyekeztem egyformán törődni mindkét területtel. Feléptül két repertoár, s rengeteget tanultam az elmúlt évek során. Nagyon sokat változtam karmesterként és emberként is. Sokat formáltak rajtam a svájci, majd a német esztendők. Talán kicsit kompromisszumkézsőbb lettem, talán békésebben bírok a bőrömben élni, s ennek örülök, mert célom volt az is, hogy másmilyen legyek. Sok szempontból nem voltam elégedett a korábbi önmagammal.

– Pedig Zürichben olyan művészekkel dolgozhatott, mint Cecilia Bartoli és Polgár László, Wiesbadenben pedig hetven dirigens közül nyerte el a főzeneigazgatói posztot.

– Fontos volt a saját személyes karrierem, az, hogy milyen szerződéseket kapok. Akadtak évek, amikor utazókarmester voltam, állandó vendég mindenütt. Annak is meg van a maga szépsége, s kicsit könnyebb, mint egy zenekarépítés. A jó vendégdirigens fél óra alatt feltérképezi az adott együttest, s meglátja, hogy hol vannak azok az alapvető problémák, amelyekhez nem szabad hozzányúlni, mert abból csak baj származik, ahogyan azt is, hogy hol lehet néhány instrukcióval látványos eredményt elérni. Persze, ez olyan, mintha az embernek penészedne a háza, ő pedig inkább egy feltűnő, új csillárral foglalkozna. Az együttesek szerettek, gyakran visszahívtak, de ez a bőröndlakó életmód, a látszats megoldások megtalálása egy idő után már nem érdekelt különösebben. Hiszen mi elsősorban a zenére esküdtünk fel, s nem a személyes karrierre. S míg eleinte lényegesek voltak számomra is a

„földi hívságok”, egy idő után rájöttem, hogy nem számítanak. Nagy töréspontot jelentett, amikor eljöttem Pécsről. Akkor ugyanis le kellett számolnom számos karmesteri téveszmével. Például azzal, hogy az ember azt képzei, a muzsikálásért hálát várhat a zenekartól és a közönségtől. Nem, csak a zene igazsága számít, s erre rá kellett jönnöm.

– Kocsis Zoltán nyilatkozta egyszer nekem, hogy a zene jövője az, ami igazán érdekli.

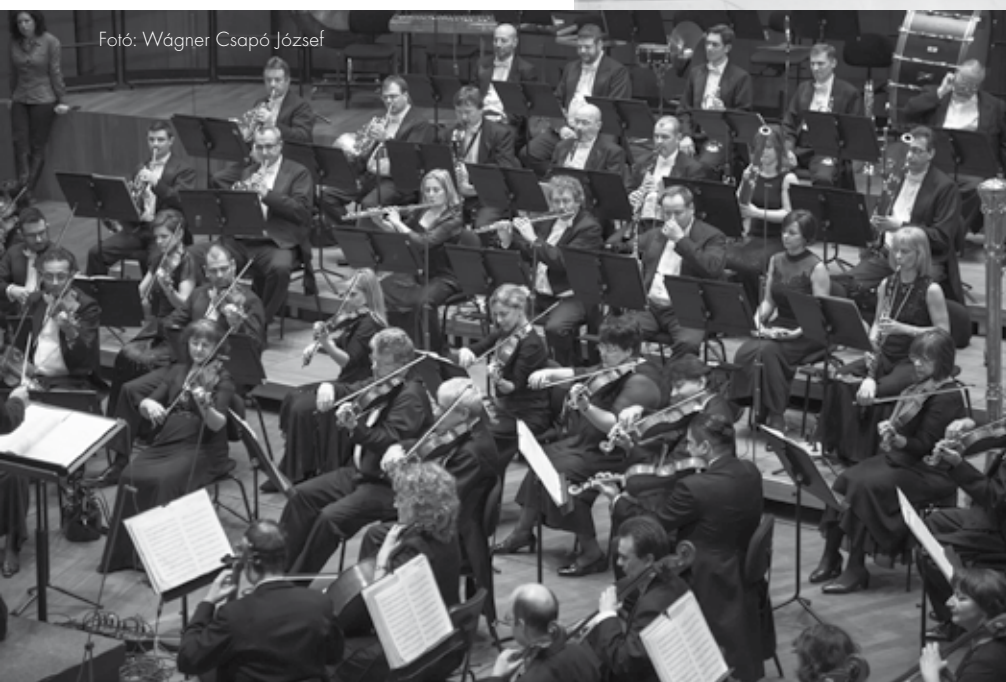
– Ő a komoly, nemzetközi karrierjét szorította háttérba azért, hogy itthon „hirdesse az igét”. Mert valóban azt tette. Szombathelytől Debrecenig, Miskolctól Pécsig járta az országot, mindenhová elment dirigálni vagy zongorázni, ahová hívták, s tanácsaival igyekezett segíteni az ottani muzikusok munkáját. S ha valaki veszi a fáradságot, s összeépíteti a részeket, mindent, amit tett és mondott, akkor mindez összeáll egy elképesztő univerzumná.

– Mesterének, mentorának tartja, akinek megőrzi az örökségét, de azt is említette, hogy némileg más szellemben folytatják.

Nemzeti Filharmonikus Zenekar

Fotó: Wágner Csapó József

képpen az ő örökségét kívánom folytatni, azt a szellemiséget, amelyet ő képviselt. Másrészt azonban én nem tanítani akarom a hallgatót. Inkább csak átölelni, felemelni, felvinni az égbe, hogy ott éljen át katarzist, s utána úgy menjen haza a koncert után, hogy egy kicsit más ember lett. Ez az álmom.

– Hogyan fogadták a Nemzeti Filharmonikus Zenekar muzikusai?

– Meghatóan jól. Bár elcsépelet közmondás, hogy nagy fának nagy az árnyéka, de sok igazságot rejt. Bizonyos értelemben ők árnyékban éltek, elzárva Naptól és széltől. Azt remélem, talán bennem azt is látják, aki kinyitja az ablakokat, s beengedi a fényt. Kiviszi őket a napra, s akár repülhetnek is. Hosszú út elején állunk, hiszen én másfajta koordinátarendszert és elvárásokat állítok eléjük. De úgy vélem, hogy ez a zenekar bármire képes. Most még nem hiszik el mindenben magukról, de az a

dolgom, hogy bebizonyítsam, számukra tényleg nem léteznek határok.

– Amikor először megkérdezték, hogy valószínűleg az együttes vezetését, nemet mondott.

– Mert elképzelhetetlen volt, hogy Zoltit elveszítjük. Valahogy úgy élt bennünk, mindannyiunkban – hiszen a hazai zeneélet szinte összes szereplőjével volt valami közös története, egy próba, egy koncert vagy egy meghallgatás –, hogy mindig itt lesz velünk, nekünk. A halála után pedig a bánat töltött be mindent, hallgattam a felvételeit és az interjúit, próbáltam elengedni, természetes volt, hogy hátrítottam. Hónapokkal később kezdtünk el a minisztériummal tárgyalni. Az élet csodálatos és meglepő ajándékának tartom, hogy ezt az együttest vezethetem. Minden közös pillanatot roppantul élvezek.

A hangjegyek igazsága vált számára a legfontosabbá

– *S hogyan képzelte, tervezte ezeket a mostani éveket? Hiszen régebben volt, aki úgy vélekedett, hogy a karmesterség hatvan év felett kezdődik.*

– Tudomásul kell vennünk, hogy nagyon felgyorsult a világ, s ez a dirigensekre is igaz. Tele van a szakmánk huszonéves-harmincéves, kiváló maestrókkal, de említhetem példaként Kirill Petrenkót, aki negyvenöt esztendősen veheti át a Berlini Filharmonikusok irányítását, vagy Phillipe Jordant, aki szintén a negyvenes évei közepétől tölti be a Bécsi Staatsoper zeneigazgatói posztját. Persze, ennek a hivatásnak nagyon sok eleme van – ezek közé tartozik a pszichológiai érzék, az emberekkel való bánásmód képessége, amelyeknek elsajátításához talán tényleg szükség van egy adott életkorra –, mégis úgy vélem, hogy egy karmester esetében a legdöntőbb a hitelesség. Hiába adom ugyanis a legjobb instrukcióit, ha azt a zenekar nem hiszi el. Minden karmesteri intésnek hitelesnek kell lennie, s ez nem az életkoron múlik.

– *Készítettünk tizenöt évvel ezelőtt is egy beszélgetést, s akkor azt mondta, hogy minden nyugje és gondja ellenére nem lenne másban ilyen boldog, mint a vezénylésben. Így látja ma is?*

– Igen, bár el kell mondjam, hogy két évvel ezelőtt abba akartam hagyni a dirigálást. Olyan közegben dolgoztam, ahol az egészen nem láttam értelmét, s túlélésre kezdtem játszani. Egészen komolyan böngészgettem a kertészi álláshirdetéseket. Ha manapság már talán ismét jól tudom tenni a dolgomat, ahhoz az is kellett, hogy megjárjam a poklok poklát. Hogy rájőjjek, el kell tudni engedni dolgokat, s akkor válhat valami tartalmassá és mélylyé, ha – ebben a perc- és blöffemberek uralta világban, amikor sokszor a bővült hiszszük értéknek – az embert nem a külcsín és a saját személye köti le, s már nem ragaszkodik görcsösen dolgokhoz. Amikor rádöbben arra, hogy nem a személyes hírnévért kell folytatni, hanem a hangjegyekért. Azért, hogy a kottafejek a koncertet követően azt mondják: egészen jó volt. ♡

LEXIKON: *Hamar Zsolt*, a „komponáló, világjáró karmester” Budapesten született 1968-ban. Hatéves korában kezdett zongorázni, majd a Bartók Béla Konzervatóriumban zeneszerzést tanult. A Zeneakadémia zeneszerzési szakát Petrovics Emil osztályában végezte, míg a karmesterképző szakon Lukács Ervin és Gál Tamás voltak a tanárai. 1995-ben diplomázott kiváló eredménnyel, ugyanebben az esztendőben a második helyen végzett és közönségdíjat nyert a Magyar Televízió 8. Nemzetközi Karmesterversenyén. Egy évvel később a spanyolországi Cadaques-ben rendezett karmesterversenyen ugyancsak második díjat nyert, míg 1997-ben a Portugál Rádió Nemzetközi Karmesterversenyén első helyezett lett. 1999-ben ő volt a trentói Pedrotti Karmesterverseny győztese. Karmesterként dirigálta az ország szinte összes szimfonikus zenekarát, s 2001 óta rendszeresen vezényel a Magyar Állami Operaházban is. Kocsis Zoltán zeneigazgató javaslatára 1997 őszén a Nemzeti Filharmonikusok első, állandó karmesterévé nevezték ki. 2000 őszétől 2009 szeptemberéig a Pannon Filharmonikusok (Pécs) vezető karmestere és művészeti igazgatója volt. Vendégkarmesteri felkéréseknek tesz eleget Olaszországban, az Egyesült

Államokban és Japánban. 2007-ben debütált a Zürichi Operában, a világ tíz legrangosabb operaháza egyikének számító művészeti fellegvárban olyan sikerrel, hogy többéves szerződést kapott. 2004-től 2007-ig az Orchestra Verdi Padova e del Veneto első karmestere, amelynek élén Olaszországon kívül több európai országban is turnét vezényelt. Számos külföldi fellépése közül említésre érdemes a Bruckner Orchester, a Japan Philharmonic Orchestra és a Mozarteum Orchester, de gyakori vendég Baselban, Meranóban és Európa számos zenei centrumában, s koncertkörúton vezényelt Kanadában és az Egyesült Államokban is. 2011 júniusában sikeresen fejezte be habilitációját a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen. 2012 szeptemberétől öt éven keresztül a Hesseni Állami Operaház főzeneigazgatója. 2016-ban a szombathelyi Nemzetközi Bartók Szeminárium és Fesztivál karmesterkurzusának professzora. 2017. március 17-étől a Nemzeti Filharmonikus Zenekar zeneigazgatója. 2001-ben a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere Liszt Ferenc-díjjal jutalmazta munkáját. Öt évvel később a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét vehette át, 2017-ben pedig Érdemes Művészi címet kapott.

Vashegyi György Liszt Ferenc-díjas karmestert választották a Magyar Művészeti Akadémia új elnökévé a köztestület október 10-ei tisztújító közgyűlésén a Pesti Vigadóban. Egyik alelnöke *Jankovics Marcell* filmrendező lett, a másik alelnököt és négy elnökségi tagot pedig az új időpontú közgyűlésen fogják megválasztani. *Fekete György*nek, aki hat éven át vezette az MMA-t, a közgyűlésen tiszteletbeli elnöki címet adományozták.

Köszöntőbeszédében *Balog Zoltán* miniszter a kormány támogatásáról biztosította a köztestületet és a teljes művészeti élet szereplőit. Bejelentette azt is, hogy a következő évben jelentős összeget juttatnak az MMA-n keresztül olyan művészi járadékok folyósítására, amelyeket a nem akadémikus, rangos díjjal rendelkező művészek kapnak. Elindul az MMA ösztöndíjrendszere is, amelyben egy-egy művész részesülhet alkotói munkájához támogatásban. Az építőművészeti gyűjtemény bemutatására pedig ingatlant szándékoznak átadni a Városligeti fasorban, ahol létrejöhet a Magyar Építészet Múzeuma.

Vashegyi György, az MMA rendes tagja a legfiatalabb jelöltként a leadott kétszázhuszonhat érvényes szavazatból száznegyven szavazattal lett az új elnök, mellette *Marton Éva*, világhírű operaénekesünk és *Rátóti Zoltán* színművész volt a két másik jelölt a tisztségre az MMA jelölbizottságának jóváhagyásával.

Vashegyi György karmestert a régi zene kiváló szakértőjeként tartja számon a magyar zenei élet. Nevéhez fűződik két együttes, a *Purcell Kórus* és az *Orfeo Zenekar* megalapítása: repertoárjuk gerincét a Gesualdotól Mozartig terjedő periódus zenéje alkotja. Az új elnök a közgyűlés után újságírói kérdésekre válaszolva beszélt önmagáról:

– Húszéves voltam, amikor megalapítottam a Purcell Kórust, s 1990. május 1-én adtuk az első hangversenyünket; érdekes egybeesés, mert így napra egyidősek vagyunk az első szabadon választott, magyar parlamenttel. Egy évvel később pedig az Orfeo Zenekar alapítottam, akkor én a Zeneakadémia má-

sod-harmadéves hallgatója voltam. Ám előtte a Kodály Zoltán Általános Iskola indított el azon az úton, amely komolyan reprezentálta azt a kodályi, sőt, Kodály előtti elvet, hogy a művészeti nevelésnek, a zenei nevelésnek milyen nagy szerepe van az intellektus kialakulásában. Azután a piarista gimnázium négy éve alatt is, amely szintén nagyszerű iskola volt, folytattam a zenei tanulmányaimat. Tizenhat éves korom körül *Johann Sebastian Bach* és a *Máté passió* hatására döntöttem

ÚJ ELNÖK A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA ÉLÉN

el, hogy zenész leszek, s '88 őszén úgy léptem be hallgatóként a Zeneakadémia kapuján, hogy valami hasonlóval akarok foglalkozni. Hamarosan kiderült, hogy ehhez zenekart is létre kell hozni azért, hogy azt a repertoárt, amelyet hazánkban nem ismernek, megismertessük a magyar közönséggel. És ennek a célnak az elérésére fordítottuk az elmúlt negyedszázadot... Művészileg voltaképpen három irányultsága van a ténykedésünknek: az egyik az, hogy Magyarországon megismertessük azt a repertoárt, amelyet játszanak ugyan, de nem abban a szemléletben, amely természetes lenne a művek születésének korszakát tekintve. Ez az úgynevezett historikus megközelítés, s ennek jegyében, ha jól tudom, mi adtuk elő először teljes egészében korabeli hangszereken Bach Máté passióját hazánkban. Azután Mozart Requiemjét... Tehát az úgymond alaprepertoár csodálatos,

nagy műveit kicsit más szempontból mutattuk be a magyar közönségnek. A másik: sok olyan nagy mű létezik, amelyik nem hangzott még el nálunk; több száz ilyen mű van, amelyet mi adtunk elő itthon először. A harmadik rész a tevékenységünknek, s ez az egész világon érdekességnek számít, a nemzetközi lemezfelvételeink is ebbe az irányba mutatnak: olyan műveket játszunk, amelyek két-háromszáz év óta sehol a világon nem hangzottak el. Hajlok arra, hogy azt mondjam: az európai zenetörténetben a véletlenül múlik az, hogy manapság kit ismerünk a múlt legnagyobbjai közül, s kit felejtettünk el teljes egészében. Nagyon fontos missziónak tartom ezért, hogy minél többet felszínre hozzunk az elfeledett kincsek közül. Sok-sok csodálatos remekmű vár arra, hogy két-háromszáz év után újra megszólalhasson.

Vashegyi György tervei szerint az akadémia fontos feladata lesz a jövőben a művészeti nevelés erősítése a közoktatásban, a szerepvállalás a közművelődési lehetőségek szélesítésében, a támogatás és az ösztöndíjrendszer bővítése, a művészeti ismeretterjesztés ösztönzése, valamint az akadémikusok teljes életművének digitalizálása, archiválása és elérhetővé tétele a világhálón. A feladatok között kiemelte, hogy *Makovecz Imre* közéleti örökségének szellemében kell erősíteni a magyar kulturális és művészeti élet határokon átnyúló egységét is.

Orbán Viktor miniszterelnök levélben gratulált *Vashegyi György*nek, az MMA megválasztott, új elnökének. „A kultúra a nemzet erejének kifejeződése, szellemi kisugárzásának megtestesítője és megmaradásának záloga. Éppen ezért úgy vélem, kevés olyan szép és felelősségteljes hivatás létezik, mint a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó képviselőinek összefogása” – írta a kormányfő, aki bölcsességet és jó egészséget kívánt az új elnök előtt álló nemes feladatokhoz. ♡

(Összeállította: Sággy Ildikó)

Balog Zoltán
miniszter
köszöntője

Vashegyi
György,
az MMA
új elnöke

FOLYAMATOS EMLÉKEZET

címmel életmű-kiállítással tisztelgett a Magyar Nemzeti Galéria Korniss Péter Kossuth-díjas és Pulitzer-éremdíjas fotóművész előtt szeptember 28-ai megnyitójával, amellyel a művész öt évtizedes munkásságát tekinti át és tárja a nagyközönség elé a Galéria termeiben. A Nemzet Művésze címmel kitüntetett alkotó, a magyar fotográfia közöttünk élő klasszikusa az idén töltötte be a nyolcvanadik évét, s munkásságának középpontjában az eltűnőben levő erdélyi és magyarországi, paraszti életmód dokumentarista ábrázolása áll. Esetében mégsem egy lezárt életműről van szó, ahogyan Baán László, az MNG igazgatója nyomatékosította, hiszen

például az utolsó szekció képeit a fotográfus a mostani kiállításra készítette. Rétvári Bence, az EMMI parlamenti államtitkára köszöntőjében pedig az elismerések között azt is érintette, hogy a művész korábban a World Press Photo nemzetközi zsűrijének tagjaként is szerepelt. A tartalom kurátorokként Jerger Krisztina, a múzeum művészettörténésze és Baki Péter, a Magyar Fotográfiai Múzeum igazgatója jegyzik, s megnyitó gondolataival Bartis Attila író ajánlotta a látogatók figyelmébe. Korniss Péter Folyamatos emlékezet című nagyszabású kiállítása a Magyar Nemzeti Galéria C épületében 2018. január 7-éig látogatható.

BARTIS ATTILA

„amitől a kép az enyém lesz”

Most egy olyan fotográfiáról szeretnék beszélni, amelyet nem láthatnak ezen a kiállításon, hiszen nem Korniss Péter készítette. A kép egy aszfaltoló munkást ábrázol Marosvásárhelyen a Lenin utcában, szemben a Művészeti Általános Iskolával késő ősszel. Hajnal van, egy tizenegy éves elemista számára még mindenképp. A férfi a járda szélén térdel, talán dohányzik. Vagy csak pihen, már nem tudom. Mögötte a deszkákból tákoló lakókocsi. A lakókocsi mellett aszfaltolvasztó kemence, alulról hatalmas gázzórsza fűti. Ezt ábrázolja a kép. A térdeplő férfit meg a kemence tüzeit, az egyetlen fényt a ködös szürkületben. De úgy ábrázolja, hogy még az olvadó szurok szagát is érezni lehet. Még a gázzórsza zúgása, az is ott van a képen. A fagyos kő a férfi disznóbőr térdvédője alatt.

Meg van egy másik kép is, amely ugyanazokban az időkben készült Gyergyószárhegyen, a Nagypatak utcában. Ahogy a fagyott földúton fején kucsmával, hóna alatt a Zárug-féle boltban vásárolt kenyérral megy hazafele nagyapám.

Meg van egy harmadik kép is meg egy negyedik. A tizenvalahányadiknál elnevetem magam, mert az még nyolcvankettőben is nevetséges volt, ha a szomszéd ugyanazzal a csehszlovák bútorszöveggel húzatta be a Dacia üléseit, amellyel anyám a szalngarnitúrát.

Persze, önök most azt gondolják, hogy ezek a képek nem léteznek, egy ötödikes elemista nem készít képet térdeplő munkásról vagy a hóna alatt kenyérral hazafele baktató nagyapjáról, nincs is fényképezőgépe. Ha pedig lesz valaha fényképezőgépe, akkor is

egészen mást fog fényképezni. És ebben bizonyos mértékig igazuk van. De nem is ez a kérdés. Ami fontos, az az, hogy mikor is látjuk meg valójában a saját nagyapánkat. Akkor, amikor előttünk baktat az úton, vagy majd negyven évvel később, amikor egy vadidegen öregember képét nézzük egy galéria falán.

Nem az a kérdés, hogy láttam-e azt a térdeplő munkást, ugyanis nyilván láttam, hanem hogy hol volt ő negyven évig bennem. Évtizedeken át miért nem jutott eszembe soha legalább egyetlen pillanatra. De még inkább, hogy egy másról, más áltál készített fotográfia miatt is tudja olyan erővel felidézni azt a hetvenkilenc őszi hajnalt, hogy most pontosabban emlékszem rá, mint a tegnapomra.

Bár lehet, hogy még ez sem érdekes. A fotográfia valódi csodája akkor következik be, amikor nem pusztán a bennem levő latens képet hívja elő, hanem amikor a legszemélyesebb emlékemé tesz valami olyasmit, amit sose láttam.

De itt muszáj megálljunk, s megvizsgáljuk, hogy igazat mondok-e? Hiszen talán csak az Úristenről, a hazáról meg a szerelemről mondtak már annyi féligazságot, mint a fotográfiáról.

Láttam-e már útszélén térdeplő munkásról képet az elmúlt negyven évben? Láttam-e már kenyeret vivő öregembert, táncházat, tisztaszobát, öregasszonyt szénakazlak között? Bizonyára. Szinte kizárt, hogy ne láttam volna. Szinte kizárt, hogy létezne még a föld felszínén bármi, amiről ne készült volna fotográfia, nem egy, de ezer, százezer. A nyomdagép csupán a szavak terjedési sebes-

ségét változtatta meg, de valószínűleg olyan forradalom, amilyen a beszéd kialakulása, a mezőgazdaság feltalálása meg a tudományos forradalom volt az emberiség történetében, olyan forradalom, amely magát az embert változtatja meg mindenestül, most zajlik újra, s mindnyájan forradalmárok vagyunk, akár akarjuk, akár nem. Mindenki önök közül, akinek fényképezőgépe van a zsebében, de nemcsak önök közül, hanem az utolsó indonéziai pásztorfú is, aki azért megy ki a hegytetőre, mert ott van téreőr, s onnan tudja feltölteni a szelfijét az internetre, mondom, még ő is öntudatlan forradalmár. Az a képmennyiség, amely elárasztja a világot, nem csupán a képek számát növeli, hanem az agyunk és a lelkünk működését is megváltoztatja. Azt, ahogyan látunk, ahogyan kommunikálunk. Ahogy a nyelv kihát a gondolkodásra, ahogyan vannak nyelvek, amelyek filozófiára alkalmasabbak, s vannak, amelyek szerelmi vallomásra, úgy hat ki most ez a képmennyiség arra, hogy milyen lesz holnap az emberi faj ahhoz képest, hogy milyen volt az elmúlt ötszáz évben. S milyen volt az első szótól az első gabonaszemig, majd az első kenyértől addig, amíg kiderült, hogy nem mi vagyunk a világ közepe. Szóval biztosan láttam már számtalan képet, amely a témája okán alkalmas lett volna arra, hogy a pillanatnyi valóság elevevességével hozza vissza azt a néhány percet, amíg ott ácsorogtam elemistaként az aszfaltolvasztó kemence melegében.

Roland Barthes használ egy fontos kifejezést: punctum. Nehéz megmondani, hogy mi

* Korniss Péter
következő kiállítása
Hosszútáv címmel
2017. október 18-án nyílik
a Várfok Galériában,
s 2018. január 7-éig
látogatható.

Zarándokok,
1992

Hadirokkant,
1976

Szénaforgató
lány, 1974

is az valójában, de annyi biztos, hogy egy apróság. Egy olyan apróság a kép fő témáján kívül, amely mégis magában hordja mindenesztül azt a világot, amelyben a kép készült, egy semmiség, amitől a kép az enyém lesz, bevisz a saját világába, nem pusztán szemlélője maradok. Még az is lehet, hogy a punctum mindenesztül megváltoztatja a főtéma jelentését. Barthes néhány elég fontos példát is hoz. Az alsóneműk túéles mintázata Mapplethorpe nemi szervekről készült közeli felvételein. Vagy André Kertész vak hegedűsén a földút. A punctum mindenképpen valami olyasmi, ami annak a pillanatnyi objektív valóságnak a része, tehát elvileg nem a fotográfuson múlik a jelenléte. Csak hát mit tesz Isten, milliószámra vannak fotográfusok, akik egy életen át exponálnak anélkül, hogy egy ilyen semmiség legalább véletlenül rákerüljön a képeikre, s van néhány, akiknek az egész életművét meghatározzák ezek a semmiségek.

Nem a földút, nem a báránybőr kucsma, de még csak nem is a bot az öregember kezében. Pedig nagyapám is bottal járt. Hanem a kenyer repedezett héja.

Nemcsak a testtartás, a már-már gyámoltalanul térdeplő férfi a szalonnás kenyérével, hanem az elnyűtt munkásing ujjá alól kilógó patyolatfehér trikó ujjá.

Nem a parasztlány méltóságteljes szoborarca, hiába róla szól a kép, hanem a biztosítottú a blúzán. Ha nem hisznek nekem, álljanak oda a kép elé! Ne is nézzenek a biztosítottú-re, takarják le a kezükkel, s nézzenek a lány

Falusi iskolások, 1973

Férfi plakátokkal, 1997

szemébe! Gyönyörködjenek benne, mint egy szoborban! Majd vegyék el a kezüket a biztosítótűről, s látni fogják, miként telik meg étellel egy szobor!

Nem pusztán a széki asszony a Népligeti buszpályaudvar előtt, hanem a mögötte álló autóbusz London 9900 felirata. Bizonyára lesz, aki elmosolyodik, s lesz, aki elbőgi magát. Mindegy. A fontos az, hogy ami történik velem, mint nézővel, az legalább olyan mértékben múlik ezen a London 9900-on, mint az asszony tekintetén.

Nem a sáros szántás perspektívája, nem a szaladó, fejkendős lányok ritmusa, ez még csak a kompozíció, amelyet esetleg megcsodálok, hanem az egyikük hátán az alig látható iskolatáska. Ennyi kell, hogy ne egy jól komponált képben gyönyörködjek. És ennyi kell, hogy ne csupán unott családi történet maradjon, hanem pontosan tudjam, hogy milyen volt, amikor apám gyalog ment Szárhegyről Gyergyóba iskolába.

Kétségtelenül igaza volt Cartier-Bressonnak, amikor azt mondta, hogy egy zseniális képet néha pusztán milliméterek választanak el egy teljesen érdektelentől. Csakhogy legalább ennyire igaz ez egy biztosítótűre vagy egy kenyér repedezett héjára. Hogy a punctumon legalább annyi múlik. És a millimétereket még csak-csak ki lehet utólag mérni, de egy biztosítótűt meglátni csak ott lehet, akkor, abban a pillanatban.

Igaz, azt is mondta Barthes, hogy ha példákat hozok a punctumra, bizonyos értelemben feltárulkozom. Ez az oka, amiért vannak képek, amelyekről soha nem mondanám el önöknek, hogy melyik apró, szinte láthatatlan részletük miatt képesek felkavarni, magukkal ragadni, éjszakákon át fogva tartani.

Ha Korniss Péter teljes életműve semmi másról nem szólna, csak arról, hogy a fotográfiaival előhívja az évtizedek óta bennünk lappangó latens képeket, az is bőven elég lenne ahhoz, hogy a fotográfia történetének legnagyobbjai között tartsák számon. A fényképezőgép ugyan mára szinte mindenkinek megadatott, de ettől még nem nőtt exponenciálisan a jelentős fotográfusok száma. Valahogy úgy, ahogy az analfabetizmus felszámolásával se szaporodtak el az aranyjánosok.

Csak hát Korniss életműve aligha ennyiről szól. Ha végigjárják a termeket a hatvanas évek táncházaitól a ma itt, Budapesten takarító, vagy betegápoló széki asszonyokig, ha végignézik Skarbit András életét a Keleti pályaudvartól a tiszaszalári, romos házig, pontosan látni fogják, hogy miről beszélek. Van alkotók, akik az életüket fényképezik. Például André Kertész. S vannak, akiknek az válik az életévé, amit fényképeznek.

Egyszer egy magyar származású képzőművész azt mondta, a hírnévhez egy dolog kell, hogy valaki mániákusan ugyanazt csinálja egész életében, teljesen mindegy, hogy

mi az. Hát, nem tudom. Én aztán tényleg mániákus vagyok, de eléggé kiábrándultam ettől a mondattól. Például, mert ahol ilyen tétje van a hírnévnek, ott én már kételkedem a mánia hitelességében. Mindenesetre tény, hogy azok nagy része, akik az emberiség történetéhez, de leginkább a művészethez érdemben valamit hoztáttek, azok megszállottak voltak. Korniss Péter nem az. A megszállottakat legalább életükben fél vállról lehet venni, boldog az istenadta. Kornisst az első munkáitól kezdve nem tudta félvállról venni senki. És nem véletlenül.

Az a munka, amelyet az elmúlt ötven évben végzett, a legkevésbé sem megszállottságra vall, hanem tudatosságra, következtességre és, hogy egy elavult, mára már-már szinte kínosnak számító szót is használjak, szeretetre. Azért merem ezt a szót használni, mert tőle idézem. Egyszer abban a kitüntetésben volt részem, hogy kaptam tőle egy könyvet. „B.A.-nak, a szülőföld szeretetével.” Aki mögött ilyen életmű áll, annak elhiszem. Pontosítok. Kizárólag egy ilyen életmű láttán hiszem el, hogy valaki pontosan tisztában van a szeretet szó jelentésével, s nem az érzelmi vakság színönimájaként használja. E nélkül a szeretet nélkül aligha lehetne egy életen át végezni azt a munkát, amely sokkal többre törekszik, mint egy személyes mánia kielégítésére.

Ha van felelőssége az írástudónak, márpedig van, akkor ugyanúgy van felelőssége a fotográfusnak is. Nyilván nincs honnan tudnom, mégis meggyőződés, hogy Korniss ama kevés fotográfus közé tartozik, akik e felelősségérzet nélkül egyszer nem nyomták le életükben az exponálógombot.

Végezetül szólnék pár szót a jövőről. Ugye, az az ideális, ha nem látunk a jövőbe. Ha talány, fehér folt, ajándék. Vagy kíméletes titok. Sajnos, nem mindig adatik meg ez a kegy az ember számára. Van egy színes kép, egy piros táblával: Ceausescu, eroism, Romania, comunism. Ugye, nem kell lefordítanom. Hát punctumnak nem nevezném ezt a mondatot, bár aligha lehet azt a világot pontosabban leírni, mint ezzel a négy szóval. Ha jól emlékszem, székely ruhás lányok vonulnak alatta. De lehetnének akár román népviseletben is. Egy nincs közöttük, akinek '89 decemberéig eszébe jutott volna, hogy valaha is lekerül onnan az a tábla. Egy nincs az első terem táncázás lányai között, akinek valaha, akár kilencvenben is eszébe jutott volna, hogy ugyanő lesz kiállítva az utolsó teremben is, Budapest, Népliget, London 9900. Mondom van, amikor a jövő láthatatlan. Ez sokszor ajándék, vagy pusztá kímélet.

És van, amikor látható. Én legalábbis most látni vélem. Mégpedig, hogy lesznek kurzusok, amelyek be akarják majd tiltani Korniss képeit. Okkal. Mert az ő képei bizony veszélyesek. Nem a dokumentarista voltak miatt,

hanem a punctumok miatt. Az erejük miatt. Ami miatt a legkevésbé sem nosztalgiát ébresztenek, hanem egyszerűen életre keltik bennünk a saját valóságos múltunkat.

Bizonyára igaza van azoknak, akik szerint Korniss Péter dokumentarista fotográfus. Talán ő is annak nevezi önmagát. Csakhogy egy sima dokumentarista úgy adja át a múltat, mint egy kövületet. Korniss viszont épp az ellenkezőjét teszi. A bennem levő követ tőri fel, a valóságom hiteles, élő részévé teszi azt, ami papírforma szerint már csak kövület lehetne bennem. Próbálok példát mondani. Egy alma meg egy alma az két alma. Ezt elemiben megtanuljuk, s akkor is tudjuk, ha álmunkból felköltene. Valami ilyesmi lenne a dokumentarista fotográfia. Tudás. De soha az életben nem fogunk ezekről az almákról álmodni. Álmodni csak arról a két almáról fogunk, amelyet anyánk előkotort a spázból, amikor semmi más ennyivaló nem volt, vagy arról a két almáról, amelyet az első szerelmünkkel loptunk a temető kertben. Aki ezt nosztalgiának hiszi, az mérhetetlenül téved. Ezek a történetek vagyunk, ez az életünk. Ezt fényképezte le Korniss Péter. És aki számára bármilyen kötődés, identitás az ördögtől való, aki a múltat kövületként akarja múzeumban tartani, annak bizony nagy gondot jelenthetnek Korniss képei.

És ugyanígy lesz egy másik kurzus, látják, jövő időt használók, még véletlenül sem jelent, mert amelyben mi most huszonhét éve élünk, az mindkét iskolának még csak az alsó tagozata, még csak turáni átkocska, még csak a féligazságainkat tanuljuk legyűrni a másik torkán, szóval jön majd a másik, amely majd kötelezővé teszi Kornisst. Persze, hogy Kornisst, hiszen nála elemibb erővel senki nem mutatta meg, mit jelent a Kárpát-medence. Hadd ivódjon bele már kiscsoportban az ovisokba, kik vagyunk. Csak ennek a kurzusnak a katonái majd jól válogassanak, nehogy véletlenül a román parasztokról vagy a szlovákokról készült képeket tegyék ki az óvodákba. Mert bizony Korniss Péternél aligha látja és látatja bárki pontosabban, hogy a Kárpát-medence kétségtelenül a mienk, ebből táplálkozik itt bódog-bódogtalan, akár akarja, akár nem, ez a hol világ vége, hol világ közepe termeli ki a maga népnemzeti parasztjait és urbánus kubikosait egyaránt, a nyolcvanas évek vendégmunkásait ugyanúgy, mint a maiakat, ennyink van, csakhogy ez a „mienk” sokkal többes számúbb, mint azt néhányan szeretnék. Talán senki nem vette nála komolyabban, hogy Dunának, Oltnak egy a hangja. Esetleg Bartók. Meg persze Ady. Csak velük ellentétben Korniss Péter hála istennek még él. Itt áll előttünk. Nyugodtan fejet lehet előtte hajtani. ♦♦

SZAKONYI KÁROLY

A nagyváros fia

Kassák Lajos, Érsekújvár 1887 – Budapest 1967

L ehajtott karimájú, csúcsosra horpasztott kalap, alatta sűrű szemöldök, mélyen ülő, szigorú tekintetű szempár, barázdált arc, vékony ívű, összeszorított száj – így emlékszem *Kassák Lajosra* az *Új Írás* szerkesztőségi szobájából, ahonnan valamiféle irodalmi estre indultunk úgy a hatvanas évek elején. Vele volt második felesége, Klára asszony, aki Kassáknak a nőekkel szembeni morcos viselkedését eltűrve kitartott mellette haláláig. Sírjuk is közös a Farkasréti temetőben. Kassák szóftan volt, akkor már betegségek is gyötörték. Azért lehettünk az *Új Írásnál*, mert éppen ez a folyóirat közölte tőle 1961-től, a tiltás időszakának után verseket. Amikor később *Kass János* lett a képzőművészeti alkotásaiból is bemutatott valamennyit, de ha a versei ellen nem volt kifogás, a reprodukciók miatt érkezett felsőbb helyről telefon a laphoz. Az avantgárd nem volt kívánatos az időt sem.

Kassák a 45' utáni években mozgalmas, irodalmi életet élt, elindította a *Kortárs* című folyóiratot, verseit közölték a lapok, könyvei jelentek meg. Baloldaliságához nem fért kétség, azonban már a Tanácsköztársaság idején is összeütközött Kun Béla bolsevista eszméivel, hogyne hallgatták volna el 1949-ben, a fordulat évében, ahogy annyi más író, akik nem illettek be a diktatúrába, holott Kassák tagja volt a pártnak, egészen addig, amíg az 1953-as, szeptemberi, írószövetségi pártgyűlésen nem kritizálta az MDP kultúrpolitikáját. Akkor megalázó módon kizárták. A procedúráról érzékletesen emlékezett meg *Függelék* című írásában. Különvéleménye és avantgárd alkotásai miatt 57' után is inkább a *tiltott*, mint a *tűrt* kategóriába tartozott. Milyen különös, hogy egy forradalminak titulált világnézetű politikának szálka a szemében a progresszív művészeti irány. Munkásságát ebben az időben csak a párizsi Magyar Műhelyben méltatták, ugyanott alapították meg a Kassák Lajos-díjat, amellyel hazai, avantgárd költőket, Tandori Dezsőt, Szkárosi Endrét és Petőcz Andrászt is kitüntették.

Kassák fiatalon, a múlt század tízes éveiben megismerkedett az akkoriban kialakuló izmusokkal, az expresszionizmussal, a futurizmussal, a dadával, a szürrealizmussal meg a konstruktivizmussal, amelynek elkötelezett híve lett költészetében és festészetében egyaránt. Gazdag és sokoldalú életművet hagyott hátra, de ebben a rovatban csupán a novellisztikájára szeretnénk emlékeztetni. Nagy részüket a húszas-harmincas években írta, szomorú, sokszor tragikus képet festve a gazdasági válság utáni munkáseletről, a kenyérharcról, a sztrájkokról és az elesettek sorsáról. A néhol szürrealitásba hajló történetek mellett hagyományos stílusú elbeszélések idézik fel a két háború közötti korszakot, a szegénység megnyomorító erejét. De hiszen része volt benne. Szülei áldoztak volna taníttatására, a négy elemi után gimnáziumba írárták, de ő otthagya az iskolát lakatosinasnak állt, majd 1904-ben, tizenhét évesen Érsekújvárról Pestre ment, vasmunkás lett angyalföldi gyárakban. Lázádo, szociális hevülete a *szocdemek*hez vezette, szervezett munkásként sztrájkokban vett részt. Barátai révén olvasmányokhoz jutott, bár eleinte nem kereste a könyveket, egy lányismerőse kezébe adta Petőfi költeményeit. *A farkasok dala* kellett ahhoz, hogy rádöbbenjen: az irodalom is lehet mozgósító erejű, mint írta, ennél jobban semmi sem érzékeltette

számára a kapitalizmus és a munkásság viszonyát. És amikor egy sztrájk szervezésében vett részt, s tőle várták a buzdító beszédet, a *Talpra magyar* sorait szötte a szónoklatába. A negyvennyolcas forradalom költőjét követve írta meg első verseit és történeteit. 1912-ben *Életírás* címen már könyvvel jelentkezett, majd 1915-ben *Eposz Wágner maszkjában* címen az első verskötettel. Szellemi gyarapodáshoz, a világban való tájékozódáshoz jutott vándorlása során. Manapság már elképzelhetetlen módon gyalog vágott neki az útnak, hogy Európa országain át Párizsba jusson. Párizsból persze kitoloncolták. Az első világháború alatt itthon *Tett* címen avantgárd folyóiratot indított, agitált

a háború ellen, a lapját pacifizmusa miatt betiltották. A kommün nem hozta meg számára azt, amit a baloldaliságról hitt és gondolt, noha tagja lett az írói direktóriumnak. A bukás után emigrált, Bécsben élt és dolgozott, *MA* címen folyóiratot szerkesztett. Csak 1926-ban tért haza. Az *Egy ember élete* című, korszakokra osztott könyvében a gyermekkorától egészen az emigrációba indulásáig olvashatjuk élettörténetét. Nehéz és kalandos sors, kemény élet. *Én a nagyváros fia vagyok, vasszerszámmal dolgozó és örökké elégedetlen* – írja az ötvenes években naplójegyzetében. *Vasszerkezeten épülnek az én napjaim... szavaimban kinyílnak a virágok... szemeimben benne vannak az ismert és ismeretlen történetek. Az apám laboráns volt, az anyám mosónő, rokonaim vasutasok, és ők elvittek engem a városba. Így lettem azzá, aki vagyok.*

Kassák maga írja le különös, mondhatni barátságtalan viszonyulását a nőkhöz. Csak akkor van szüksége rájuk, ha – úgymond – megéhezik a szerelemre, aztán jóllakottan nem kér belőlük. De megnősül, feleségül vesz egy háromgyerekes anyát, Simon Jolán előadóművészt, házasságuk azonban az asszony öngyilkosságával tragikus véget ér. Igazán csak az anyjához fűzte érzélem, *Anyám címére* című könyvében tizennyolc levélben szól a *Mutterhez* fíú szeretettel. A *Muttihoz*, akitől talán konokságát örökölhette azt a makacsságot, amellyel rendületlenül haladt előre az életben, és szerezte meg gazdag tudását az emberi természetről és társadalmi viszonyokról, tájékozottságát és ismereteit irodalomról és művészetről.

Elképesztően pontos portrékat tár elénk a képzőművészet alakjairól az *Éljünk a mi időnkben* című esszékötetében, értékelve a kortársakat, Szőnyit, Kmettyt, Szalai Lajost, Ferenczy Bénit és másokat. De kitekintve a világba, Picassót, Marc Chagallt, Le Corbusier-t, vagy a *Csavargók, alkotók* című kötetében az írókat, Petőfit és Adyt, az amerikai Sherwood Andersont, Hemingwayt, Don Passost és Jack Londont, az oroszokat, Gorkijt és Dosztojevszkijt. Áttekintése minden művészeti ágban lenyűgöző. Nem tudom, hogy olvassák-e ma Kassákat, s ha elmennek az óbudai múzeumába, gondolnak-e arra, hogy írásait is elővegyék, mert minden sora tanulság a mára is. *MA* – ez állt folyóirata borítólapján, s ez a ma még ma is a *mát* jelentheti. Mintha hallanám a hangját, Érsekújvárról hozott tótos beszédét: *Mága olvastá az esszéimet?* Néz szúrós tekintettel a horpasztott tetejű, szürke kalapjának lehajtott karimája mögül, egy *igazi* szociális és szocialista elkötelezettségű író, a magyar avantgárd nemzetközileg is elismerten legjelentősebb tekintélyű alkotója. ♦♦

KASSÁK LAJOS

MENEKÜLŐK

Két ember jött át a mezőn a dombos oldal felől neki a síkságnak. Csillagos volt az ég, mintha óriás, sötétkék lepedőn üveg- vagy fémszilánkok csillognának. A levegő alig mozdult, de azért mégsem lehetne mondani, hogy békességes volt ez az éjszaka. A haragoszöld mezőből, amely most majdnem feketének látszott, fojtó, nedves párák szálltak, s az átható nyirkosság megfűküdte az emberek mellét. Halkan, majdnem összeszorított ajkakkal beszéltek, óvták magukat a nyavalyáktól, s mégis a nedvesség mintha csak a porusaikon szivódott volna be testükbe, karcolta a torkukat, s elfullasztotta a tüdejüket, akárha asztmásak lennének. Pedig erős csontú, jó darab emberek voltak. Alig harmincévesek, gondozatlanul beszőrösödött állal és elnyűtt ruhákban. Messziről jöhettek, s talán céltalanul bolyongnak.

– Valami jó puha kuckóért eladnám a lelkem az ördögnek – mondta az egyik. – Nemigen van már kedvem a dologhoz. Miért is?

A másik lekonyított fejjel válaszolt. Azért tartotta így a fejét, nehogy kiegyenesedve a ködök könnyebben a torkához férközzenek. A párák ugyan a földből szálltak fölfelé, de erre nem gondolt.

– Igazad van – dünnyögte a fogai között. – De mit csinálhatnánk egyebet.

– Az ember cepeli magát, s aztán egyszerre mégiscsak horogra akad.

– Majd éppen ott, ahol nem is várná.

A másik várt kicsit, valamivel előbb járt a társánál, s most hirtelen még gyorsabbra fogta a lépteit.

– Jobb lenne, ha nem beszélénk – mondta halkan. – Fojt ez a köd, mintha kénből lenne.

Amaz bántón felnevetett:

– Az előbb még meg akartál halni.

– Hiszen, ha már a halál előtt állnék, rendben lenne. De valahogyan félig eldögleni, aztán rátalálnak az emberek, föltáplálják, föl-injekciózzák, nehogy meghaljon a kivégeztése előtt.

– Az pedig nem valami jó lehet.

– Azért mondom. Ne beszéljünk, ha már nincs mit a gyomrukba dobni, legalább a tüdönket kíméljük!

– Úristen, hát mi volt ott kint! Ott sýnylód-tünk a nagy mocsarak körül hetekig. Micsoda rettegés, mintha lidércek égtek volna a bűdös vizek fölött, s amazok meg lőttek, akár a veszettek.

Hirtelenében elfelejtette a bajokat, amelyekben most evickél, s a háborúra gondolt. Majdnem négy esztendeig volt kint a fronto-

kon, megjárta minden elátkozott helyet, rekkenő hőségben és fagyasztó hidegben, tűzben és vízben, s anélkül, hogy csak egyetlen komolyabb sebet is kapott volna. – Szerencsés fickó vagy – mondták neki a pajtásai úgy, hogy valami együgyű lenézés volt a mosolyukban, s valami vad halálfélelem bámult ki a szemükből. És kérdés. Csakugyan szerencse volt-e ez a látszólagos sérthetlenség az ő részére? Négyszer volt szabadságon, s ezért a háború alatt négyszer ágaskodott föl benne az ember, s négyszeresen érezte mindazt, ami vele és körülötte történik. Alighogy kitöltötte a hároméves szolgálatot, megint berántották, bele, kérdezetlenül és ellentmondást nem tűrően abba a pokolba. S ha visszagondol, csakugyan olyan volt akkor, mint valami báb, amelyet zsinóron rángatnak. Ment, mert ráparancsoltak, s azt is ráparancsolták, hogy énekeljen, amikor sírnia lett volna illő, s ő énekelt. Mindenki más talán sírt is volna a helyében. Mindenki más legény, aki után egy olyan szép lány sírt, mint őutána. Karcsú volt a dereka, kemény volt a húsa, s az arca olyan volt, mintha kifestették volna haloványpirosra. S ő csak ment a századdal, azt sem tudta hová, csak ment, énekelt és bokréta volt a sapkájánál. Ez a bokréta azonban hamarosan elhervadt, s amerre jártak, a fákról is lehullottak a virágok, s az emberek is elhullottak körülötte, de az ő fiatal, egészséges szívét igazából csak akkor ütötte meg a fájdalom, amikor először került haza a front mögé. A szép lány akkor is éppen olyan szép volt, mint amikor annak idején elbúcsúzott tőle, de tudja az ördög miért, nem tudott úgy szólni hozzá, ahogyan azt szívből szeretete volna. Akárha tüske lett volna a tekintetében, ha ránézett a lányra, úgy látszott, az valamitől elszomorodik, s akárha ustor csattant volna a hangjában, ha szólt a lányhoz, úgy látszott, az ijedten összekapta magát. Éjszakánként gondolkodott ezek felett a dolgok felett, de nem volt ez semmi egyéb az ő számára valami végeszakadatlan barlangnál, bolyongott benne, mint az ügyefogyott, s hajnalra fáradtabb volt, mint amikor este lefeküdt.

Valami bizonyára történt kettőjük között, valami, aminek ő már csak a kesernyés ízét érzi. Nem nyugodott meg, de az arca azért olyan volt, mintha kemény, barna fából faragták volna, s a szemeit nyitva tartotta, s néha alig is látott meg velük valamit a világból.

– Te! – mondta hirtelen és szinte ijesztő hangosan.

– Álmos vagyok – felelte a másik. – Csak úgy szédelgek ide-oda.

– Hallod-e, milyen bolond az élet! Most, hogy így csöndben voltunk, visszagondoltam arra az időre, amikor először kerültem a front mögé, s aztán arra, amikor vissza kellett mennem. A sátán hordja el ezt a világot! Értsd csak föl ésszel, éppen előtte való nap ellett meg a gebénk! Ott álltam előtte, nyögött, mintha a végítélet következne, s aztán egy szép kanca-csikót tett ki a szalmára. Csak úgy repesett a szívem, amikor lábra kapaszkodott. Akárha csak be lett volna rúgva, ide-oda tántorgott, s az anyja meg nyalogatta, s ekkor már röhögött a dög. Dél felé lehetett, úgy dél felé, s a nap ragyogott az égen. S akkor engem fejbe ütött valami. Az a kérdés ütött fejbe, hogy mi értelme is van annak, hogy itt kap lábra előttem ez a szép kiscsikó, én meg visszamegyek a front-ra. Mi keresnivalóm is van ott nekem, miért és kiért is kell hát nekem oda visszamenni?

– És elmentél...

– Elmentem.

– Így csináltuk valamennyien.

– Ti egészen mások vagytok. Bent éltek a városban, a zsvajban, s csak kallódtok, mint akinek nincs gyökere. A parasztember egészen más. Télen bent vagyunk a csöndes házbán, tavasszal meg kimegyünk a mezőre, s ott is csönd van és világosság. És ott vannak velünk az állatok, segítenek a munkában, s aztán az ember megtapogatja őket, mint a testvéreit. Eh, jobban, mint a testvéreit. Az a kiscsikó csak rám nézett, az anyja meg rám röhögött, s aztán? Ki volt még, aki előtt így álltam volna meg a világban? Ott rothadtunk az árkokban, meg gyilkoltuk egymást.

– Szeretőd nem volt?

– Volt.

– Látod.

– Mire másodszor kerültem haza, a csikót már eladták, az apám pedig elesett az oroszoknál.

– Én is az oroszok ellen voltam, aztán fog-ságba kerültem.

– Miért jöttél vissza?

– A vörös káderrel jöttem.

– Engem az a csikó fogott meg. Az ébresztette föl bennem a lelket.

Egy ideig megint hallgattak. Lehorgadtan ballagtak, mintha semmi beszélőjük nem lenne. Pedig tele vannak nyers, eleven fájdalommal és nehéz, szomorú szavakkal. De hogyan és mit is mondjanak egymásnak? Már hetek óta kószálnak így a világban, rettegve és elkeseredetten. Éjjel egy erdőben találkoztak össze. Elsőbb halálosan megrémültek egymástól, aztán kezét fogták, összekoporodtak

a sötét fák alatt, az egyiknek kenyere volt, a másíknak dohánya.

– Ki vagy? – kérdezte az egyik.

– Paraszt lennék, ha nem lett volna háború.

Talán békességes paraszt lennék, de felébredt bennem a lélek, s beálltam a forradalomba.

– Én gépkezelő voltam – mondta a másik.

– Elvittek a frontra, aztán fogságba jutottam, aztán hazajöttünk, hogy rendet csináljunk.

– Nem így gondoltuk el, az bizonyos.

– Induljunk neki együtt, lehet, hogy átjutunk a határon!

Így ismerkedett össze a két ember a sötét fák alatt, s együtt indultak meg azon az éjszakán, hogy valahogyan eljussanak a határig. Azóta bujdokolnak, mint a vadak a vadászok elől. Félnak a vilárosságtól, s félnak az emberektől. Csak a kétségbeesés pillanataiban mernek feléjük közeledni. Rongyosok és éhesek, kinyújtják a kezüket, s könyörögnek. Éjjel vágnak neki az utaknak. Majdnem vakon, tájékozatlanul. De mégis úgy érzik, hogy egyre nő a távolság közöttük és az üldözőik között. S ez a tudat kissé megnyugtatja őket. Keveset beszélnek, s álmukban és menetelés közben néha hangosan sóhajtanak. Nem felejtettek el semmit, csak elfáradtak. Mint valami nagy, fekete tó szunnyad bennük a lélek. Félnak szavakkal érinteni. Félnak, hogy megremeg a sötét tükör, s akkor egy egész világ ébred fel benne. A múlt szomorúsága és a jelen kétségbeesése.

De így némán baktatni az üres éjszakában, ez sem jó. Érzik, egyedül csak az lenne jó, ha valahogyan megszabadulhatnának önmaguktól. De nem meghalni. Nem. Hiszen még olyan fiatalok. Tele vannak reménnyel és energiával, csak éppen fáradtak kicsit. És így kettesben is nagyon egyedül vannak. Ez az egyedülvalóság szinte kegyetlenül lenyomja őket a földhöz. És mindig a múlt, akár nyitva van a szemük, akár lehunyják, ködös, zavart képekben mindig előttük van, ami eddig történt velük az életben.

Órákon át botlognak egymás mellett hallgatagon egy-egy kérdés után anélkül, hogy eszükbe jutna rá a felelet. Vagy mintha bizonyos szavak csak órák múltán érnének el a fülükhöz. Lehet, a szavaknak is van valamiféle önálló életakarásuk. Az ember kimondja őket, s ők felrepülnek a levegőbe, s mint a szálló madarak keringenek a magasban anélkül, hogy elfelejtenék küldetésüket. Ki tudja, milyen tereket utaznak be, ragyognak a fényben és játszanak a szelekkel, s aztán egyszer csak egyenesbe jutnak, beszállnak az ember fejébe az alvó, csöndes gondolatok közé. S az ember ilyenkor, aki némán ballagott a társa mellett, mintha álomból riadna, megszólal.

Így történt a gépkezelővel is. A másik talán már el is felejtette, hogy mondott valamit, s ő most átmenet nélkül, egyenesen válaszol rá.

– Nincs igazad – mondja. – Az ember ne csak mindig önmagát lássa, másnak is, mindnyájunknak megvan a saját életköre, s ez bi-

SZIGETI LAJOS

KOCCINTÁS

Üveg pohár szopránja,
öblös korsó altja,
hordó basszus hangja
több szólamban köszönt.

Víg asztaltársaságban
nótafa mindenki,
búbaját felejtí,
túlcsordul az öröm.

A szépet kérjük táncra,
a csúnyát csipkedjük,
vesztünket érezzük –
menny és pokol pöröl.

GYÜMÖLCSÖS

Mintha gyümölcskosár volna
gyöngye ágakból fonva,
bő termésével megkínál
fiatal almafánk.

Forog virágtengely körül,
csészelevelén kívül
a színméz gyümöleshús, biztat
jó fűszeres illat.

Mind rózsaféle, van közte
zöldessárga vajkörte
s rozsdás, hosszú nyakú kobak
– ínycenc így válogat.

Csemegeszőlő, aszaló
(már pálinkának való)
szilva, kajszibarack, őszi
ízék hű őrzői.

Birsalma fanyar mosolya,
későn érő naspolya,
som virít, déresípte kőkény,
télire gyógynövény.

zony mindnyájunknál tele van jóval is megrosszal is.

– Hm – szólalt meg a másik is. – Ezt elhiszem.

– Azt mondtad, mi, városiak mások vagyunk, mint ti, parasztok. Ez így látszik. Azt mondtad, hogy örültél a csikónak, s hogy ti, parasztok mennyire szeretitek az állatokat. Azt gondolod, a magunkfajta embernek semmije sincs a világon, amit szerethetne. Ahogy vesszük. Én gépkezelő voltam, s azt mondom, nincs olyan paraszt, aki jobban szeretné a lovat vagy a tehenét, ahogyan én szerettem a gépemet.

– Holt dolog az, testvér. Nincs abban se lélek, se pára.

De a másik megvetette a lábát, megálltak. Hogyan beszélje ki magát ez előtt a messziről jött, értelmetlen ember előtt? Szemben álltak egymással, néztek egymásra, s mind a ketten úgy látták, roppant távolságok fekszenek közöttük, akkora úr, amelyet aligha lehet egy ijedelmekkel, éhséggel és fáradtságokkal gyötört ember hangjával átrepülni. Az egyik kíváncsian várta a szavakat, a másik magába fordult, s úgy keresett utánuk, mint a bányász a csillogó ércerecske után. És egyszerre felszakadt a lustálkodó nyelve.

– A gép él! – mondta. – A gép eleven és mozog. S a gépnek szebb lakása van, mint nekünk. Ezerszerre szebb. Hajnalban elmentem hazulról, s egész nap ott éltem a gépházban. Nagy, fekvő lokomobil volt, két dugattyúval,

üvegolajozókkal, s minden olyan volt rajta, mint az ezüst. Néztem és mozogtam körülötte, s ha akartam volna, beszélhettem is volna hozzá. De a gépház olyan, mint a kápolna, mint egy szép, nagy templom, s ott nem fecseg az ember. Letérdeltem a kövekre, s naponta háromszor is felmostam a vörös kockákat. Ide-oda csúsztam rajtuk, s a víz csillogott a kezem alatt, s láttam benne a leguggolt alakomat, akár a tükörben. S aztán megpucoltam a rezeket, sárga arany volt valamennyi. És a nagy ablakokat is megpucoltam, de nem úgy, mint az asszonyok a házak ablakait, ők csak ott takarítanak, ahol a papok járnak. Az emberek azok mulyák, lenyelik a port, de a gép érzékeny, azt nem lehet becsapni, morogni kezd, ha nem jól bánik vele az ember. Morog, fellázad és összetöri magát. Mintha csak esze volna, több esze, mint nekünk. Azt mondja, ha nem megy szép simán az életem, akkor mit ér az egész, összetöröm magam, s az egésznek vége. Éjszaka mozdulatlanul alszik, s nappal könyörtelenül dolgozik. S az embernek hozzá kell igazodnia, különben őt is összetöri. S néha jóban van az emberrel, s néha haragszik rá. Ilyenkor, ha harag feszíti a biztosítékot, visszaköpi az olajat. S az ember ilyenkor úgy bánjon vele, mint a beteggel, mint a kényeskedő asszonnyal. Csöppenként adja neki az olajat, s öntözze le kicsit a tüzet, hogy ne forralja föl annyira a vizet a kazánban. Így van. Érzékenyebb az, mint a ti csikótok, s én éppen ezért szeretem a gépet. Ragyog és mozog

a nagy ablakok előtt a köveken. No, igen, a csikó az egészen más.

Még beszélni akart, megnyíltak benne a zsilipek, de a másik ember, az elbámult paraszt, hirtelen a szavába vágott.

– Nézd csak, nézd! Amott a messziben mintha valaki lámpát lóbálna.

A gépkezelő is arrafelé nézett, pillanatokat hallgattak. Csakugyan mozgott ott valami, valami vörös fény emelkedett és bukott félkörben.

S az emberek most egyszerre ezüstlő csikokat láttak meg a messziben.

– Vasút – mondta a gépkezelő. – Talán jó helyen járunk.

A másikat megborzongatta a belső fázás. Eddig, mintha kábulatban élt volna, magára eszmélt, most érzi csak, a köd mennyire beette magát a bőre alá.

– Elmennék arra, ha nem félnék. Hátha akadna ott valami zug, ahol meghúzhatná magát az ember. Egy harapás szalonnára gondolok. Otthon mindig volt szalonnánk a kamrában.

– Talán cigarettát is kaphatnánk.

– Gyerünk! – fakadt ki belőlük majdnem egyszerre, s megindultak arrafelé, amerre előbb a vörös pontocska fénylett. Csakugyan vasút futott erre, nemsokára elérték a síneket. Két pár ezüstlő csik futott a szem előtt, s elvezették a tekintetet az őrházig.

Odaértek. A kis házikóban világított a lámpa, egy idősebb ember ült a világosság körében. Egyedül volt, pipázott, két kis szentkép lógott a falon az ablakkal szemben.

A két ember tétován állt a házikó előtt. Kopogjanak be, vagy ne kopogjanak? Olyan volt bennük ez a kérdés, mint az élet-halál kérdése. Ki tudja, milyen az az ember ott bent? Talán odanyújtja nekik a kezét, talán fegyvert fog rájuk.

– Kopogtass! – mondta a paraszt. – Mind egy az már, ha belénk is mar.

A gépkezelő elszánta magát, s bekopogott az ablakon.

– Ki az? – hangzott ki belülről a hang. S az egyenruhás ember az ablak felé fordult. A pipa füstölt a fogai között, a bajusza mozgott, akárha még mondani, kérdezni akarna valamit az ember. Kintről megint kopogtattak. – No?! – kérdezte még egyszer, aztán nehezen felcihelődött, csípőre tett kezekkel kiállt az ajtóba.

A két idegen ember elnyűtten és gyanakvón ott állt a kiáradó fényben. Gyöngéknék és töpörödöttnék látszottak, fölöttük már hajnalodott az ég.

– Hát, mi lesz, emberek? – kérdezte az őr. – Látom, hogy kicsodák, jó lenne ám, ha elbújnának a hajnal elől.

– Fáradtak vagyunk, bátyám – mondta a paraszt. – Hetek óta bolygunk már, a határt keresnénk, s fáradtak vagyunk, mint a dög.

Az őr nem rohant rájuk, csak állt mozdulatlanul, nézte őket, s aztán azt mondta:

– A napokban jártak erre a járgányon, a városból jöttek, s azt mondták, arrafelé beljebb már akasztanak.

A paraszt dűnyögte:

– Talán jobb is annak, akit felkötnek.

– Át szeretnénk jutni a határon – szólalt meg a gépkezelő.

– Két órányira van ide, de már hajnalodik, hát nem tudtok átjutni.

A paraszt könyörgött:

– Adjon valami zugot, ahol meghúzhassuk magunk.

Az őr gondolkodott. Úgy érezte, nem kergetheti el ezeket az ágrólszakadt lelkeket, de nem tudta, mit kezdjen velük. Nem olyan világot élünk ma, hogy akár így csinálhat az ember, akár úgy. Talán akasztófára keresik őket, s ha valaki megtudja, hogy itt bujkáltak nála, könnyen ő is az akasztófára kerülhet.

– Estére jön erre egy tehervonat, ugorjatok föl rá, aztán átvissz benneteket.

– Hát estig? Mi lesz velünk addig?

Az őr még tépelődött kicsit, nekidült az ajtófának, szörcsögtette a pipáját. Mit tegyen hát, mit mondjon nekik? Aztán, mint aki halálos ugrásra készül, elszánta magát:

– Eriggyetek hát a padlásra, ahun a létra! De vigyázzatok, hogy a gyerekek észre ne vegyenek benneteket! Most még alszanak, s csak akkor megyek értetek, ha már újból lefeküdtek. – Befordult a szobába, egy darab kenyeret és egy karéj juhsajtot nyújtott oda az embereknek. – Vigyázzatok hát magatokra, nehogy engem is bajba keverjete!

A két ember már alig értette, hogy a harmadik mit beszél. Alig álltak a lábukon, s az a jó hír, az is sok volt már nekik, hogy estére át lehetnek a határon. Aludni kéne, aludni volna jó egy egész életen át.

Megindultak abba az irányba, amelyet az őr mutatott nekik. Fölkapaszkodtak a létrán, s bebújtak a lyukon a sötét padlásba. Az őr ott állt alattuk, s aztán hogy felértek, elvette a létrát a lyuktól, s lefektette a fal alá.

A padlás egyik felében széna volt felhalmozva, az emberek arra botorkáltak, mint valami döglött, nehéz zsákokat dobták le magukat a puha fészekbe.

A hajnal egyre erősebben világított.

Az emberek egészen közel bújtak egymáshoz.

– Istenem, hogy fájnak a lábaim – nyöszörögte a paraszt. – Vigyázz, hogy beléjük ne rúgj, ha megfordulsz!

– Holnap már átlészünk a határon – mondta a másik. – Örülj-e, testvér?

Nem kapott feleletet.

Egy csillogó begyű galamb jelent meg a tető ablakában, bűgött, s mint a ringlispil forgott az ablak keresztlécén.

Az emberek elaludtak, s ezt már egyikük sem látta. ♡

(A Nehéz esztendőök című kötetből)

MARTON RÉKA ZSÓFIA

AZ ÍGÉRET

„*Kr.e.30.000-ből, az őskorban itt [Corvin-tér] élt nő és gyermek lábnyoma, mely a Duna árterében maradt fenn e helyt 3,5 m mélyen.*”

Az anya áll.

Gyermeke már menne tovább.

„Ne siess úgy!”

De a gyerek nem szól.

Csak kémlel előre –

Látja az árt a fejük fölé csapni

A jövő húzza –

Épített utak,

Ciradás házak irányába.

Ő az ígélet,

Hogy lesznek épített házak

Ciradás utak

S a múltnak emléktáblái,

Melyek oly fényes ígéretei voltak

A jövődönök,

A jelennek.

21. SZÁZADI CSODA

Nyákos alkonyat

Sárga levelek zörgő tengerében fürdik

Nem messze négyzetes fény

Mint itt felejtett lámpás a középkorból –

Bent imádkoznak

– Ezernyi nyughatatlan lélek –

Egy hirtelenebb halálért

Kekiszínű végrehajtók füleire talál a kérés

S máris gyarapszik a mindenszentek panteonja

A köszobor arcizma se rezdül

21. századi csoda:

Könnyei elapadtak.

Már évszázadok óta.

LEXIKON: *Marton Réka Zsófia* 1987-ben született Budapesten, s ugyanitt, az ELTE bölcsészkarán végzett. Verseit több online folyóirat is közölte, majd első, önálló verseskötetét *Tranzit-helyzet* címmel 2015-ben az Ünnepi Könyvhétre a Napkút Kiadó jelentette meg.

KERESZT-TÜZBEN

Keresztényüldözés a Közel-Keleten

Szétört keresztetek, rommá lőtt templomok és megégett Bibliák maradtak az Iszlám Állam pusztítása nyomán Szíriában, Irakban, a Ninivei-síkságon és még sok más helyütt a térségben. A Magyar Nemzeti Múzeum rendhagyó kiállítással, megrázó dokumentumanyag révén hívja fel ennek drámai valóságára a honi és a külhoni látogatók figyelmét Kereszt-tűzben – Keresztényüldözés a Közel-Keleten című kiállításával, amelyet Rétvári Bence, az Emberi Erőforrások Minisztériumának parlamenti államtitkára nyitott meg szeptember 19-én.

SPEIDL BIANKA

Meddig halogatható?

KURÁTORI ELŐSZÓ

A Magyar Nemzeti Múzeum világviszonylatban is egyedülálló tárlatnak adott otthont 2017 őszén: a szenvedés, a félelem és a rombolás valósága elevenedik meg a látogatók számára. A naponta ismétlődő robbantások, a véres összecsapások, az egész Közel-Kelet és Észak-Afrika nagy részét elárasztó humanitárius katasztrófa a hírösszeállítások rutinszerűen ismétlődő elemévé vált. E kiállítás azonban nem a térségbe látogató nyugati újságírók és szakértők szemével látatja a valóságot: e tárlatnak hősei vannak. A képeket és a tárgyakat olyan emberektől kaptuk, akik testükön és lelkükön viselik a rombolás nyomát: van nevük, családjuk, otthonuk és szerelmük, vannak vágyaik, s ami a legfontosabb, van méltóságuk.

E napjainkban is folyamatosan zajló pusztításról szóló múzeumi kiállítás tehát éppen annyira sürgető, mint amennyire megdöbbentő. Ez magyarázza azt is, hogy ez a rendhagyó tárlat miért a keresztények sorsára fókuszál. A térség háború és erőszak sújtotta országaiban a személyes és a közösségi tragédiák mindenkit érintenek. A keresztények sorsa azonban kiemelt figyelmet követel, hiszen az elmúlt évek eseményei régebben soha nem látott mértékben rázták meg közösségeiket és gyorsították fel számárujuk radikális csökkenését.

Az immár másfél évtizede dúló erőszak Irakban a 2003 előtti, megközelítően másfél milliós keresztény közösséget kihalásközeli állapotba taszította: lélekszámuk alig kétszázötvenezer főre csökkent. Többségük menekülttáborokban és tel-

jes létbizonytalanságban várja, hogy vissz térhessen otthonába, ám az ehhez szükséges alapvető feltételek megteremtése még mindig várat magára.

Szíriában a becslések szerint körülbelül hétszáz ezer fővel, azaz több mint hatvan százalékkal csökkent a keresztények számáruja. A harcok során tízezrek veszítették el életüket, otthonaikat, vagy kerültek a fegyveres lázadók fogságába.

A háború befejezésébe vetett reményeket gyakran árnyékolják be a háború utáni *modus vivendi* kidolgozását és fenntarthatóságát övező félelmek. Egyiptomban az elmúlt években soha nem látott gyakorisággal hajtottak végre keresztényellenes terrortámadásokat és célzott merényleteket.

A tárlat az egyéni sorsok és a kulturális örökség pusztításának bemutatása mellett az okok és a következmények megvilágítására is törekszik. A látogató ezek ismeretében választhat a kérdésre: a földrajzi távolság vajon elég ürügy-e arra, hogy elodázzuk az események súlyával és a nyugati politikai törekvések következményeivel való szembesülést?

A nyugati kultúra keresztény gyökerei a Közel-Kelet véráztatta földjébe ágyazottak, kitépésük, elhalásuk az egyetemes, emberi civilizációt alapjaiban rengetheti meg. ♣

(A Kereszt-tűzben kiállítás katalógusának előszava. A tárlat a Magyar Nemzeti Múzeumban 2017. október 31-éig látogatható.)

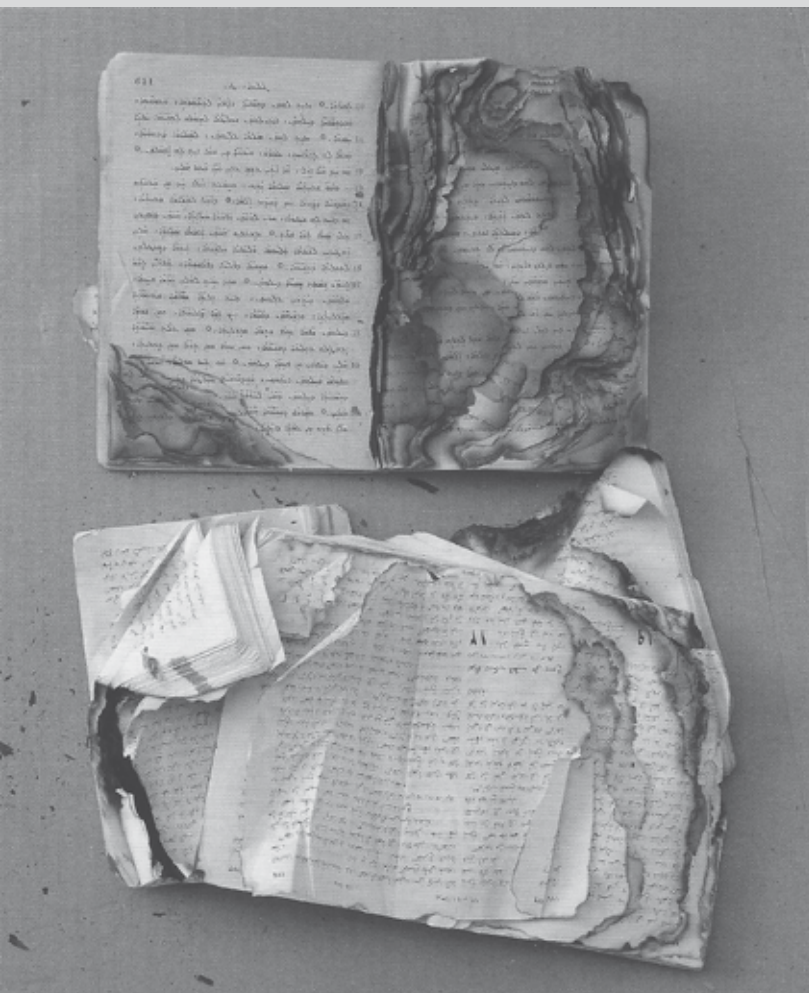

A Kereszt-tűzben kiállítás főkurátora: Dr. Speidl Bianka (Migrációkutató Intézet)
 Szakértő, kurátor: Horváth-Sántha Hanga (Migrációkutató Intézet)
 Szakértő, kurátor: Mércz András (Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)
 Szaktanácsadó: Dr. Kiss Etele (Magyar Nemzeti Múzeum)
 Projektkoordinátor: Varga Lujza (Magyar Nemzeti Múzeum)

WELTLER ILDIKÓ KÖZEL-KELETI KERESZTÉNY ÖSZTÖNDÍJASOK A BAZILIKÁBAN

FOTÓ: BARTOS GYULA, EMMI

Enteriőrök és dokumentumfotók a kiállítás anyagából

Magyarország az üldözött keresztények menedéke szeretne lenni – mondta Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere Budapesten, a Szent István Bazilikában, amikor azt a hetvenkét közel-keleti keresztény fiataalt köszöntötte, akik a magyar állam ösztöndíjasaiként szeptemberben kezdték meg tanulmányaikat különböző magyar egyetemeken. Az ösztöndíjasok olyan országokból érkeztek, ahol a kereszténység napi megélése hátrányok elszenvedésével és veszélyekkel jár. Ma a világban négyből három keresztény üldöztetésnek van kitéve – emlékeztetett a miniszter –, amiről a nyugati világ keveset tud, s alig vesz tudomást. Elmondta azt is, hogy a 2013-ban létrehozott *Stipendium Hungaricum* ösztöndíj keretében jelenleg hatezerhatszáz külföldi diák tanul Magyarországon, akiknek több mint a fele muszlim országból érkezett.

A diákok szeptember 29-én a Bazilikában latin nyelvű szentmisén vettek részt, amelyet Erdő Péter bíboros, prímás, esztergomi-budapesti érsek celebrált. A főpásztor homíliájában Szent Rafael arkangyal (a messi földre utazók őrangyala) segítő közbenjárását kérte a Magyarországra messziről érkezett fiatalok életére és tanulmányaira.

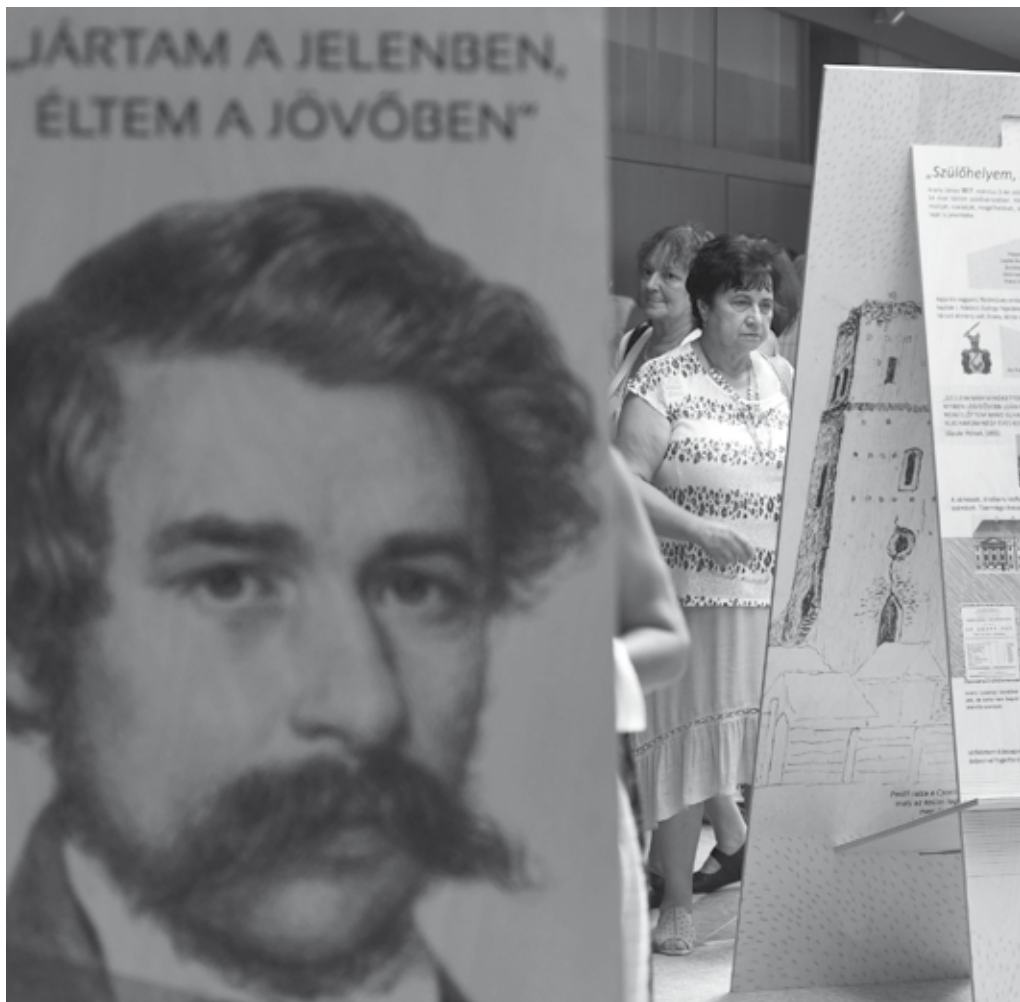
Az ösztöndíjasok többsége Egyiptomból, Irakból, Szíriából, Libanonból és Nigériából érkezett, és az elkövetkező tizenkét hónapban a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a Debreceni Egyetem, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a Miskolci Egyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem hallgatói lesznek. Az ösztöndíj célja, hogy a Közel-Keletről érkező fiatalok a Magyarországon megszerzett szak tudás birtokában, hazatérve hozzájáruljanak közösségeik újjászerveződéséhez a fegyveres konfliktusok által sújtott régiókban. ❖

A szó útja

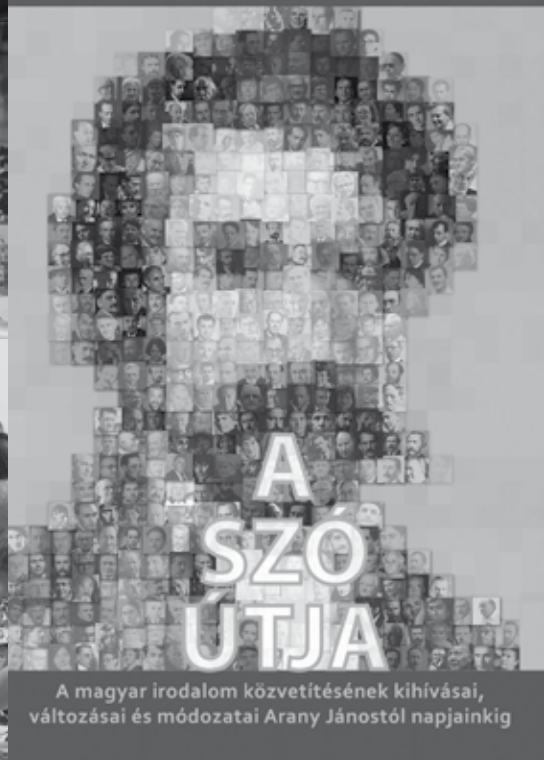
Tokaji Író Tábor
2017

A Tokaji Író Tábor Egyesület *A szó útja* címmel 2017. augusztus 10-e és 13-a között rendezte meg a 45. tokaji író táborot. A programok az Arany János születésének 200. évfordulója alkalmából meghirdetett emlékévhöz kapcsolódtak. Így került sor *Jártam a jelenben, éltem a jövőben* címmel a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításának megnyitására. Tallián Mariann és Lázár Balázs *Semmi természet* című versszínházi műsora is az Arany János költészetéből készült válogatásra épült. A zárónapon pedig a millenniumi irodalmi emlékparkban avatták fel *Arany János emléktábláját*, amelynek alkotója Györfi Sándor szobrászművész. De a plenáris ülések előadásai is érintkeztek a költő életművével. A munkacsoportüléseken arról tanácskoztak, hogy milyen kihívásai és változásai voltak és vannak a magyar irodalom közvetítésének Arany Jánostól napjainkig. S hogy milyen lehetőségei vannak az irodalomnak a rádióban, a televízióban, a színházban és a világhálón. Esténként zenei és irodalmi műsorok várták a hallgatóságot. Bemutatkozott a fiatal irodalom, a *Parnasszus* és a *Tempevölgy* című hazai és az *Együtt* című kárpátaljai folyóirat. Újdonsága volt e mostani író tábornak, hogy a szereplők kiléptek az iskola és a kollégium zárt világából, a *Tokaji esték* sorozat pénteki programját a város főterén tartották, s ide hívták vasárnap délelőtt a gyermekprogramokra a tokaji közösséget.

Az író tábor sok évtizedes hagyománya folytatódott azáltal, hogy egyik nap a késő délutáni események helyszíne a Tokaj közelében levő *Tiszaladány* volt. A tábor résztvevői autóbusszal utaztak át a szomszéd faluba, ahol dr. Liszkai Ferenc polgármester fogadta őket a Györi Elek Faluházban. Itt hangzott el a zsűfólásig megtelt teremben a *Csak a napnyugtát néztük* című dokumentumkönyv (Csokonai Könyvkiadó, 1991) szerzőjének, *Dobozi Eszternek az előadása*. Témája szorosan kötődött a vendéglátó tiszaladányiakhoz, hiszen a *málenkij robot* témakörében készült kötet anyagát itt gyűjtötte 1989-ben.

45. tokaji
író tábor
2017. augusztus 10-13.

A magyar irodalom közvetítésének kihívásai, változásai és módosítói Arany Jánostól napjainkig

DOBOZI ESZTER

Málenkij robot

Egy szociográfia keletkezéstörténete és utóélete¹

„Száll az este. Hollószárnya
Megrezzenti ablakom,
Ereszkedik lelkem árnya,
Elborong a múltakon.”

(Arany János: *A lejtőn*)

Kétszeresen is idekíváncsoznak mondanám mottójául ezek az Arany János-sorok. Aktualitását az adja, hogy 2017 Arany János éve, erre való utalással szerveződött meg az idei Tokaji Írótábor is. Ám azért is helyén valónak tartom Arany Jánosnak éppen e versét emlegetni, mert múlt időket fogok magam is felidézni. Egy dokumentumkönyv keletkezésének körülményeit, valamint a második világháború nem csupán helytörténeti vonatkozású eseményeit.

A Tokaji Írótábor résztvevői egy augusztusi napon – ahogyan azt több más alkalommal is tették – *huszonkilenc évvel ezelőtt* is ellátogattak Tiszaladányba, falu-író találkozóra, akkor így nevezték e programot. Elhangzottak a beszédek és a hozzászólások mindkét részről. Hallhattuk a tanácselnököt és a helyi termelőszövetkezet elnökét, míg az írótáborozók képviselőjében – emlékezetem szerint – Hegyi Imre, az írótábor egyik alapítója szólalt meg mások mellett. A tiszaladányi vendégeskedés befejeztével autóbusszal indultunk vissza Tokajba.

Míg sorakoztunk a busz ajtaja előtt a felszálláshoz, egy idős házaspár, Sajtos László és felesége szólított meg. Szeretnék, mondták, ha másnap ellátogatnék hozzájuk, valami nagyon fontosat óhajtanának nekem elmesélni. Kérdőn nézhettem rájuk, mert még azt is hozzátették, itt olyan dolgok estek meg a múltban, amelyekről nem lehet tovább hallgatni.

Másnap a délutánt Sajtoséknál töltöttem. Itt hallottam először a Szovjetunióba elhurcoltakról. A donbázi szénbányákban vagy építkezéseken végigdolgozott éveikről. 1988-at írtunk ekkor. Sajtosékát is, mint a falu szinte minden családját, közvetlenül érintette a második világháború történetének e megrendítő fordulata: a feleség öccse is – tizenkilenc évesen – ott volt az úgynevezett málenkij robotra begyűjtött és marhavagonokban elszállított fiatalok között.

1989 elején levelet írtam Sajtos Lászlónak, hogy tudna-e segíteni a túlélők felkutatásában. Válaszából jól kivehető az elbizonytalanodás és a cselekvésre biztatás kettőssége. A nyilatkozókat, de engem is féltett a nyilvánosságra hozatal esetleges következményeitől. Bajba kerülhetünk, írta. Ezért szívesebben halasztotta volna egy későbbi időszakra az ismételt találkozást, ugyanakkor az idő egyre gyorsuló múlására gondolva mégis sürgetőnek vélte az interjú megszervezését, mondván, ha „elmennek, elnémulnak” az egykori elhurcoltak, nem lesz, aki elbeszélje az eseményeket, a történet továbbadása pedig nélkülözhetetlen volna, így fogalmazott, „hiszen ez történelem, mégpedig igaz”.

1989 tavaszán tehát – Sajtosék közvetítésével – találkozhattam azokkal, akik elsőként voltak elég bátrak magnóra mondani a valómásukat. Ekkor túl vagyunk az új pártok megalakulásán, a régi pártok újraszerveződésén és a tüntetéseken. Pozsgay Imre január 28-án már bejelentette, hogy 1956 nem ellenforradalom, hanem népfelkelés volt. Március 22-én pedig megkezdte működését az Ellenzéki Kerekasztal. A változások tehát nemcsak a politikai életben, hanem a lelkekben is érelődtek.

Első adatközlőim kézről kézre adtak, átátkísérve szomszédos vagy kissé távolabb eső családokhoz, hogy további túlélőkkel is szót válthassak. Ily módon rögzíthettem Bényei Miklósné Solymosi Piroska, Csikai Sándor, Demes Józsefné Csikai Klára, Liskai Imre, Macsi Ernőné Bényei Erzsébet, Rambács József és Solymosi Irma emlékezéseit.

S mint Arany János Családi körének szereplői (hogy megint csak a 200 éve született költőre utaljak) a hozzájuk betérő béna harcfinak „Néma kegyelettel függenek a szaván”, azonképpen hallgattam én is – olykor éjszakába nyúlóan – a tiszaladányiak kálváriáját. Előfordult, hogy ott aludtam, ahol rám esteledett. Solymosi Irmák a tisztaszobát bocsátották rendelkezésemre, hogy másnap ott folytathassam a munkám, ahol előző este abbamaradt.

Több ízben is látogatója voltam a falunak, hogy a még élőtől minél többet megtudjak a begyűjtés, a marhavagonokban való huszon-

nég napig tartó utazás körülményeiről, a lágerbeli viszonyokról és a kényszermunkáról. Volt, akiből az évtizedekig titokban tartott fájdalmak szinte gejzirszerűen törtek fel, volt, aki elutasított, mondván, ami megtörtént, azon már úgysem lehet változtatni, volt, aki nem engedte bekapcsolni a magnót, amikor mégiscsak beszélni kezdett. Tudok olyan férfiról, aki saját lányának sem mondta el soha, hogy ő is odavolt a szovjet lágerben. A szűk családi körön kívüli első idegen lehettem, akinek beszélni mertek e sokat szenvedett emberek. Rendszerint el is érzékenyültek a meglevenedő emlékek nyomán. Nemegyszer együtt sírtunk. Beszélő és kérdező.

Az idők folyamán megszelídült indulataik akkor csaptak magasba, amikor azt a számukra megválaszolhatatlan kérdést boncolgatták, hogy miért vitték el éppen őket, hiszen semmi bűnük nem volt, amelyet felróhattak volna ellenük. Manapság már ismerhetjük a választ a téma egyik kutatójának, Bognár Zalánnak tanulmányából, aki a járási főszolgabíró főispánnak szóló jelentéséből idéz: „*január hó 23-án megjelent Tiszatardos községben az orosz titkosszolgálat egy hadnagya, 10-12 főnyi legénységgel, behívatta magához a tiszatardosi, tiszaladányi, csobajai és báji községi bírákat, akiknek elrendelte, hogy 24-én hajnali 2 óráig állítsák össze a 16-65 éves egyének névjegyzékét, és azt hozzá terjesszék fel.*”¹

Adatközlőim azonban minden kínjuk és bánatuk ellenére is megőrizték józanságukat. A szomorú események átélőjeként és visszaemlékezőként egyaránt.

Mind a lágerbeli szálláson, mind a munkában nyomorúságos viszonyok uralkodtak. A foglyoknak emellett megalázó intézkedésekben is volt részük. Fertőtlenítés címén anyaszült meztelenre vetkőztették, majd szörntelenítették őket. Volt, ahol a nők haját is nullásgéppel vágták le, s ami legfájóbb volt számukra, ciklikus női működésüket injekció beadásával állították le. Kezdetben a fából eszkábált fekhelyeken, a pusztas deszkán aludtak, s akinek megmaradt a kabátja, az azzal, akinek nem, az a lágerben kapott munkásruhával takaródzott (a saját holmit ugyanis több helyen elvették tőlük a megérke-

zés után). A bányában kezdetleges eszközökkel, kézi erővel, sokszor félkönyűkre ereszkedve fejtették a szenet a férfiak, míg a nők a szénrel teli csilléket tölték. A legkegyetlenebb – elmondásuk szerint – az éhség és a hideg volt. Az alutápláltságtól és a nehéz munkától sokan legyengültek, könnyen megbetegedtek. Kellő egészségügyi ellátás híján csak csodával határos módon tudtak kigyógyulni. Akinek nem sikerült felerősödni, az meghalt. A halottakat egy gödörbe gyűjtötték, mésszel leöntötték. Az otthon maradtak és az elhurcoltak nem tudtak egymásról semmit. Üzenni, levelet küldeni nem volt módjukban. A hazatérés sem volt felhőtlen öröm. Magyarországra érve megfenygették őket: ha a történekről beszélni mernek, visszakérülnek oda, ahonnan jöttek. A lágerbeli szenvedéseknek többen egész életükben viselték egészségügyi következményeit.

Az általam megkérdezettek esete nem egyedi volt, ugyanis a környék sok településén fordult elő ugyanez (Kovács Áron, a téma egyik kutatója *negyven helység nevét említi meg Tiszaladánnyal együtt*²).

Rövidesen az akkor frissen szerzett olvasmányélményeimből is megvilágosulhatott előttem, hogy az országnak nem ez volt az egyetlen tájéka, ahonnan a megszálló hadsereg nem katonaviselt férfiakat, sőt, nőket fogott be és szállított el. Szaporodtak a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején ugyanis az *oral history*, az „elbeszélte történelem” műfajában publikált írások, kutatási anyagok például a német anyanyelvű lakosság hasonló szenvedéseiről, a kárpát-aljai, magyar férfiak szovjai gyűjtőtáborának pokláról, olyan történetekről, amelyek szerint 1945-ben az országban – véletlenszerűen is – bárhol bárkivel előfordulhatott, hogy egyszer csak egy keletre elindított fogolyszállítmányban találta magát. A begyűjtést és a szállítást megszervezőknek ugyanis felettébb fontos szempontnak számított, hogy a keretszámot teljesítsék, a kényszermunkára összeszedett emberszállítmányban meglegyen a létszám. Stark Tamástól újabban azt is megtudhatjuk, hogy a magyar fővárosból és környékéről is több tízezer (legutóbbi tanulmánya szerint ötven-százezer) civilt hurcoltak el 1944

decemberétől 1945 tavaszáig.³ A foglyokat az utcáról szedték össze, de sokszor a házakból is. Szintén későbbi tanulmányában olvasható, hogy Szegeden, Nyíregyházán és a Hajdúságban is tömeges volt a begyűjtés. De kiterjedt ez az embervesztés a Dunántúlra is, példának a székesfehérvári és a szombathelyi ötszáz, valamint a győri háromezer deportáltat említi.⁴

Többeké mellett ugyancsak Stark Tamás közléséből informálódhatunk arról, hogy a jelenlegi országhatáron kívüli területekről is kerültek a katonai foglyokon túl polgári személyek is a GULÁG, illetve a GUPVI lágereibe kényszermunkára. Így a Felvidékről, Kárpátaljáról és az átmenetileg Magyarországhoz visszakérült Észak-Erdélyből. De Dél-Erdélyből is vannak adatok magyarok és német származásúak elhurcolására – olvashatjuk Benkő Levente tanulmányában.⁵ Stark Tamás szerint elsőként Kézdivásárhelyről szedték össze az embereket. Kolozsvárról szám szerint ötezer, Tordáról négyszáz, míg Maros-Torda megyéből négyezer embert vittek kényszermunkatáborba. Kolozsvárról prominens, magyar, polgári személyiségeket is találunk közöttük:

ügyvédeket, tanárokat, etnográfusokat, lapszerkesztőket, lelkészeket és diákokat. Az irodalmi életből Kiss Jenőt ragadják ki. Deportálják Mikecs László történészt, író is, a moldvai csángók fiatal kutatóját,⁶ aki nem más, mint Áprily Lajos veje, Jékely Zoltán sógora. Rövid időn belül meghal a taganrogi fogolytáborban. Huszonhét éves ekkor. Áprily Lajos Taganrog című versében siratja el, Jékely Zoltán pedig Álom-rekviemében adózik sógora és társai emlékének.⁷

Bognár Zalán szerint az elhurcoltaknak harminc-negyven százaléka meghalt – vagy útközben, vagy a lágerben, vagy a bányamunka viszontagságos körülményei között. Értekezésében olvashatjuk, hogy van olyan település, ahonnan a foglyok hatvan százaléka veszett oda.⁸ A tiszaladányi visszaemlékezők viszont azt állapíthatták meg, hogy közülük maradtak oda a legkevesebben. S erre kétféle magyarzatot alkottak maguknak: már idehaza is hozzászoktak a kétkezi munkához, s jó állapotban kerültek fogságba. Voltak erőtartalékaik. De nem csak fizikai értelemben. Hívő emberek lévén az úton is, odakinn is rend-

LÁBJEGYZETEK:

¹ Elhangzott 2017. augusztus 11-én a Tokaji Íróklub tiszaladányi rendezvényén.

² Bognár Zalán: Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944–45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra. In: „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955. (Szerk.: Bognár Zalán) Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

³ Kovács Áron: Malenkij robotra hurcolás a Tiszáninnen Református Egyházkerület területéről. In: Szovjet fogságba hurcolt reformátusok a Kárpát-medencében. GULAG-GUPVI emlékévk. Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

⁴ Elhangzott 2012. február 7-én a Történettudományi Intézetben tartott előadásában.

⁵ Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. In: Szovjet fogságba hurcolt reformátusok a Kárpát-medencében. GULAG-GUPVI emlékévk. Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

⁶ Benkő Levente: Magyarok és németek fogsága 1944–45-ben Romániában. In: Szovjet fogságba hurcolt reformátusok a Kárpát-medencében. GULAG-GUPVI emlékévk. Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

⁷ Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március). EME-Pro-Print, Kolozsvár–Csíkszereda, 2003, 57. old., valamint Murádin János Kristóf: Malenkij robot – Kolozsváriak szovjet fogságban. Történelem és Muzeológia, 2014/2.

⁸ Romániai magyar írók lexikona, 1981–2002.

⁹ Bognár Zalán: im.

ÁPRILY LAJOS

TAGANROG

*Mikecs László (1917–1944) törté-
nést, író, a moldvai csángók fiatal
kutatóját is deportálták, aki nem más,
mint Áprily Lajos veje, Jékely Zoltán
sógora. 1944. december 4-én halt meg
a taganrogi fogolytáborban, huszon-
hét évesen. Áprily Lajos Taganrog
című versében adózik emlékének.*

1
Taganrog... ó, komor súlyt hordozó,
zord kondulása, sűrű, furcsa szó.
Az árva megnő s megtanulja jól:
Taganrog. Benne balsorsunk dalol.

2
Kelet felől, amerre őse járt,
tágult szemével új világra várt.
Meótisz sorsos útján jött a hír:
Taganrog. Tenger. Tengerparti sír.

3
Duzzadt a lelke, mint a telt kalász,
szemében eszme lángja volt a láz.
Keze szellem szerszáma volt. Nem ölt.
Ringasd szelíden, taganrogi föld.

4
Mi volt a láz, mely üzte: gyorsan élj?
A nép szerelme, munkaszenvedély.
S szabad lelkére rabság várt s robot,
s mire elérte bús Taganrogot,
a végzet verte már a gyászdobot.

5
A lelkeimmel, ha néha messze lát,
meglátom szertezüllött otthonát.
Család, barátok, boldog munka-hely
Taganrog. Számumszél sodorta el.

6
Sokszor látom, ha csend jön és sötét,
éber szabadság-hős tekintetét.
Erőltetem, hogy lássam mint rabot
De láttatok
rab súgarat, bilincses csillagot?

7
A hang, a hangja vissza-visszajár,
mint rom-fészekre bársonyos madár.
Simogatnád s marasztva szólanál,
de rebben s a sötétbe visszazáll.

8
Tengerhomokból keskeny földdarab,
csak pár arasz.
Leányom párja fekszik ott, a rab
A tenger ráborítja ön-ködét.
Ha lesz tavasz,
lesz-e virágod taganrogi rét?

9
Mondják, hatalmas császár halt meg ott.
Te tán csak pusztá szám voltál, halott.
S mégis, te vagy Taganrog holtja, rab,
te minden császároknál rangosabb.

10
Jaj, milyen rengés morzsolhatta szét
átok szirtjére szédült nemzetét,
hogy aki megmaradt is, élni fél?
Zúgd el felette, taganrogi szél.

11
A gyermek. Szól s ragyogva néz reám:
Az országúton jön édesapám!
Én steppét látok, búsat, végtelent.
Ment, ment, égő testével arra ment.

12
Az az országút itt van csak, közel.
Menjünk eléje! És nem enged el.
Küldtél halált, Uram, most küldj szívet,
mely összetörje ezt a nagy hitet.

13
Hároméves. Kérdése néha tör.
Bal arccskáján, amikor nevet,
megjelenik egy ismerős gödör.
Serény: segít már főzni, sepreget,
fát hoz, fűvet hoz, nyulacskát etet,
verőfényes homokban kertet ás.
Mögötte jár az árnyék-óriás.

14
A párja. Gyászárt nem hordozza szét,
sötét sebére zárta két kezét.
A lelkében magas ravatalon
fekszik a holt örök-fiatalon.

15
Özvegy. Rég tudja, hogy nem jön haza.
Özvegységének nincsen páthosza,
fájdalmában nincs átok és vihar.
csak sír a sírók millióival.

16
Özvegy? Alig volt asszony még. A gyász
sötéten egy leányfőt glóriáz.
Éjjel nem alszik, nappal nem pihen.
Sors, egy virágot ütöttél szíven.

17
A rövid út. Milyen gyönyörű volt.
Miért nem átkoz, lázad és sikolt?
Gyásztüze, mint a bányalámpa-láng,
a mélybe szállt. Mosoly alatt is ég.
S az a mosoly nem bája: hősiség.

18
Hogy várta azt a sosem-jött napot.
Imádkozott és imádkoztatott.
De lesujtott reá a szörnyű kéz,
s Ananké,
most riadtan érc-arcodba néz.

19
Hervadt anyák és ifju nők, ti jók,
ti zúzott lelkű, síró milliók,
ó, martir-kórus, mely eget betölt:
Megtisztulsz tőle, véresarcu föld?

20
S te millió és millió halott,
ne irigyeld,
hogy a rettentő végzet meghagyott.
Vallattam én is: mit akar velem?
a milliók közé miért nem vetetett?
Most már tudom:
rám bízott két drága életet.
Taganrog titka volt az értelem.

szeresen imádkoztak. Amikor épp nem dolgoztak, összegyűltek, zsoldároztak és Bibliát olvastak. Volt, aki verset írt, volt, aki naplót.

Talán az 1988-89-es időszak, valamint a '90-es évek elejének viszonyaira enged vetni egy pillantást, ha tájékoztatom a tisztelt hallgatókat az elhurcoltak visszaemlékezéseiből készült dokumentum sorsáról. 1989-ben akadt folyóirat-szerkesztő, aki figyelmeztetett: Megőrültél? Hiszen még itt vannak az oroszok! De volt szerencsém olyanhoz is, aki azonnal igent mondott közlési szándékomra. *A Hítel* szerkesztőségében Bíró Zoltán fogadott, s hamarosan részletek jelentek meg a vallomások feldolgozó írásból a folyóirat 18. és 19. számában. 1989 decemberében és 1990 januárjában a miskolci *Napjaink* is lehozott más fejezeteket. Könyv alakban és terjedelemben a debreceni *Csokonai Kiadó* vállalta megjelentetését. A kötet *Csak a napnyugtát néztük* címmel 1991-ben abban a hónapban hagyta el a nyomdát, amikor az utolsó szovjet katona is távozott az országból. A '90-es években a Károli Gáspár Református Egyetem Nagykovácsi Tanítóképző Főiskolájának hallgatóiból alakult Karácsony Sándor Színpad a könyv színjátékváltozatának előadásával bejárta az országot és a szomszédos államok magyarlakta területeit, de feltűntek műsorukkal Németország magyar közösségeiben is.

Tavaly, a GULAG magyar foglyaira való emlékezés évében országsszerte megszaporodtak a témában a publikációk, konferenciák és kiállítások. Emlékművek és emléktáblák avatására került sor. Dr. Szemánné Görög Marianna tiszteletes asszony múltfeltáró és pályázatíró tevékenységének köszönhetően Tiszaladányban is emléktábla őrzi a Szovjetunióba elhurcoltak nevét. Tőle tudtam meg azt is, hogy a Donbászból hazatértek közül már csak egy nagyon idős asszony él Nyíregyházán egy kórházban. Elmentek a visszaemlékezők egytől egyig. A kényszerű, több évtizedes hallgatással megtétezt szenvedésükkel felmérhetetlen áldozatot hoztak családjukért, falujukért és az országért. Legyen áldott az emlékü!

Arany János soraival kezdtem előadásomat, most egy kortársunkat, *Tornai Józsefet* idézem, aki rendszeres látogatója volt a Tokaji Íróklubnak – míg egészségi állapota megengedte. A következő sorok abból az 1993-ban keletkezett balladisztikus költeményéből valók, amelyet az Észak-Magyarországról szovjet szénbányákba elvitt nyolcszáz nő emlékére írt:

*Vőfély nem volt, se hold, se nap,
Magyarország asszony-kertjét
Oroszország learatta.
Ne sírjatok, Krisztus tudja,
milyen gyökérből hajt lélek.
Sáros, golyóvert táncosok,
vitték nyolcszáz asszony jáját. ♦♦*

Másik hóesés

Zenészkalandok 1. és 2.

Motó: A visszahajló emlékezet töröl meg alakít, sőt, képzeletünk forró fényei is átjárják azt az egykori anyagot, és szinte álommá absztrahálják.

1.

A Bródy Sándor utcában akkor még busz is járt, a kilences, amúgy meg elég csendes volt a környék. A hűvös stúdiók némaságából és a lámpafényből könnyedén léptünk át a Pagoda napfényes, nyüzsgő világába, vagy a kis, hivatali szobákba, ahol azért kinek-kinek megvolt a maga szerény íróasztala, talán könyvespolca is. És fiókok teli kartonokkal, a szerkeszthető zeneművek adataival. Számítógépről és mobiltelefonról akkoriban még senki nem beszélt. Az elkészült hangfelvételek szalagtekerceit rézollóval lehetett a kívánt helyeken elvágni, utána a pótlást beragasztani: montírozunk, s a szétszabdalt szalagot a gépeken elhelyezett kis üvegtartók folyadékába mártott ecsettel ragasztottuk össze, mint acetonnal a pingponglabdákat a még régebbi eszterdőkben. A rovat, amelyben dolgoztam, főleg kórusmuzsikával, fűvöszenével és ismeretterjesztő szöveges műsorokkal foglalkozott. Kedves, pesterzsébeti lány volt az adminisztrátor, akinek a stúdiók megrendelése, a felkérések és az utalások rendezése volt a dolga. Beszélgettünk sokszor, tudtam beteg édesanyjáról, aki időskori, romló szellemi állapotában pénzét dugdosta a lakásban. Még lányával szemben is, aki pedig mindent megtett érte, bizalmatlanná vált. Bátyja gyermekeiről is beszélt Évike, kolléganőm, s panasolta elhagyatottságukat: csak nőnek, mint a fa – mondogatta. Azért nevetgélünk is. Évike akkor is jót kacagott, amikor nagy komolyan bejelentettem neki, hogy előző nap este, a Pénzügyőrség fűvöszenekarát nem engedték be a Rádióba, mert névsoruk, valami félreértés miatt, hiányzott a portai ellenőrző listáról. A derék muzsikások pedig megbántódtak, s hogy kárpótolják magukat az így elmaradt szereplésért, ott kinn, az utcán játszották el a műsorukat. A nevek leadása Évike feladata volt. – Talán véletlenül megfeledeztem a névsor leadásáról – bizonytalankodtam. Nem vagyunk gépek. Évike még mindig nevetve, fejcsóválva nézett rám, de azért elővette papírjait, s nézegette a megrendeléseket. – Szó se volt tegnap felvételtől, fűvöszenekarról.

Hirtelen kedvem támadt próbára tenni hiszékenységet. – Mégis, minek jöttek volna akkor ide? Magabiztosak voltak, megsértődtek, az utcai muzsikálás volt a válasz a kizárásra. Még a busznak is kerülni kellett miattuk, mert az úttest felé elfoglalták, s egészen a virágboltig húzódtak a nagydobbal. – A virágboltig? – kérdezte Évike tünődve. Csak biccentettem aggodalmas képpel. A folyosó hivatali szobái egymás mellett sorakoztak, az ott dolgozó munkatársak jó barátok voltak, mindenki mindenkit ismert, mindenről tudott, az apró események hírére is megosztották egymással. Végül Évike, hitetlenkedve ugyan, de felcihelődött. Leplezte még a nyugtalanságot. – Na, ennek utánanézek – jelentette ki.

Ahogy kilépett a szobából, telefonáltam a szomszéd helyiség adminisztrátorának. – Azt mondtam Évikének, hogy tegnap este a fűvöszenekar az utcán adta le műsorát, mert ő elfelejtette leadni a nevüket a portára. Tudjatok róla!

És így végig, gyorsan elhadartam ezt a többi szoba lakóinak is, végül az adminisztrátorok mindig komoly, szigorú főnökasszonyának is.

Meglepett, hogy rögtön vállalta a játékot. – Micsoda ötlet! – mondta, s kivételesen ő is nevetett. Évike pedig ment szobáról szobára. Az eseményről mindenki tudott. Volt, ahol ezzel fogadták: jó kis botrány! Miképpen történhet ilyen félreértés? Másutt: te nem tehetsz róla. Már mással is előfordult hasonló, még rosszabb is. Kinyíltak a környéken az ablakok. Az emberek szeretik a zenét.

Évikét épp a vigasztaló szavak döbentették meg. Ment tovább, egészen a főnökasszony irodájáig. Amikor belépett, szinte a köszönését se viszonzva szólalt meg Katalin asszony. – Évike, ne ijedj meg, az egész dolgot el fogjuk simítani, valami zavar lehetett a megrendelésben, te nem vagy hibás, azt hiszem!

Évike hangja sírós volt már. – Az utcán zenéltek. – Majd írunk egy bocsánatkérő levelet a zenekar karnagyának, s kész – mondta a főnökasszony.

Évike ekkor ijedt meg igazán. Csak nézett ki az ablakon, ahonnan a négyszögletes, felbetonozott udvarra látni. A kapu felől Rátonyi Robi sietett át a Pagoda irányába egyik színész kollégájával. Valamit magyarázott épp hadonászva. Talán a tegnapi esetet meséli. Éva már könnyes szemmel fordult vissza Katalin asszony felé. Az hirtelen megsajnálta. – Nehogy már elhidd ezt az egészet: tréfa volt, ugratás!

Azonban Évike kifakadt. – Csak vigasztaltok, de tudom már, hogy megtörtént, mindenki erről beszél a Rádióban. A virágboltig álltak az utcán.

A képtelenséget elég hamar elhitte, de hogy az nem történt meg, azt már el se tudta gondolni. Jobban szerette volna, ha minden úgy esett volna meg csakugyan, ahogy én neki elmeséltem. Abban azért volt valami tetszetős is.

Annyira, hogy évekkel később egyik tévéadásomban az ötletet fel is használtam. Az Andrassy (akkor még Népköztársaság) úti „Különlegességi Cukrászda” volt a helyszíne Mándy Iván és barátai találkozásának. Ott volt velünk Garas Dezső, Esztergályos Cili, Sándor Pali, a rendező és Tamássy Zdenkó zeneszerző, aki a *Ki nyer ma?* műsorom élénk, üde szignálját teremtette meg, hogy azután az negyven év alatt csaknem tízezerszer hangozzon fel a déli adások előtt. Iván szerette a fűvöszenét, a vesztt háborúk nyomán összeverődött együttesek szomorkás indulóit és valcereit. Írt is erről. Felkértem hát a Pénzügyőrség fűvöszenekarát: legyenek jelen az adásban. Az úttest és a járda közti szervízúton álltak fel az öreg fák alatt. Velük kezdődött volna az műsor. Ők kinn muzsikálnak a cukrászda előtt, mi benn kávézunk és beszélgettünk a régi idők mozijáról.

Február volt, már enyhe idő, felhős, szürke délelőtt. Hirtelen támadt a havazás. Hatalmas hópelyhek hullottak, beborítva a zenekart és a hangszereket. Mindenki fedél alá sietett, csak a kottatartók sorakoztak szépen, katonásan egymás mellett és mögött, mint egy szakasz a honvédségi felvonulás kezdete előtt. Mozdulatlan várakozás. A benti monitoron jól látszott valamelyik kameránk közeli képe: kottatartó, tintával írt, nagy alakú kottapapírral. És a hóesésben áznak a lapok, a tinta lassan csordogál lefelé, a hangjegyek kezdenek elvérezni. Mándy Iván nem vette le a szemét erről a képről. Gyönyörű – mondta áhítatosan. Hónapokkal később ez a jelenet költői vízióként egyik novellája révén vált mindannyiunk közkinccsévé. A trafikos állt ott a járdán az elbeszélés ázott alakjaként, s csak bámulta a szétfolyó hangjegyek sötét

DÖMDÖDÖM

Mintha egy Lázár Ervin-meséből kelne életre az a bajszos, derűs kis alak, aki ott kucorog egy világnagy kavicson a Négyszögletű Kerekerdő Park közepén, és a térdére fektetett vaskos füzetbe ír. Látszik a füzet fölé hajló arcán, hogy éppen azt írja le gömbölyded betűivel, hogy *Dömdödöm...* Körülötte a zöld gyepen ott van Mikkamakka, Ló Szerafin, Vacskamati, Bruckner Szigfrid és a többiek, mintha a *Mesélőt* figyelnék saját mesealakjai nagy békességben. Lázár Ervin meg szemérmes meghatottsággal néz le *Odafentről* erre a terére, látja, hogy mindazok, akik a történeteinek nőttek fel, meg akik most ismerkednek meg velük, ott járnak, nézelődnek, feltelepednek kőfiguráira.

Azt gondolhatja, hát nem hiába hozta el Rácegrespusztáról – *Rácpácegresről* – a Csillagmajor csodalátó embereitől, az apai házból, a vetések közötti dülőkről mindig látott, irányt jelző Nagyszederfától az ott megélt, megszerzett életbölcességet, a kifordított világ ellenére is az igazságos megértést, a derűt, mert lám, vannak, akik becsülik a *mesét*, és nem hagyják, hogy annak megváltó szépsége elveszen a békétlen világban.

Pintér Attila, és alkotótársa Kontur András művei, a „Négyszögletű Kerekerdő Mesélője” és mese alakjainak kavicsosan legömbölyített formái a bokros, fás, virágos, természeti környezetbe olvadva adják azt a nyugalmat, amely Lázár Ervin szeretetet árasztó lényéből is áradt. Így ez a szép park, amelyet a ferencvárosiak hoztak létre, és ez év szeptember 30.-án díszes ünnepség keretében avattak fel a városrész díszpolgárára és a kitűnő íróra emlékezve, nemcsak a gyerekek játszó tere, hanem békessége okán akár a felnőttek meditációs helye is lehet. ♦ (Szakonyi)

olvasását. Az adás persze rendben megvolt, végül kitisztult kicsit az idő, játszhatott a zenekar. Iván novellája is megszületett már.

Mindezek után évekként Mándy-estet vezettem a Fészek Művészklubban. Kértem Ivánt, hogy emlékezve a tévéadásra, olvassa fel azt a novellát. Szomorkás és monoton hangon olvasott. Nagy pelyhekben hullt a hó, csak hullott, hullott, de a sorok fogytán se érkeztünk el sehogy a fűvőszeneke történetéhez. Iván is elbizonytalanodott. megállt a felolvasásban. – Hát, nem tudom – kezdte zavart mosollyal –, talán nem is ezt kellett volna. – Nem baj Iván – vigasztaltam –, akkor ez egy másik hóesés. Szép ez is

Közönségünk felderült. Mintha csak látták volna saját szemükkel a szétmázolt tintafoltokat, a helyükről lassan kimozduló hangjegyeket.

2.

Hiszékenyek voltunk hitetlen világunkban, amely kopott, szegényes volt: a vörös csillagok porosan tapadtak a gyárak falaira, iskolákat, hivatalokat és címerünket is megjelölve. A templomunk rejtőző sziget volt ebben az egyhangú jelvilágban, szinte már olvashatatlaná öregedett írással a kapu felett: Venite adoremus! Anti, az egyházkarnagy jó barátunk volt. Osztálytársam, Imre, a tenor szólam erőssége, én az orgonakíséretet láttam el a miséken. Szerepeleltünk karácsonykor, templomi, zenés áhítat műsorában, kirándultunk, sétáltunk együtt erre-arra. Barátságunk elmélyült, s Anti meg fürge felesége, Éva meghívott minket otthonukba ebédre. Üzemi koszthoz, ebédjegyekhez szoktunk: ünnepi dolognak ígérkezett ez az ebédmeghívás. Megjelentünk sashalmi házuk kis szobájában. Valóban kivételes hangulatú a fogadtatás, gyertya égett a pompásan megterített asztal közepén. Mielőtt azonban sor került volna a tálalásra, Éva kicsit zavartan, de végül néhány ügyes szóval felvázolta a helyzetet. Hogy ők se gazdagok, Anti tanít, üzemi kórusokat vezet, ő maga pedig reggeltől estig dolgozik a Magtermelő Vállalat boltjában, elég szürke mindennapok sodrában élnek. Épp ezért engedték meg maguknak végre, hogy szobalányt vegyenek fel. Ezért hát ne nevéssük ki őket, s nehogy megjegyzésekkel megbántuk akaratlanul is ezt a kis szobalányt: igen lelkiismeretesen és komolyan végzi a munkáját.

Kicsit megszeppentünk. Szobalányról a régi regényekben olvastunk, de itt a város legszélén? Éva csengetett, s máris megjelent frissen vasalt kötényben egy fiatal lány, kedves, de mosolytalan arccal. Hozta az ebédet. Míg ott volt, túlságosan is elcsendesültünk. Engem elfogott valami szorongásféle lélekállapot. Ámultunk a lányon, igyekeztünk udvariasan megköszönni neki, ahogy vigyázva kimerte levesünket. Mielőtt az ebédet záró torta felszolására sor került volna, újra belibbent a lány. Akkor már tudtuk, hogy Erzsikének hívják. Megszólítani azért nem mertük, csak fel-felillantottunk rá. Most először hallottuk a hangját, amely kislányos volt, mégis öntudatos és határozott, ahogy megkérdezte Évát: szükség van-e rá, vagy esetleg elmehetne már? Éva készségesen biztatta, persze, Erzsike, elmehet, lányom, ami hátra van, azt én megoldom. Mire felocsúdtunk, a lány már nem volt sehol. Bámultuk csak barátainkat, mintha nem is azok az ismerős, százszor látott emberek volnának. – Hát, ez tényleg elegáns dolog – mondogattuk – szobalányt tartani. – Nekem Kosztolányi regénye jutott eszembe, az Édes Anna. Nem Anna, Erzsike. Nyögtünk, ámuldoztunk egy ideig még. Azután barátaink elnevelték magukat. – Elhittétek? Ez Erzsike volt, Éva húga, akiről tudtuk, hogy még soha nem találkoztatok vele. Beöltöztettük szobalánynak.

Neveltünk, felszabadultan ölegettük egymást. Azért valahogy jó volt megtudni, hogy Antiéknak még sincs szobalányuk.

Teltek a hónapok: az ebéd, az Erzsike, a szobalány már nem jött szóba. Fizetésemelésben reménykedtünk, motorbiciklire gyűjtöttünk, készültünk a vállalati üdülésre. Volt mivel törődnünk. Úgy alakult, hogy egy év után Imréék hívták vacsorára Évát és Antit. Eszembe jutott, hogy mi is meglephetjük őket valamivel. Sok elvetett ötlet után egy terv mellett makacsul kitarítottunk. Keressük meg Erzsikét, s hívjuk meg a vacsorára őt is úgy, hogy erről Éváék mit se sejtjenek. Sok-sok meddő keresgélés után végre találtunk egy sashalmi üzemet, ahol alkalmazásban állt egy Kovács Erzsébet nevű fiatal nő. Némi magyarázkodás után kapcsolást is, főnöke hívta a telefonhoz. Elmondtuk Erzsikének, hogy mi a tervünk. Azonnal társunkká vált ebben az összeesküvésben, s megígérte, hogy ott lesz a vacsorán. Őt egy órával korábban hívtuk, hogy mindent elrendezhessünk nővére és sógora érkezéséig. Imre felesége, a Magyar Népi Együttes tagjaként valamikor Japánban is járt, s hozott onnan igazi kimonót, fejdísz és legyezőt. Felöltöztette Erzsikét ezekbe, s ahogy a fotelben ült mozdulatlanul, panoptikumba illő, életnagyságú figurának látszott. Megjöttek a vendégek. Tréfálkozva, hangoskodva vonultunk velük be a félhomályos szobába. Leültek az asztal mellé. S akkor észrevettük: valaki már ott van, legyező az arca előtt, s mozdulatlan. – Hát ez? – nézték bizonytalanokodva. – Baba – mondtuk –, japán baba. Velünk vacsorázik. – De mozog is – tettem hozzá –, a legyezőjét tudja forgatni. – Anti egy pillantást vetett a szőnyegre. Nincs kábel, nem lehet áram alatt a figura. Közben a legyező mozgott már jobbra-balra. Az arcát a babának nem lehetett látni. Akkor már tudták: élő valakivel van dolguk. Zavaró csend támadt. – Bocsánat – találta fel magát Anti, akihez illett ez a karmesteri határozottság –, kihez van szerencsénk?

Ekkor az arc elöl elkerült a legyező. Éva szinte felsikoltott. – Erzsike, te hogy kerülsz ide?

Ölelkezés megint. Jó játékok voltak ezek. Hetekkel később, nyáron elhívtam Erzsikét a Rádió csónakházába a Római partra. Evezünk a Dunán. Este hazakísértem, néztük a villamos ablakából a tűzfalakat. Egyik épületre rámutatott. – Itt dolgozom. – Zörögtek az ablaküvegek, néha elnyomta a hangunkat a vasak, a lassú kerekek zaja. Soká néztük még a csupasz gyárkerítést. Valahogy kinyíltak a szomorúság virágai: lilák és szürkék, alvadt vér bíborában. Láttuk is őket betonvályuban a falak tövében. Titkoltuk egymás elöl ezt a kedvetlenséget, a hirtelen feltörő szomorúságot.

Pedig sokat neveltünk. ♦♦

„ÍGY LETTEM, MINT MUNKÁM LEGNAGYOBB RÉSZE, TÖREDÉK”

Arany János töredékeiről

Egy-egy írói életmű vizsgálata során olykor kevesebb kutatói figyelem jut a töredékben maradt műveknek. Ez természetesen a szövegek különleges státuszából is fakad, hiszen olyan köztes szintű textusokról beszélhetünk, amelyeket a szerző nem publikált, tehát nem hagyott jóvá semminemű közlésre. A kritikai kiadások ugyanakkor rendre felveszik a kötetekbe a töredékeket, nem ritkán az alkalmi, személyes jellegű írások közé. Arany életműve kritikai kiadásának hatodik kötetében kerültek napvilágra a töredékben maradt művek, a zsengekkel és a rögtönzésekkel együtt. Erős lehet az olvasó gyanúja, hogy ezek főként olyan gyűjtemények, amelyekbe a bizonytalan státuszú költemények mintegy „ömlesztve” kerülnek. Ez a sajtó alá rendezői döntés, mint minden ilyen jellegű döntés, befolyásolja azt is, hogy hogyan olvassuk ezeket az írásokat. Azon túl, hogy valamiképpen nem teljes értékűnek érzékeljük ezeket olvasóként, fontos, hogy a szövegkörnyezet is befolyásolja az értelmezést, hiszen korántsem érdektelen szempont, hogy milyen módon kerülnek csoportosításra ezek az írások és vázlatok.

Arany János töredékben maradt írásait az úgynevezett zsengekkel és rögtönzésekkel együtt jelentették meg. Nyilvánvalóan e helyen nem lehetséges, hogy minden részletre kiterjedően elemezzem a teljes szövegkorpuszt, de talán nem lesz érdektelen kiemelni néhány írást, amelyeket akár csoportosítani is lehet. Az egyik ilyen típus az, amely akár irodalomtörténeti jelentőséget is tulajdonít az adott írásnak. A *Sejtelem* című, 1881-es töredéket például a *Toldi szerelmének* hosszadalmas megírására való utalásnak is lehet tartani:

*Ifjúkori munkát öregeken ne végezz,
Ha akarod, hogy jól menjen sora véghez,
Mert a keverék-mű a fejedre támad,
Inkább töredéknek maradjon utánad.¹*

A töredék kérdése valóban foglalkoztatta Aranyt, hiszen a már említett *Toldi szerelmének* előszavában is a töredékben hagyás gondolatát veti fel: „Érdemes volt-e a fáradságra s nem jobb lett volna-e a töredéket »nagyreményű és sajnálatos« töredéknek hagynom: azt már te fogod megítélni nyájas olvasó!”²

Másik szövegtípusnak tarthatók a betegséget és/vagy öregséget tematizáló írások:

*Rossz szememről egy nagy könyvben
Míg megkérdem a tudást:
Jó tanácsot nem lelek, de
Kapok új szemgyuladást.*

*Most tanács is, tanulság is
Ebből könnyen vonható
Tűrj pihenve; a természet*

*A legjobb útmutató.
(Tanulság, 1881)*

*O nátha, nátha! Grippe!³
Katarrhusz! Influenzsz!
Vagy bármi cifra névvel
S alakban megjelenesz.*

*Ugyan mért nem pihensz?
(Elégiák [részlet], 1882)*

*Szenvedek én egyben-másban,
Vén hurutban, fulladásban,
Rokkant ideggyengességben,
Félvakságban, siketségben,
S impertinens dicsőségben.
(Szenvedek én..., 1877–1879)*

*Azt hittem a télen, hogy fűbe harapok:
De látom, ez egyszer tán még fűre kapok.
(Zöld vers a ligetben, 1870. április 2.)*

Az ilyen típusú versek nehézkesen illeszthetők az Arany-kultuszba. Ahogy erről Milbacher Róbert kiváló tanulmánya⁴ is értekezik, a beteg költő teste nem lehet szakrális okok miatt a szépirodalmi szövegek része

LÁBJEGYZETEK:

¹ A verseket a kritikai kiadásból idézem: ARANY János, *Zsengek, töredékek, rögtönzések*, s. a. r. VOINOVICH Géza, Akadémiai, Budapest, 1952. (AJÖM VI.)

² ARANY János *Összes művei*, s.a.r. VOINOVICH Géza, Akadémiai, Budapest, 1953, 9. (AJÖM V.)

³ A grippe szóhoz Arany János jegyzete: „Méltó okom van megénekelni, mert vénségemre örökösen fojtogat, s végre is megfojt, mint George Sandot.”

⁴ MILBACHER Róbert: *Roncsolt anyag, fáj gép. Arany János testéről*. In: Uő., *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*. Ráció, Budapest, 2009.

⁵ PÁL Endre: *Arany János betegségei*. Irodalomtörténet, 1986/2., 316–337.

⁶ Arany János jegyzete: „Hiba, mert a Napnak nincs hüvelyé. – Szerk.”

⁷ DÁVIDHÁZI Péter: *Hunyt mesterünk. Arany János kritikusi öröksége*. Argumentum, Budapest, 1994.

Dal fogytán.
 Függ már szögén a hárfá;
 Kapura könyvem bezárva
 Mint egy kriptó.
 Újjam mehez a lútra,
 A versen írva írom:
 Ez tán mialso.
 Mi harma is, mi harma
 Két egyhangú panaszra
 Belőlem a dal?
 Meg majd szememre lobbun:
 „Kivárd, ha így bajod van
 M’ olvasdál!...”
 (1877. nov. 19.)

Arany János
Kapsos könyve

(sem): „Az Arany testét tárgyazó beszéd ugyanis nem evidensen tartozik abba a szövegcsoportba, amely az Arany-diskurzus impozáns architektúrájának alapját képezi. Kimondható talán, hogy az Aranyról kialakult vélekedésrend nem nagyon hajlandó tudomásul venni, vagy inkább melles, sőt zavaró információnak tekinti, hogy a nagy költőnek egyáltalában működő, romló, fájó, egyszóval esendő emberi teste volt.” (97.)

Félreértés ne essék! Az valóban nem túlságosan érdekes és messzire mutató értelmezés, hogy Arany János életrajzát összevetjük a versekben megírt lírai énnel. Erre több, manapság már elborzasztónak ható példa is létezik Arany befogadástörténetében – ilyen lehet például a Pál Endre orvos által jegyzett írás, amely hosszasan értekezik arról, hogy milyen betegségek vezettek arra, hogy Arany Jánosnak ne legyen például hagyományos értelemben vett szerelmi lírája.⁵ Az már sokkal inkább izgalmas kérdés lehet, hogy az az Arany-szövegkorpusz, amelyben a lírai én saját testének leírásaival kísérletezik, miért marad töredékekben, miért nem kerülnek publikálásra, s ezzel az életműnek milyen részlete kerül homályba. A válasz természetesen csak hipotetikus, de lényegében Milbacher állításával cseng egybe: az Arany-kultuszba, amelyet nyilvánvalóan maga Arany is érzékelt, nem férhetett bele egy ilyen tematika. Vagyis a kor költőkről és írókról alkotott képében, több okból kifolyólag, a beteg test képzete tabu volt, de mindenképpen egy elhallgatandó, törlendő rész.

Számos további verstípust lehetne kiemelni Arany töredékei közül, mégis leginkább egy olyan érdemes olvasásra, amelyből egy kevésbé ismert Arany-kép rajzolódik ki: a humoros, önironikus költői én képe. *A reggel* című vers például egy korabeli természettudományos szakszöveg paródiájaként is olvasható:

*Földünk mind hegyesebb szög alatt fordítja keletnek
 A pontot, hol az én pusztai kis lakom áll.
 Szőke világát már az egen terjeszti előre
 A Nap s jelzi mikép fordulok arrafelé.
 Majd pirosabb színt vált, megtörvén fénye a földi
 Fennlebegő párák ködszerű cseppjeiben;
 És, mint nagy gömböt, veti a horizonra csalárdul
 A levegő-réteg vérpirosan hüvelyét.⁶
 Ez még nem nap — ihol szemmel nézhetni beléje;
 Ám, ha derékszög alatt dől zenithemre a fény:
 Égő gáztakarója körét meglátom a Napnak,
 Mely a mi földünknel (szám ide!)-szorta nagyobb;
 Hogy kicsinek látszik, nagy távolléte okozza,
 Oly keskeny szög alatt éri sugára szemem.
 (A reggel. Természetrész, 1881)*

Alcímhez Arany a következő jegyzetet csatolja: „Gáncsolják a költőket, hogy a természetet még mindig a régi tudatlan módon írják le, nem úgy, mint a tudomány haladása kíváná. Ehol egy kísérlet.” Számomra ebből egy olyan kísérletező, kritikus, nagyon egyénített költői önarckép rajzolódik ki, amely csendességében is „radikális” lehet. Hogy

miért hagyja Arany végül töredékben ezeket a szövegeket, miért nem látnak napvilágot soha, arra költői eszménye lehet a válasz: „Arany többször megfogalmazta saját költészetének legfőbb törekvését, melyről úgy vélte, fejlődéstörténeti helyét és hivatását is kijelöli a magyar költészet folyamatában, s ezt mindannyiszor a kompozíció magasabb szintre emelésében, a saját elvére tisztított műegész megteremtésében, s ezáltal a jó szerkezet iránti érzék felkeltésében látta. A minél tökéletesebb kompozíció azonban nemcsak költői gyakorlatának fő törekvése, hanem egyszerűsített kritikus tevékenységének egyik legállandóbb követelménye is, mely az ő szemében főként annak köszönheti kitüntetett szerepét, hogy a mű teljes terjedelmére vonatkozik, s esetleges fogyatkozásaiért az egyes részek szépsége nem nyújthat kárpótlást.”⁷

Különösen érdekes kérdés lehet ez az 1855-ös Arany-mondat fényében: „*Így lettem, mint munkám legnagyobb része, töredék.*” Vagyis, a költői önarckép nem csupán arra utalhat, hogy a már megjelent műveket maga Arany nem feltétlenül tartja remekműnek, mint ahogy azt láthattuk például a *Toldi szerelme* esetében, hanem arra is, hogy a sok ötlet, amely töredékben maradt, az életműnek egy igencsak nagy hányadát adja. Ez utólagos értelmezés természetesen, amellyel csupán arra kívántam rávilágítani, hogy a töredékes írásokban olykor olyan arcképrészletre is bukkanhatunk, amelyet addig nem illesztettünk az Arany-képünkbe. Az Arany-élmékév aktuálisá teszi, hogy arról is beszéljünk, ami eddig még nem került bele ebbe a képbe. ❖

ÖRÖKSÉGÜNK – ARANY

címmel került sor október elején az *Örökség Kulturpolitikai Intézet* legutóbbi rendezvényére a Petőfi Irodalmi Múzeum Vöröszalonjában. A XIX. századi magyar irodalom meghatározó alakjaként Arany János munkássága, szellemi hagyatéka és napjainkra gyakorolt hatása került a kerekasztal-beszélgetés középpontjába. A kulturális emlékezet jelentőségéről, Arany János örökségéről, valamint a fiatalok megszólításáról *E. Csorba Csilla*, a Petőfi Irodalmi Múzeum muzeológusa, az Arany-élmékév kurátora; *Eszes Valéria* magyartanár, a budapesti Eötvös József Gimnázium igazgatóhelyettese; *dr. Szilágyi Judit*, a Petőfi Irodalmi Múzeum főmuzeológusa; valamint *Térey János*, író, költő, drámaíró értekezett az eseményen. A beszélgetést *dr. Kalla Zsuzsa*, a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményi igazgatója moderálta.

Az emlékévé még nem ért véget, s a programok sem csak a fővárosban zajlanak. Nagykőrösön 2018 márciusára megújul az Arany-múzeum, Nagyszalontán pedig rendbe teszik a Csonka-tornyot és az ott levő Arany-kiállítást. A Petőfi Irodalmi Múzeum mozgókiállítása, az *Arany 200 busz* folyamatosan járja az országot, s célja, hogy minél több olyan településre jusson el, ahol korlátozottak a kulturális lehetőségek. ❖

Fali enteriőr a PIM
Arany János-kiállításában

A nemzeti mítoszteremtő eposzról

Elméltésem alanya elsősorban Arany János: Buda halála című eposza, s a Rege a Csodaszarvasról című betétballada, valamint Komjáthy István: Mondák könyve című regénye, Lezsák Sándor: Attila fia, Csaba királyfi című drámája és Jankovics Marcell: Fehérlófia és az Ének a csodaszarvasról című filmje. E művek mind eredetmondáinkat és a magyar őstörténet honfoglalás előtti és honfoglalás kori időszakát dolgozzák fel a maguk sajátos eszközeivel.

Buda halála

*(Nagy nemzeti eposzunk,
Arany János: Buda halála
és a tervezett, töredékes
Csaba-trilógia üzenete
és költői enigmarendszere)*

(Részlet a szerző tanulmányából)

Ahogy Arany János költői életművének csúcspontjáról, a Buda haláláról szóló dolgozatban e mű keletkezését meghatározó körülményekről is valójában csak dióhéjban írhatunk. A szabadságharc orosz segédlettel történő leverése, az 1856 végétől 1863-ig tartó Bach-korszaki terror, a nagykorúsi, tanári korszak egyhangúsága, a nemtelen kritikai támadások és a gyomor-bántalmak mind hozzájárultak ahhoz, hogy Aranyra fásultság ült. A kilenc éven át tartó depressziót oldani kezdte, hogy 1858. december 15-én a Magyar Tudományos Akadémia először levelező, majd még aznap rendes tagjává választotta. Székét egy témánk szempontjából is fontos értekezése, a *Zrínyi és Tasso* című dolgozattal foglalta el 1859. október 31-én. Azaz: elméletileg is megalapozta nagy vállalkozását a misztikus, heroikus, magyar barokk remeklése, a *Szigeti veszedelem* és Tasso *A megszábadított Jeruzsálem* című eposzainak tüzetes elemzése. Az igazi, a lelki és testileg is felszabadító fordulatot mégis az hozta Arany életében, hogy 1860. július 15-én a Kisfaludi Társaság igazgatójává választotta, így Pestre költözött, ahol 1862-ig szerkesztette az általa alapított *Szépirodalmi Figyelőt* is. (Csak zárójelben említem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1865-től titkárrá, 1870. január 17-én pedig főtitkárrá nevezte ki.) Saját bevallása szerint Nagykőrösön kilenc éven át nem szórakozott annyit, mint egy hónapon át Pesten. (Később, mint tudjuk, haláláig tervezte visszatérését Nagyszalontára, de csak időszakonként töltött ott viszonylag kis időt.)

Az egymást sebesen követő sikerélményektől és az életmódváltozástól motivált eufóriában 1862. február végén kezdte el írni

a Buda halálát, s már 1863. május 6-án elkészült vele, s beküldte a Magyar Tudományos Akadémia Nádasdy-pályázatára. Ezt az alapítványt gróf Nádasdy Ferenc 1857-ben hozta létre azzal a céllal, hogy az alapösszeg kamaiból két évente száz arannyal jutalmazza a legjobb magyar tárgyú, elbeszélő költeményt. A bírálóbizottság tagjai, Jókai Mór, Gyulai Pál és Kemény Zsigmond értékelése szerint a Buda halála nemcsak a beküldött alkotások közül, hanem a magyar irodalom horizontjából is kiemelkedik. Megértették Arany János szándékát, amely szerint a népi költészetben elveszett, a magyar mese és mondavilágban, szájról szájra terjedt nyomelemekből visszateremtett népi, nemzeti eposz van készülöben, s ennek első, kész darabja a Buda halála.

Vissza kell ugorjunk az időben, hiszen a trilógia terve jóval a pályázat előtt megfogant már. Arany János a forradalom és szabadságharc leverése után határozta el, hogy nagyszabású, három részes eposzban, a *Csaba-trilógiában* örökíti meg a magyarság szimfóniáját. A nagy vállalkozáshoz, amelyből csak a Buda halála és számos, kitérő töredék készült el, Arany folyamatosan tanulmányozta Anonymus, Kézai Simon és Thuróczy Márton őstörténeti munkáit, Ipoly Arnold Magyar mitológiáját és a francia Thierry Amadé Attiláról írt tanulmányát. Ő, ahogy mostanában egyre többen is, a hun–magyar rokonságot, mi több, a két nép lényegi azonosságát ténynek tekintette, s egész életén át tervezte a Csaba-trilógiát, amelynek középpontjában a világ pörölye, *Isten ostora*, *Attila* és az ő kiválasztott fia, Csaba állt volna. A hunok és a magyarok háromszor is útnak indulnak, hogy az egyre mohóbb, vériszamosabb, rabszogatartó római és germán világbirodalomtól visszafoglalják a kelták, a hunok és az avarok földjét. Első, honfoglaló útjukat a Buda halála egyik betétje, a *Rege a Csodaszarvasról* vers örökíti meg, ebben a hunok és a magyarok még nem jutnak el csak Etelközig. A második, megvalósult honfoglalást Keve, Bendegúz, Attila, Buda és az elhunytak, Réva (más néven Roff, Buda és

Csaba testvérbátyja), Keve, Béla és Kadocsa viszi végig, mindezt Arany egyik töredéke örökíti meg. Am a Kárpát-medence, a Világ Rámájának Aranyos Szeglete elvesz Attila halála és a hun világbirodalom széthullása után, csak Erdély területén maradnak meg egy tömbben a székelyek. A hun és a magyar táltosok, s egy öreg, idegen látnok jóslata szerint mivel Attila elköveti az ösbűnt, az egységet megbontó testvérgyilkosságot, elveszejtí őt és a hun–magyar földet Krimhilda–Ildikó bosszúja, s a fia, Csaba élesztí majd újjá a birodalmat, ám ez a jóslat csak részben, szimbolikusan teljesül, a művet a dicső utódok, Álmos és Árpád tudják létrehozni. Arany legalább háromszor nekirugaskodik a trilógiának. Eposztervének utolsó színopsziséban leírja, hogy Csaba csupán az újjáéledés szimbólumalakja lehet, aki nemzeti fároszként jelenik meg a Csillagösvényen, ha a magyarság bajban van. Azt is kimondja, hogy a régi-új haza, a Kárpát-medence visszafoglalását Csaba leszármazottjaiként a honfoglaló magyarok vezérei, Álmos és Álmosfia Árpád valósítja meg.

Arany a Buda halálában három műfaj szintézisét valósította meg, remekműve egyszerre teremtí meg a *nemzeti eredetmonda*, a *társadalmi regény* és a *lélektani regény etalonját*. Arany úgy gondolta, hogy e szent hármasság hiteles megvalósítására csak az eposz alkalmas, a regény túl profán keret az eredetmonda fennköltségéhez. Természetesen nem szabad ezt a gondolatot abszolút érvényűnek tekintenünk. Ha visszatekintünk csupán a tizenkilencedik század második felére, nyilvánvaló számunkra, hogy Jókai Mór romantikus és filozófiai értelemben valóságghú, metafizikai kérdésekre is fogékony, keresztény prózai szintézisművészete a kritikai realizmust fetisizáló marxista esztétikák lekicsinylése dacára világirodalmi szintű, gigászi prózaepikát teremtett. Arany János elsősorban a saját művészetére gondolva tartja dilemmának, hogy az *Elvesztett alkotmány*, a *Nagyidai cigányok*, a *Bolond Istók*, de még a *Toldi-trilógia* is képes a népi hagyomány, a népköltészet nemzeti

irodalommá nemesítésére. Ám éppen a túlzottan részletező, mikro-realistaleírások, mondhatnánk mi későbbi terminussal, a zsáner empirizmus akadályozhatja meg a metafizikai magaslatokba szárnyaló, nemzeti eredeteposz létrejöttét.

A Buda halálát Barta János a sokétűsége miatt nevezi Arany legtitokzatosabb és legjobb nagyepikai alkotásának. A metafizikai, a társadalmi és a lélektani szintézis egységének megvalósításához volt szükségszerű az Arany János életművében megszokott briliáns, színes nyelvezethez mérten is összetett stílusromantika, amely kellőképpen archaikus, mértéktartóan népi, ahogy a mű tárgyköre ezt megkívánta. „Sem a régit, sem a népit nem használtam affektációból, hanem a tárgy kellő színezésére, ott és annyiban, amennyire céljaim kívánták.” A versformaként is leghitelesebb, a világirodalomban is ritka kettős ritmusú, magyaros és időmértékes verselésre leginkább alkalmas úgynevezett *sándorverset* használta, amely tizenkét szótagból áll, rímes, s úgy váltogatja az időmértékes verselés elemeit, hogy szinkrónban maradjanak a magyar nyelv természetes lüktetésével. Az antik verselés kevésbé közismert metrumait is alkalmazza (Barta János szerint choriambust, ionicust és a maiore-t), s csak akkor teljesíti szabályos hexameterré a verssort, ha azt a magyar nyelv ritmikája megengedi. Ezt a stilisztikai és verstani tökéletességet a heroikus barokk remekét, a Szigeti veszedelmet megíró Zrínyi Miklós, a hedonikus barokk zsenije, Gyöngyösi, Berzsenyi, Csokonai, Petőfi és maga Arany sem tudja következetesen végigvinni.

A nyelvi köntös és a versformavilág majd százszázalékos tökélye teszi lehetővé, hogy tizenkét énekben megörökítődjön a korábban csak mesékben, mondákban és Vörösmarty eposzaiban előtűnő hun–magyar őstörténet. A Buda halála hármasszámú tartalmi értelemben is. A kereszténységgel egybecsengő ma-

gyar hit metafizikáját, a nemzeti összefogás és egység nemzetmentő erejét és az idegen befolyás (vagy elnyomás) nemzetveszejtő hatását foglalja egységbe.

Miről is szól az eposz? Eredetmondánk hősei, a honfoglalást elkezdő, Eteleközben félbehagyó Hunor és Magyar leszármazottjai, a hős Keve kapitány, Bendegúz fejedelem és három fia, az elesett Roff-Réva, Etele-Attila és Buda visszafoglalták a germánoktól és a rómaiaktól a Kárpát-medencét, az aranykori birodalmat, ahol az emberek még közvetlen kapcsolatban álltak egykor Istennel. A római és a germán politeizmussal szemben a hun–magyar hit őskeresztény, monotheista, az Öregisten, Arany Atyácska és a Fiúisten, Hadúr parancsára megfékezik a Német-római Birodalom embertelen, népeket leigázó hatalmát, s visszaszerzik az Aranykor bőségét idéző Pannóniát, a velünk rokon kelták egykori birodalmát. Ám csak akkor válnak méltóvá Isten kardjára (ez a kelta Excalibur megfelelője), ha nemcsak megteremtik, hanem meg is őrzik a nemzeti egységet, s nem vétenek az isteni törvények ellen. Buda megosztja a hatalmat öccsével, Attilával. Békében övé a hatalmat jelképező pálca, ám háborúban Isten kardjának méltó hordozója, Attila a király. Buda jellemgyöngesége, a legyőzött, álnok, álbaráti idegen, a nyugat-európai, gót Detre (a Nibelung énekekben Dietrich von Bern) intrikája és a felesége, Gyöngyvér hiú hatalomvágya miatt fokozatosan Attila ellen fordul. Felépíti Buda várát, míg öccse a balkáni háborúban vitézkedik, s ellopatja egy másik idegennel, a hazátlan csavargó Kanyaróval Isten kardját. Attila, bár ő újra és újra békét köt ingatag, bizonytalan bátyjával, mi több, egy vadászaton megmenti fivére életét, ám egy idő után képtelen úrrá lenni haragján, s párbajban megöli a testvérét. Elköveti a megbocsáthatatlan bűnt, a testvérgyilkosságot, s egyáltalán embert öl békeidőben, ami a Hadúr etikája szerint megengedhetetlen. Arany János Hadúrt Istentként

emlegeti legtöbbször: *Ám had ura, Isten jól látva egéből, / Húnokért nagy könnyű csordul a szeméből /: jaj ! betelik, mondá, már ime betelnek – Népe jövőndői számlálva Etelenek / Isten, alant, földjén ő lehetett volna, / De nagy ily kísértés földi halandóra. / Szólt és megnyugodott, könnyeit törölvén:/ Hogy örök-állandó ama erős törvény. Eredetmondánk örök törvénye teljesedik be előttünk: az a hős és az a nemzet, amely megszegi az isteni törvényt, ennért, testvéreinek vérént ontja idegen hatásra, s békeidőben öl, ráadásul hasonul ahhoz a zsarnoki, világhódító magatartáshoz, a bűnös és barbár Nyugat vérszomjasságához, s a többnejűséget is átvéve a züllöttségéhez, az nem lehet Isten ostroma. Ez a misszió, a hont nemcsak elfoglalni, hanem megtartani is képes utódokra (immár nem Hunor, hanem Magyar őshazában maradt leszármazottjaira) vár majd. Csaba unokaöccseire, Álmosra és Árpádra.*

Társadalmi regényként azért olvasható és értékelhető a Buda halála, mert Attila és Buda ösbűne nem csupán a tízparancsolat megszegése, hanem az is, hogy a hatalmat fontosabbnak tartják a nemzeti egységénél. Attila nagyon sokáig ellenáll a hatalom sátáni kísértésének, ám a testvérgyilkosság pillanatában a szelíd bölcsességet legyőzi a harag, s előnti a dicsvágy. Buda bűne sokkal nagyobb: Attilával ellentétben ő, az örök labanc, hajlandó a bűnös napnyugati idegennel, a germánnal szövetkezni saját testvére és hun–magyar vérei ellen. Arany saját korában ez az üzenet összecseng a *Walesi bárdok* című ballada bölcséleti kisugárzásával: nemcsak paktálni, hanem rokonszenvezni is tilos az idegen elnyomóval, akár csak potenciális örök ellenség, mint Detre, akár tényleges elnyomó, mint az osztrák német-római császárság Ferdinándtól Lipóton át Ferenc Józsefig. Barta János (és mások szerint is) Arany éppen azért akadt el örökké a Csaba-trilógiával, mert egyre inkább Széchenyi István, (s talán Deák Ferenc) kisebbik rossz elméletének hívévé lett, s eltávolodott a Habsburgokkal minden kompromisszumot elutasító Kossuth platformjától. Mint tudjuk, Széchenyi átértékelte, hogy a keresztény Európa alapértékeit, akár tetszik ez, akár nem, csak az Osztrák–Magyar Monarchia, Németország, Itália és Törökország, azaz a központi hatalmak egysége őrizheti meg. Mi több, Széchenyi és Arany is megérezte a trianoni tragédiát, az igazi ellenséget, az ellenünk fenekedő (későbbi antant) Európát és Amerikát, valamint a jóhiszeműen az országunkba beengedett, üldözött nemzetiségiek, románok, szlovákok, szerbek és ukránok pánszláv álmait. (Bár azt is megkockáztatom: annak, hogy a trilógia nem készült el, konkrét oka van, a korai halál ténye.)

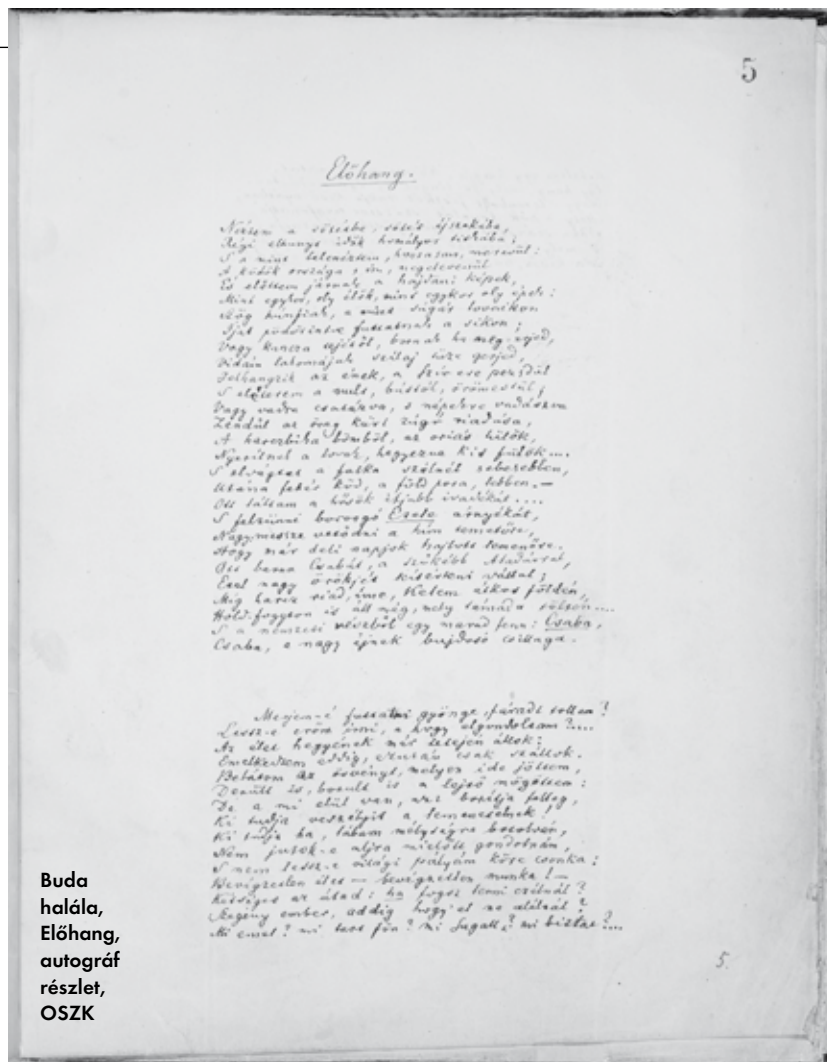
Az eposz harmadik, regényszerű szegmense a lélektani regényjelleg. A mű névadó főhőse, Buda alapvetően jó ember is lehetne,

ám a valódi, uralkodói képességek hiánya, a döntésképtelenség, a házasságban is megnyilvánuló gyengekezőség, az irigység, a hatalomvágy és a hazaáruló, az idegenhez húzó öröklabanc mentalitás okozza a vesztét. Remekül egyénített, modern regénybeli jellem a feleség, Gyöngyvér is. A nagyravágyást és a hiúságot ellensúlyozza nála a férje iránt érzett igaz szerelem, amely gyöngeségében is hajlandó kitalálni mellette. Attila germán felesége, Krimhilda–Ildikó a Buda halálában még szintén a jóból és a hitványságból van összetéve. A bosszúvágyat már-már legyőzi benne az Attila iránt érzett csodálat, már-már szerelem. Ám ébredez benne fia, Aladár hatalmának hegemoniaféltése is és a Gyöngyvér iránti engesztelhetetlen – kölcsönös – ellenszenv. Összetett alak Attila is, eszményített hős, aki bár sokáig ellenáll a haragnak, a legrosszabb tanácsadónak, végül mégis legyőzi saját, féktelen természetét, s csapdába ejti a hatalomvágy és a többnejűsre sarkalló érzékiség. Miközben Isten azt várna tőle, hogy megtörje a nyugatiak, a gótok, a rómaiak és a szlávok ösdiktatúráját, egyszer csak ő maga is elkezd diktátor lenni.

Gyönyörűek a regényszerű jelenetek, a tájleírások és az idilli, szerelmi jelenet Ildikó és Attila között, amely már-már érzéki tartományokba tévedez. Ez a legnagyobb Arany-kutató, Barta János szerint is unikum az Arany-életműben.

Végül is elmondható, hogy mivel a Buda halálában és a tervezett folytatásokban benne van az egység és a kompromisszum esélye is, a viszonylag korai halál és az alkotói energiák szétforgácsolása okozhatta, hogy a Csaba-trilógia töredékben marad. Tudománytalan kérdés, de mint író-költő felteszem: mi lett volna, ha a legkevésbé egységes eposz, a Tol-di szerelme helyett befejezte volna a Csaba-trilógiát? A töredékekből kisugárzik a soha el nem készült teljes mű erőteljes aurája. Arany ezekben a részletekben megírja, hogy Attila elköveti a többi ösbűnt is: Isten ostora helyett világhódító álmokat kerget. S bár három alkalommal, a Lech mezején, Katalóniában és Róma alatt az álomlátás és a jövődőlés visszariasztja többek között a pápa intelmére attól, hogy lerombolja a keresztény Rómát.

Néhány szó a töredékes trilógiáról. Arany többször is (háromszor) nekirugaszkodott a trilógiának, több részlet, több „alaprajz” és tervvázlat is elkészült. Az *Etele és Buda* című első rész megegyezik az elkészült *Buda halálával*. A *Rika és Ildikó* című második pasz-

Buda halála, Előhang, autográf részlet, OSZK

szus Csaba, a magyar anyától, Rikától és a hun apától származó táltoskirály, váteszfiú felnövekedéséről, Rika és Ildikó versengéséről, Rika haláláról és Ildikó elűzetéséről szólt volna. A harmadik rész Attila halálát, Ildikó ármányát, Csaba menekülését, Csaba és Ildikó fia, Aladár csatáját, Csaba és csapata feltámadását (*Hadak útja*) és a jóslat igazi értelmét tárja fel: Csaba szimbolikus ikonja lesz a honfoglalásnak, amelyet – mint tudjuk – Álmos és Árpád hajt végre. Fontos szerepe lett volna a trilógiában annak a ténynek, hogy a többnejűséget (ez újabb bűn) birodalomhódító-megtartó érdekházassági okokból elkövető Attila igaz szerelme, legkedvesebb felesége, a Magyar törzsből származó Rika – vagy Réka – a világra hozza Csabát, aki a hun táltos, de egy idegen jövőmondó szava szerint is végrehajtja Isten álmát: nemcsak meghódítja, hanem meg is tarja Pannóniát, a Világ Rámájának Aranyos Szegletét. Ám a másik gyönyörű asszony, a Nibelung vérből származó Krimhilda (magyarosítva a nevét: Ildikó) félti az ő Attila véreből származó fia, Aladár hegemoniáját. Krimhilda a Nibelungen Lied szerint (a hátán sebezhető folttól eltékozva) Páncélbőrű Szigfried (a germán Akhilleusz) özvegye, akit saját testvérei, a Nibelungok, Günther, Gernot, Giselher és az unokatestvér, a bösz orgyilkos Hagen veszejtenek el hatalomféltésből (fontosabb nekik a klánjuk, mint a germán–gót egység). Mind a Nibelung,

mind a tervezett Csaba-trilógia szerint Krimhilda azért lépett frigyre Attilával, hogy bosszút állhasson testvérein, s ez sikerül is neki. (Ez okozza a Nibelungen Notot).

Krimhildát, bár elkezdni szeretni Attilát, a kedvenc fiú, Csaba hegemoniája iránti féltékenységből egyre nagyobb ellenérzések borítják el. Ezt gyűlöletté fokozza, hogy Attila a balkáni háború után újabb birodalomrészt konzerváló házasságot köt Mikoltával, a baktiriai királylánnyal. Így Krimhilda–Ildikó összefog a másik idegennel, az örök intrikus Detrével. Mivel nála van Szigfried láthatatlanná tevő süvege, a nászéjszakán behatol a sátorpalotába, s úgy öli meg Attilát, hogy a gyanú a legújabb asszonyra, Mikoltára vagy Mikoltra terelődik.

Attila halála után Csaba hunjai és Aladár gót, gepida és a rómaiak meg a germánok által a soraikba telepített migráns, szláv csőcselék-ből álló szövetségesei csapnak össze a hatalomért. A halálos döntetlenben Attila hatalmas birodalma szétesik. Csaba királyfi és hunjai feltámadnak, s a Csillagösvényről, a Tejútról misztikus ikonként segítik majd győzelemre a hun–magyar seregeket, Hadúr és Attila álmát az eposztöredékhez fűzött utolsó vázlat és rezümé szerint. Ez a mondákban, mítoszokban és mesékben megőrzött látomás ihlette a Székely Himnusz emblematisz sorait: *Vezesd még egyszer győzelemre néped / Csaba királyfi csillagösvényen!* ♦♦

A GALÁNTAI TÁNCOKTÓL AZ ELEKTRONIKUS ZONGORAVERSENYIG

Gyermekkori impressziók, nagytmondó szegénylegény története, Liszt előtt tisztelgő kompozíció, valamint Dante Isteni színjátéka és Goethe Faustja inspirálta zongoraverseny. Különleges koncerttel nyitotta az évadot a Magyar Művészeti Akadémia. Augusztus utolsó napján a Pesti Vigadóban Kodály Zoltán és Dubrovay László két-két alkotása hangzott fel a Budafoki Dohnányi Zenekar, valamint Hollerung Gábor és Balázs János ihletett közreműködésével.

A páratlan szépségű és remek akusztikájúvá alakított díszterem teljesen megtelt, akadémikusok és érdeklődők hallgatták örömmel a múlt századi és a mai műveket, amelyek egymásnak is izgalmas tükröt tartottak, a kompozíciók újabb és újabb részleteire irányítva a figyelmet. Elsőként a Galántai táncok készítése tapsviharra a publikumot, az az alkotás, amelyet Tóth Aladár, a kiváló zenetörténész, zenekritikus így jellemezett: „a nagy zeneköltő ezzel a remekbe szabott kompozíciójával népének valóságos tündérbertébe vezet el bennünket.” A tánc-rondóban, amelyet 1933-ban mutatott be a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekar, Kodály gyermekkori zenei élményeinek állít emléket. „Galántai népiskola, mezítlás pajtásaim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangotok cseng felém ötven év kódén át” – írta művéről a szerző.

Az ismert és kedvelt dallamokat rendhagyó, újító alkotás követte. Dubrovay László 1981-ben született kompozíciója az első, elektronikus zongoraverseny, amelyben a zongora hangját a szintetizátor megváltoztatja, így egy

akusztikai térben hallható a zongora modulált hangja és a zenekar. S bár a darabból készült már lemezfelvétel Kocsis Zoltán zongorajáté-

Dubrovay László

Fotó: Lugosi Lugo László

A Dohnányi Zenekar a Vigadóban

kával, ez az augusztus végi est volt az, amikor először hangzott fel koncertteremben, ráadásul szintetizátoron magának a szerzőnek a közreműködésével. Különleges hangatmoszféra jellemzte az I. (elektronikus) zongoraversenyt, amelynek születését Dante Isteni színjátéka és Goethe Faustja inspirálta. A három tétel – az I. Paradiso-Mennyország, az II. Purgatorio, Inferno-Tisztítóház, Pokol, s a La Terra-Föld – a legmagasabb csúcson érő hangfolyamokat, a szellemhangokká váló siratóéneket is megidézt Balázs János elképesztő zongorajátékával.

A hangverseny második része szintén kortárs alkotással folytatódott, hiszen a szünetet

követően a III. zongoraversenyt hallgathatták meg az érdeklődők, amelyet Dubrovay László Liszt Ferenc születésének 200. évfordulójára komponált 2010-ben. Számára ugyanis Liszt az egyik legfontosabb zeneszerző, akinek virtuóz műveit fiatalon rendszeresen játszotta, jelentős zenekari műveit elemezte, művészetét pedig tanította növendékeinek is. S ahogy fogalmaz, tanul tőle mind a mai napig. A „liszti” formakoncepciót követő zongoraversenyének fontos alkotóelme a magyar népzene, akad benne lírai és játékos rész, valamint induló és ördögi scherzo kombinációja is.

A nagy sikerű koncertet a hetvenkedő, nagytmondó, öreg szegénylegény története zárta, a Hány Jánosból készült, hattételes szvit, amely először 1927-ben hangzott fel. Az esten előadott két művével Kodály Zoltán születésének százharminccötödik, míg halálának ötvenedik évfordulójára is emlékeztek. ♣ (Réfi)

Devecseri életei

*Mikor még itt éltünk mindahányan
a világ világ volt, nemcsak álom.*

Ez év február 27-én ünnepeltük¹ a világirodalom első ismert alkotóját utolsóként magyarra fordító Devecseri Gábornak századik születésnapját. Bár költőként neve, sajnos, manapság már ritkán mond többet annál, mint a klasszikusnak számító gyermekvers, s az először Borsos Miklós rajzaival önállóan megjelent, klasszikus gyermekkönyv-ajándékként jegyzett *Állatkerti útmutató* (1945)² szerzője, de sokunknak eszünkbe juthat Kosztolányi Dezső elhíresült *Kancsal ríme*: „Itt volt tegnap Devecseri / jaj, de nagyon bevacsorált.” Erről persze tudhatjuk, hogy nem róla, hanem édesapjáról³ szól, ahogy arról beszámol egy késői esszéjében.⁴

„Én megközelítően se volnék képes érzékeltetni azt a pillanatot, mikor a vajúdas örökkévalóságának tűnő órái után egyszerre csak megütötte a fületem valami zsenge, vadonati, élő hangocsk. Mirákulum. Lélegzetemet is visszafojtva, némán, pissenés nélkül figyeltem, de úgy, mintha nekem az eseményben nem is lett volna szerepem, csak taníja volnék. [...] Valami enyhe, eufóriás kábulatban lebegtem. Egyre álmétkodtam, olyasféleképpen éreztem magamat, mint mikor az ember végre a valóságban pillantja meg az évszázadok, évezredek óta világszerte ismert remekszobrot, képet, vagy tájat, amelyet mindaddig csak reprodukciókban látott és csodált.”⁵

Ha elhisszük, hogy édesanyja valóban ezeket gondolta negyvenhat év távlatából első gyermekének születésekor, akkor nem is csodálkozhatunk azon, hogy ez a fiú első percétől kezdve predesztinálva volt a hellén életöröm befogadására és múlhatatlan módozatú továbbadására.

Csodagyereknek számított, a magyar irodalom egyik fenegyerekének.⁶ Költői zsenijét igen korán megmutatta legelőször a Fonyód Dezső szerkesztette református, középiskolai diáklap, a *Mi Utunkban*,⁷ majd a Lónyay Gimnázium *Hangszórójában*, amelyet iskolai, baráti körének tagjai, Karinthy Gábor, Benedek István, Szilágyi Endre és a későbbi színművész, Szendrő József szerkesztett. Mindössze tizenöt éves, amikor Karinthy Gáborral közös első verskötetéhez⁸ az általuk fanatizált

„átkozott költő”, Somlyó Zoltán írt előszót. Ezután érkezett meg a *Nyugat* hasábjaira is,⁹ majd következett a Hajnal Anna és a Trencsényi-Waldapfel Imre-féle *Argonauták*.¹⁰ Szakmai szervezet kereteit először a Vajda János Társaságban élvezheti, amelynek később a jegyzője és igazgatósági tagja is lett. A Baumgarten Alapítvány könyvtárosaként kedves, elhunyt mestereinek kötetei között dolgozott már a háború alatt.

Édesanyja révén, aki a Hadik kávéház legendás társaságának törzstagja volt, olyan játszópajtásai voltak, mint a Karinthy-gyerekek (beleértve mind a hármát: az Ön fia Kertész Tamást, az én fiam Karinthy Gábort és a mi fiunk Karinthy Ferencet), a már említett Somlyó Zoltán fia, Somlyó György vagy a Kosztolányi-fiú, Ádám. Mindnek volt egy virtigli nyugatos apja, az övé azonban nem volt író. Ezért talált pótlékot a barátok apjaiban, Kosztolányiban, Somlyó Zoltánban és Karinthyban, vagy éppen Füst Milánban, de költészeti igénye mégis Babitshoz, Dante magyar fordítójához vonzotta, talán ő lenne az utánaandó Mester, a poeta doctus, ő az, akinek *Jónás könyve* című művét kívülről szavalja a barátok előtt.

Fiatalságukat sorozatos halálélmény határozta meg, tartotta sakkban mentális létüket szinte mindvégig: 1936-ban Kosztolányi – később könyvet írt róla *Az élő Kosztolányi* (1945) címmel –, valamint osztálytársuk, Szilágyi Endre, aki utat mutatott többük számára az irodalom felé. A következő évben Somlyó Zoltán, 1938-ban maga a nagy Karinthy, 1939-ben a költő öccse, Devecseri Péter tűnt el a földi létből, 1941-ben nemcsak az ő, hanem az egész magyar irodalom nagy apafigurája, Babits Mihály. És még csak ezután jött a vészidőszak, a bujdosás időszaka, amely alatt közvetlen környezetükből elveszítették Szerb Antalt vagy Honti Jánost, a neves folkloristát. Ezt az élményt, a múltó fiatalság, a nógrádverőcei¹¹ menedék veszélyeztetettségét a háború viszontagságainak, illetve a halál kérelhetetlenségének árnyékában ragadja meg Karinthy Ferenc talán legnagyobb korai regénye, a *Szellemidézés* (1946), amelybe értelemeszerűen beformálódik a költő alakja is.

Talán a Hadik törzsgárdája találkozásinak rendszerességélménye (vagy az a tulajdonsága, amelyet anyja így jellemez: „nyolcéves korában lázasan foglalkoztatta a terv, hogy

egyletet alapít”¹²), vagy a középiskola légkörét alkotó, életének már említett szereplői szabják meg jellemének talán legvalószínűbb igényét: baráti körének kiépítését. Kiépítését, mert nem egyedülként de talán legmeghatározóbbként vonzó energiamezője köré csoportosul az a *Társaság*¹³ (néhányuk nem melleleg Kerényi Károly Stemma-körének¹⁴ is részei voltak), amelynek tagjai a magyar művészet és tudomány számos területének jeles képviselőivé lesznek később, s akik már itt, ifjúságuk kezdetén rendszeres találkozókat szerveznek.

„[...] a munka mellett a barátság volt állandó edzése. A barátság, amelyet ő a műalkotás rangjára, művei sorába emelt. Külön sajátos barátság-koncepciót alakított ki. Külön barátság-esztétikát és barátság-etikát. Mindenestül társas lény volt, igazi életformája a baráti együttlét. Legszívesebben annak szentelte minden idejét. Még az alkotáshoz se kereste az elhúzódo magányt. A papíron szinte akadály nélkül suhanó, nagy, artisztikus betűi is legtöbbször és legkészségesebben a baráti társaság kellős közepén, viták, tréfák, sőt, az elkerülhetetlen civódások zsvajva közt fonódtak alkotássá. Barátaimhoz – így címezte első igazán érett kötetét. Legtöbb versét azóta is barátaihoz intézte. Rajtuk keresztül intézte a világhoz. Minden álszemérmes titkolózás nélkül. Versei, prózai írásai tele vannak baráti keresztnevekkel: Peti,¹⁵ Cini,¹⁶ Gabi,¹⁷ Tomi,¹⁸ Jancsi,¹⁹ Vili,²⁰ Buba,²¹ Csala²² egy kis mitológia gyermeki titánjaiként élnek soraiban. Különös tehetsége volt a barátsághoz, ehhez a kényes, vérségi kötelékkel nem béklyózott, de a vérségi együvé tartozásnál is eltéphetlenebb kapcsolathoz. Koncentrikus körökként vontta maga köré a barátok gyűrűit, amelyek közül hozzá a legtávolabbiak is közel estek. Ritka módon tudta megőrizni a legfontosabb, de egyben legtörekenyebb, a gyerekkori barátságokat – és nemcsak megőrizni tudta, meg is tudta őriztetni másokkal, mások között is. [...] A banda hírhedt szombat esti bacchanálián költészet és matematika, klasszika-filológia és folklór, zenetudomány és egyiptológia fajtalanokodott egymással. A talpalávalót istenített táncdalszerzőnk, Bartók zenéje szolgáltatta hozzá.”²³

A most idézett Somlyó György költőn, műfordítón kívül a szerinte az örkényi gro-

1

2

3

4

1. Devecseri Gábor és Somlyó György költői versenye Balatonlellén, 1941

2. Devecseri Gábor

3. Devecseri Gábor Szentpál (Rabinovszky) Máriával és Huszár Klárával, 1940-es évek

4. Devecseri könyvtárszobája

5. A Béla király úti villa

5

teszket²⁴ is megteremtő Társasághoz vagy Epepe-körhöz²⁵ tartozott még – minden bizonnyal nem fogok tudni mindenkit felsorolni – Vanyek, azaz Vajna János²⁶ és húga, a tanító Vajna Márta;²⁷ Schultheisz Emil,²⁸ Dobrovits Aladár felesége, Dömötör Tekla néprajztudós, Monáth Lajos mérnök, Anhalt István zeneszerző, Meller Péter klasszika-filológus, művészettörténész, Pogány Ödön Gábor művészettörténész, Pintér József újságíró és, persze, Örkény István író. A háború után az összejövetelek egyik központi helyszíne lett Devecseriék Béla király úti háza és annak kertje a Városkúthoz közel.

1948, a fordulat éve az ő pályáján is – mint annyi másokén – fordulatot jelentett, s majd csak 1956 hozta el az újabb fordulatot. Devecseri beáll a néphadseregbe, őrnagyi rangban kadétokat tanít irodalomra, szerkeszti a *Szabad Hazánkért* című, katonai lapot. 1949 és 1951 között az Írószövetség főtítkáráként az író-kollégák megélhetési lehetőségei, pénzek és jutalmak szétosztása feletti diszponálás lehetősége jutott „osztályrészeül”. Hinni akart olyasmiben, amelyben még közvetlen barátai szerint sem volt lehetséges, s ami még fájóbb volt az ő szemszögükből, hogy Devecseri egész addigi élete, neveltetése, indulása és az irodalmi élettől kapott impulzusai éles ellentétben álltak ekkor felvállalt szerepeivel. „Ha az *Önkéntes határőr* (1951) még a korabeli, magyar irodalmi hét szűk esztendőnek is legkevésbé maradandó teljesítményei közé tartozik, a vele egy időben (is) készült magyar *Iliászhoz* (1952) foghatóan nagyszabású, költői munka nem ment végbe ezekben az években a magyar irodalomban. A kettő egymás mellé téve ugyanakkor, ugyanazon szerző nevével fémjelvezve talán sohasem talált és sohasem is találhat többé példára egyetlen irodalomban sem. Ezt valószínűleg kevesen tisztázták magukban (Devecseri hívei közt éppúgy, mint kirekesztői körében), még kevésbé a nyilvánosság előtt. Sajnos, többnyire ki-ki a maga, egyik vagy másik oldalról eltorzított szemszögből látva, vagy csak az egyik, vagy csak a másik létezésének tényét tudja elfogadni. Holott Devecseri életműve, pályája és személyisége meg sem közelíthető (még távolról sem) e nélkül a megdöbbentő kettősség nélkül. S aki mégis e nélkül ítél felette, attól is megfosztja magát, hogy egy egyedülálló, ám sok másra is jellemző rejtélyes alkotáslélektani, politikai és poétikai helyzetet feltárjon a maga számára” – írja Somlyó György.²⁹

„A szabadság-hegyi vasárnap délutánok is megsínylették ezeket az éveket; az új magyar Homérosz nem tudta teljesen összefonni, amit az *Önkéntes határőr* szétszakított.”³⁰ – utal az egyik legközelebbi barát, fordításainak állandó lektora az életmű sematikus kisiklására,³¹

de végül a politikailag megszedült, átmeneti színvágásban szenvedő Devecseri visszalát önmagához és barátaihoz is.³²

Egy anekdota tolaakszik ide egy igaz barátság kezdetéről Vergilius eposzának fordítása kapcsán, érzékenyen megfestve Devecseri költői-emberi hozzáállását:

„Abban a néhány évben, 1956 után, Gabi is életének mélypontjára került. Nem kapott főtítkári, főszerkesztői, katonatiszti, tanári fizetést többé. Nem élt soha szegényebben. Lakásukon meg-megjelent foglalni már a végrehajtó. Mégse vállalta. Elbocsátatásom után, elsőnek talán, ő csöngetett ajtómon. A majdnem kész fordítást – ceruzás kéziratból – ő olvasta először. Szabaduló államfogyot

A Társaság tagjai a Devecseri-ház kertjében 1971 őszén. Balról: Szilágyi János György, Vajna János, Huszár Klára, Schultheisz Emil, Vajna Márta, Schultheisz Krisztina, Devecseri János, Huszár Imréné. Elöl: Devecseri László

LÁBJEGYZETEK:

¹ A 100. születésnapon a Petőfi Irodalmi Múzeumban versösszeállítást hallhattunk Havas Judit és Galkó Balázs előadásában, Dóka Attila zeneszerző három Devecseri-vers megzenésítését prezentálta, majd Ritoók Zsigmond professor emeritus és Polgár Anikó egyetemi docens beszélgetett *A műfordítógép* című kiállításunk kurátorával, Jeny Zoltánnal Devecseri műfordításainak időszerűségéről. Ezen írás az est bevezetőjeként elhangzott szöveg szerkesztett, kiegészített változata.

² A művet a költő kisfiának, Devecseri Jánosnak (1944–) dedikálta. Azóta számos kiadása látott napvilágot. Ahogy az lenni szokott jól sikerült gyermekművek esetében, ezt a művet is megzenésítették (Bródy János műve eredetileg Koncz Zsuzsa *Kertész leszek* című, magyar költők műveit feldolgozó, 1975-ös albumán jelent meg, persze, egészen más konnotációt hordozva, mint születése idején), megjelentették diafilmen (Wiederkomm Ervin rajzaival, 1980) és kézbe vehető lepreollókönyv alakban is kiadták.

³ Devecseri Emil (1877–1951) mérnök, banktisztviselő.

⁴ Devecseri Gábor: *Nyári versnaplók I/I.* = uő, *Lágymányosi istenek*, Magvető, Bp., 1979, 659–660.

⁵ Devecseriné Guthi Erzsébet: *Bívópatak*, Szépirodalmi, Bp., 1963, 123.

⁶ „Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy Devecseri Gábor már igen fiatalon karácsonyfagyertya-módra szikrázott fel, bámulatos könnyűséggel verselt, eleinte csodagyerek-szókás szerint magára véve a példaképek, az idős mesterek stílusmaskaráit, s hatásról hatásra haladva a maga természeteszerű vedlésével kiküzdötte a maga sajátos hangját, hatalmas birodalmat kanyarítva ki magának a klasszika-filológia költői világtérképén, amelyen csakhamar behódolásra kényszerítette a vele vetélkedőket.” (Határ Győző, *Irodalomtörténet*, Tevan, Békéscsaba, 1991, 338.)

⁷ Ennél a lapnál indul a pályája még Csorba Győzőnek, Jékely Zoltánnak, Nemes Nagy Ágnesnek, illetve az idén szintén 100 esztendőös Szabó Magdának is.

⁸ *Devecseri Gábor és Karinthy Gábor versei*, Bp., Fórum, 1932.

⁹ *Hétköznapok temetése és Hegyi ének* című versei jelentek meg először a Nyugat 1935/6-os számában.

¹⁰ Lásd erről bővebben, illetve a lap és a Stemma-kör összefüggéseiről Trencsényi Katalin, *Az Argohajósok és más „görögök” vizontagságos kalandjai századunk harmincas éveiben – Az Argonauták című folyóirat története*, It 1996/3–4, 392–401.

¹¹ A ma Verőcének nevezett Pest megyei településen a Karinthy és a Devecseri család több nyarat töltött a háború előtt, többször felkeresték az itt élő, egykor Adyékkel is barátságot ápoló Rozsnyai Kálmán író (Petőfi korábbi menyasszonyának, Prielle Kornélia színésznőnek késői férjét) és feleségét, a Nil álnéven alkotó Dapsy Gizellát.

¹² Devecseriné Guthi Erzsébet, *Bívópatak*, Szépirodalmi, Bp., 1963, 126.

¹³ „[...] lexikonokban vagy más beszámolóokban hiába is keresnök a rá való utalást, hiszen létezett is, meg nem is.” (Dömötör Tekla, *Tálatosok Pest-Budán és környékén*, Szépirodalmi, Bp., 1987, 87.

¹⁴ Erről lásd legutóbb Fenyvesi Kristóf, „*A Dél betörése*” (*Kerényi Károly és a Sziget topológiája*), Itk 2012/3, 246–250.

¹⁵ Devecseri Péter (1921–1939) a költő öccse, tehetséges novellistaként tartotta számon a Társaság.

¹⁶ Karinthy Ferenc (1921–1992) író.

¹⁷ Karinthy Gábor (1914–1974) költő.

¹⁸ Kertész Tamás (1916–1989) vegyész-mérnök, Böhm Aranka és Kertész Tivadar orvos gyermeke.

¹⁹ Szilágyi János György (1918–2016): Szilágyi Endre öccse, ókortörténész, művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum Antik

Gyűjteményének vezetője.

²⁰ Zolnay Vilmos (1913–1983) író, kritikus.

²¹ Rényi Alfréd (1921–1970) nemzetközi jelentőségű matematikus, az MTA Matematikai Kutatóintézetének névadója.

²² Dobrovits Aladár (1909–1970) művészettörténész, egyiptológus, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, első felesége Dömötör Tekla volt.

²³ Somlyó György: *Rekviem – Devecseri Gáborra*, in uő: *Két szó között*, Magvető, Bp., 1975, 231–232.

²⁴ „Nemigen vettük észre, hogy azt, ami e társaságnak talán legfőbb összetartó ereje, de mindenestre legegényibb belső tartalma volt – a világgal szembeni abszurd-groteszk magatartás korai megsejtése és agresszív gyakorlata –, éppen benne virágzott ki legdúsabban; méghozzá nemcsak a társasági életen belül, mint nálunk, hanem azon kívül, irodalmi munkásságában is. Mi az életben adott groteszk és abszurd hajlamainkat mintegy zárt folklórként éltük át, amelyet írói indulásunkban valamely szigorú, klasszicista törekvéssel ellenpontoztunk. Ő azonban már akkor mert úgy írni, ahogy mi zárt társaságunk körében éltünk, s azon kívül is élni szerettünk volna.” Somlyó György: *Örkény Istvánról – tíz percben*, = uő: *A költészet vérszerződése*, Szépirodalmi Bp., 1977, 470–471.

²⁵ Az összejöveteleken előadott pantomimszerű előadások szövegét jelentő szócska a vizszaemlékezések szerint a fiatal Karinthy Ferenc találománya. Később ezzel a címmel jelent meg egyik sikeres regénye is (lásd erről legutóbb Viniczay Zsuzsa: *Az újra-(nem)-olvasás hagyományja – Epepe* = Budapesti Negyed – *Utazás Karinthyából Epepebe II*, 403–426.).

²⁶ Vajna János (1921–1992) újságíró.

²⁷ Vajna Márta (1925–) Bródy András (1924–2010) közgazdász, majd Pierre Székely (1923–2001) szobrász felesége, Bródy János zeneszerző (1946–) és Bródy Mihály nyelvész (1954–) édesanyja.

²⁸ Schultheisz Emil (1923–2014) orvos,

ÚJ TAGOKKAL BŐVÜLT A DIA

A *Digitális Irodalmi Akadémia* (DIA) szeptemberi közgyűlésén három új tagot választott a testület soraiba. A Petőfi Irodalmi Múzeum felterjesztésére posztumusz tag lett *Áprily Lajos* (a Lyukasóra mostani számában ő a hónap költője: a szerkesztő) és *Nagy Gáspár* Kossuth-díjas költő és prózaíró (1949–2007, emblemikus költeményeivel és a Magyar Írók Szövetségében végzett szervezőmunkájával a rendszerváltozás egyik szellemi előkészítője). A közgyűlés nagy többséggel *Marno János* József Attila-díjas költőt, író, műfordítót választotta még a testület új tagjává (1949, a kortárs magyar líra jelentős képviselője, a költői formanyelv radikális megújítója, akit 2010-ben Magyarország Babérkoszorúja díjjal tüntettek ki).

A Petőfi Irodalmi Múzeum részeként működő Digitális Irodalmi Akadémia feladata kortárs, magyar szépirodalmi alkotások internetes megjelenítése. A digitális könyvtárban a tagok teljes életműve térítésmentesen hozzáférhető. Az akadémia honlapja szerkesztett, hiteles, gondozott szövegeket szolgáltat. Az alapítása óta eltelt csaknem két évtized alatt a DIA a kortárs irodalmi életben megbízhatóan jelen levő, az online, illetve a hagyományos kiadványokban rendszeresen hivatkozott, bevett intézménnyé vált.

1968-tól 1974-ig Antall József későbbi miniszterelnök elődjeként a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum főigazgatója, 1970 és 1972 között a Kútvölgyi úti Központi Állami Kórház igazgató-főorvosa, ekkor tehát értelemszerűen Devecseri kezelőorvosa is, 1974-től 1984-ig egészségügyi miniszter.

²⁹ Somlyó György: „Zeusz hasznos fia...” *Devecseri Gáborról – a De Amore új megjelenése mentén* = uő: *Philoktétésztől Ariónig II*, 212–213.

³⁰ Szilágyi János György: *Vajna János emlékezete*, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/vajna-janos-emlekezete>.

³¹ Erről legutóbb lásd Reichert Gábor: „Jó ember, jó gyerek akar lenni” (*Devecseri Gábor Önkéntes határőr című elbeszélő költeményéről*), *Irodalomismeret* 2016/4.

³² Bár Horatiusról szólva, de Devecseriről ír: Szilágyi János György: *Mercuriusque* = uő: *Paradigmák*, Magvető, Bp., 1982, 23–24.

³³ Lakatos István: *A sötétség virágai*, Szépirodalmi, Bp., 1987, 192–193.

³⁴ Örkény István: *Gyorsfénykép Devecseri Gáborról*, ÉS 1972. okt. 7.

³⁵ Rényi Kató (Schulhof; 1924–1969) matematikus, Rényi Alfréd felesége.

³⁶ Itt, a kórházban jegyzi le, illetve mondja magnóra az újságok hasábján megjelenő *A hasfelmetszés előnyei* című emlékezés- és esztétörödékeit, illetve a már csak posztumusz összeállított verskötetét *A mulandóság cáfolatúl* címen.

³⁷ Erről az élményről, lényegében tehát Devecseri haldoklásáról szól Somlyó György *Árnyjáték* című, 1977-es kulcsregénye, sajátos hangulatú, a fájdalmas űrt keletkezésével betöltő hívatott gyászunkja, különös remeke.

³⁸ „Gabi halálával kiesett közülünk az utolsó összetartó láncszem.” (Karinthy Ferenc, *Napló, II*, Littoria, Bp., 193.)

³⁹ Hubay Miklós: *Aranykor*, Szépirodalmi Bp., 1972, 205.

nemigen kényeztettek soha. Keserves éveknek nézhettem elébe magam is. Gábor heroikus küzdelmet indított, hogy Vergiliusom kiadása túl soká ne húzódjék mégsem. Kilincseltem, járt a napestig a várost. Ajtók, amelyek előttem résnyre se nyitak, az ő mosolya előtt sarkig tárultak. Latba vetette minden rábeszélő készségét (volt neki!), hogy átültetésem nyomdafestéket lásson mielőbb. Neki köszönhetem, hogy nem kellett évtizedig vagy tovább várakoznom, hogy a körülményekhez képest feltűnően hamar; 1962 elején az olvasók asztalára kerülhetett Aeneisem. Nevemet nem volt szokás említeni még.”³³

Devecserinek nem kellett (mint másoknak) belemenekülnie a műfordításba, hisz talán a legotthonosabban mozgott benne kortársai közül. Ha csupán a homéroszi teljességet kínálja tálcán olvasóinak magyar nyelven olyan érvényességgel, amelyet a fordítás keletkezésekor talán ő gondolt volna legkevésbé, akkor is a magyar műfordítás-irodalom halhatatlanjai között tartanánk számon. Nagyon hamar, 1938-ban közreadja Catullus összes költeményét, majd 1943-ban az antropozófus Albert Steffen verseiből ad egy fordításválogatást. Az 1960-as években Firdauszi *Királyok könyvét* és Ovidius *Átváltozások* című művét. 1961-ben jelenik meg a kor egyik legegységülállóbb műfordítás-vállalkozása, a Borszák Istvánnal szerkesztett, hetvenkét egykor élt és kortárs magyar költő fordítását felvonultató, kétnyelvű kiadásban napvilágot látott nagy Horatius-kötet, az *Opera Omnia*. És akkor még egyetlen szót sem ejtettünk a színműfordításairól: Aiszkhüloszról, Szophoklészről, Euripidészről, Arisztophanészről, Menandroszról, Plautusról és Shakespeare-ről.

Alkotómódszere egészen sajátos volt. A Társaság összejövetelekor is tette készen, folyton az ihlet pillanatát várva, „csőre töltött” írógéppel fegyverkezett fel. Amit leírt, akkor vagy később átjavította. Először egy szót, egy sort, egy strófát, egy bekezdést,

majd szép lassan az egész művet. Mindig a tökéletest kereste.

„*És mihelyt nekiült és írt – akármit: verset, egy magánlevelet vagy egy homéroszi himnuszt –, az, amit leírt, az összes leírhatók legjobbika volt. [...] Nem volt tanácsos, nem is lett volna értelme akár csak egyetlen szavába belekötöni. Mert minek? Fölháborodottan kikérte volna magának. Ő tudniillik azt is nagyon jól tudta, hogy annak a legjobbnak, amit most leírt, mégiscsak elképzelhető egy jobb, aztán egy még jobb, sőt, egy legeslegjobb változata is, amelyet azonban szintén csak ő és csakis ő lesz képes világra hozni. Ezért aztán mindent átírt, újra átírt, a piszkozatból a tisztázatba, a tisztázatból a kefelevonatba, a kefelevonatból a tördelt levonatba, amiért auzután, ha egy nyomdászunk rosszat álmodik, akkor egy tízmázsás, agyonjavított Devecseri-kötet ül a mellén”³⁴*

A Társaság tagjainak, Rényi Katónak³⁵ 1969-es öngyilkossága, férjének, Rényi Bubának 1970-es, illetve Dobrovits Aladárnak szintén 1970-ben bekövetkező halála után bombaként robbant a hír a költő súlyos betegségéről. Devecseri életének végső mozzanata mégis egy hihetetlen termékeny újjászületés a biztos halál árnyékában.³⁶ A mindig mosolygó életművész ott, kórházi ágyán is ír, fordít, emlékezik és fogadja vendégeit. Sokakat és rendületlenül. A Társaságon kívül betegágyánál megjelenik a magyar közélet színe-java. Majd egy éven keresztül történő haldoklása szürreális élményt jelentett barátainak és mindazoknak, akik figyelemmel kísérték tevékenységét életének e végső szakaszában.³⁷ 1971. július 31-én bekövetkező halála a Társaság tagjai számára – ha nem is azonnal és nem is végérvényesen, de³⁸ – egyet jelentett a felbomlással. Devecseri hosszú agóniája, illetve jelenlétének megszűnte olyan cezúrát hozott az összejövetelek minőségében, hogy azokat ezután már nem tekinthetjük legendának még azzal együtt sem, hogy a költő özvegye, Huszár Klára nagy igyekezettel próbálta a helyszín biztosításával és rábeszélőképességével szorosabban tartani a tagok kapcsolatát.

Hubay Miklóssal szólva ezt mondhatjuk összegzőképpen: „Azt a vidám pásztort ünnepet, amelynek központja Devecseri volt, én régen is csak úgy néztem, mint egy szép képet. Vágyakozva, de menthetetlenül a kereten kívül maradván. Olyan volt ez a kép, mintha Watteau festette volna: Indulás Cythéra szigete felé... Kosztolányit idézték a párok. S valahonnan Mozart zenéje szólt. A bokrokban priapusok álltak. Szobrok vagy igaziak? Azt se tudtam.”³⁹ ♦♦

Elvarázsolt ének

Ágh István legújabb verseit gyűjti egybe a Nap Kiadó az *Elvarázsolt ének* című kötetben. A költemények műfaja főként elégia, s ennek a műfajnak a klasszikus hagyományára utalnak a gyűjtemény főbb témái is: elmúlás és öregség. A visszanező lírai én tekintete uralja az *Elvarázsolt ének* világát, s ebben a világban a múlt emlékképei és az idő kap hangsúlyt. „elnyújtanám azt a másodpercet, / melyben a mutatók egybekelnek, / ha olyan gyorsan rövidül az élet, / mint ahogy a napok véget érnek” – mondja az *Eljött az én estém éjszakája...* című vers költői énje. És valóban: a kötet írásai a mutatók egybekelésének elnyújtásaként is értelmezhetők, a költő egyetlen beleszólási lehetősége az idő alakulásába a vers és a nyelv, amellyel fenntarthatja az időtlenséget.

Megrázók azok a költemények, amelyek a halált, az elmúlást a végeletekig közel hozzák az olvasóhoz: „Könyörgünk a köztünk levő, / következő halott / üdvéért, bár az illető / lehet, hogy én vagyok, / eszembe mégsem jut nevem” (*Gyászsesemény*). A másik halottért való könyörgés itt összekapcsolódik a saját halál élményével, de

még nincs néven nevezés, azaz a búcsúzóból nem lesz búcsúztatott.

Ez az ív az egész versgyűjteményben nyomom követhető, az öt ciklusban rendre előtérbe kerül a múlt és a jelen közti szakadék. Különösen igaznak bizonyul ez a negyedik, *Itt fekszik a huszadik század* című ciklusra, amelyben többek között a forradalom eseményei rajzolódnak ki – a visszaemlékező szuggesztív képeket használ, a múltbeli történések így nagyon közelinek hatnak, vagyis a versek nem válnak didaktikussá: „a halálos bűnt a Rádiónál már első este elkövezték, / hiába van a hősi halálnak méltósága az emlékezetben.” (*A forradalom halottjai*)

Az otthon, a magány, az elmúlás, az idő és a múlt eseményei – ezek azok a kulcsszavak, amelyek köré Ágh István jelenlegi kötete szerveződik. A kötetzáró vers a halál időtlenségének képeit sorakoztatja, s a lírai én saját örökségét tartja időtlennek, öröknek. Mindez pedig a számadás pillanata is: „s ha nincs titok, s majd falevéllal, döggel / áztatja az esőlé csontjaim, / valamit talán mégis örököltem, / mit nem lehet eltakarítani.” (*Máskor ilyenkor...*) (*Ágh István: Elvarázsolt ének, Nap Kiadó, 2017.*)

BOLDOGH DEZSŐ

PSZICHÉ EGYSZER

I.
Most csak jegyez elmékedik még nem él és nincs teste sem még párkák se fonják fényezik a délelőttöt szerelmesen most csak a távol a túl közeli évszak a földön jár és leveti ruháját ember lesz egyszer talán a vén bak járja az égbolt isteni lapályát most nyugszik az ördögisten álma mentőzajt hoz kintről a szél Psziché egyszer még magára talál ma vagy egy másik életben lassan elalél

II.
Panorámák röptették világot zajtalanul nyílt ki az ernyő odvas lélek száz év kirágott a múlt lehull a lélek felejtő

Kibújt a nap és száradó ruhák illatát érzed az árva teraszon a nőn édes gyönyörű hacukák (arcod a holdból még kifaragom) csupa vesztőhely alvó társak közönyös ittlét pazar reggele az időt túléljük hiába aláznak készülődik a tétova varázshad ébredj reggelek szerelmese

Horzsolás

Bende Tamás első kötetének címe Nádasy Ádám *Maradni, maradni* című versét – amely a könyv mottója is – idézi meg: „Átzuhanni: az fáj. A változás / szűk száján átcsúszni, az horzsolás.” Bende jó érzéssel választott magának mottót, hiszen ez a Nádasy-vers jól érzékelteti azt a kérdést, amellyel aztán szinte a kötet összes szövegében találkozhatunk. Ahogy Kemény István fülszövege írja: „A költészet csak egy pár érzés: gyerekkor, szerelem, félelem az elmúlástól. Pár boldog pillanat és néhány horzsolás. Ennyit variál a költészet évezredek óta. Más szóval csak a fontos dolgokkal foglalkozik.” Vagyis, egyszerre banalitás és mélység. Merész igény, hogy egy fiatal költő ne részletkérdésekkel, hanem ezekkel a témákkal foglalkozzon, s nagy erény, hogy ezt a törekvést kevés kivételtől eltekintve végig fenntartja a versekben.

Az egyik központi helyen valóban a szerelem és annak elmúlása áll. Bende érzékeny sze-

relmi lírát művel, az apróságokból, egy tárgy leírásából, egy röpke emlékképből építkezik: „A nagypárnát reggelente magad mellett talárod, / szorítottad biztosan, mintha test lenne, / test, ami legalábbis elbírja az ölelést, / test, ami elbír egy másik testet.” (*Nyílik a szem*) A szerelmi kapcsolat vége, a felejtés stációi szintén több írásban is előkerül, talán kicsit túlsúlyba is kerülnek a kötetben. Ezekben sem a személy, hanem a személyhez kötődő dolgok jelennek meg, jól érzékeltetve ezzel azt, hogy a szakítással részben megszűnik a másik ember, és csak bizonyos dolgok maradnak meg, majd lassan azok is eltűnnek: „Az illatot már nem tudom felidézni, / és a hangodat is egyre nehezebb. / Ha előttem mennél a körúton, a járásodról nem ismernék meg. // Ma a kézírásod jutott eszembe. / Hogy nincs már meg az sem.” (*Kézírás*)

Nem a szerelmi költészet része, a kötetnek viszont kiemelt darabja a gyermekkort leíró *Felszínre hozni*. A magatehetetlen nagypárnának és a család beteg kutyájának a története egy részbe kerül – Bende ezzel jól érzékelteti azt, hogy a kiszolgáltatottság állapota mindenben és mindenkiiben hasonló, de hogy pontosan „mit érezhetett”, az soha nem fog már kiderülni. A vers második részében egy gyermekkori szánkózás képeit villantja fel Bende: „cinkosok voltunk, cselszövők, / és azt hiszem, akkor utoljára, feltétel nélkül boldogok.”

Bende Tamás első kötet erős lírai kezdés, mindenképpen érdemes figyelni ennek a költészetnek az alakulását. Bende „horzsolásait” az olvasó is magán érezheti a versek olvasása közben.

(Bende Tamás: *Horzsolás, Parnasszus, Budapest, 2016.*)

Meglátogatjuk a múltat

„Kimondani valami kimondhatatlant? Nem teszek le róla! Hogy hátha, mégis.” Az író örök vágya ez. *Ferdinandy György Meglátogatjuk a múltat* című kötete ezt az alapvető szándékot tükrözi. A könyv az elmúlt két év legfrissebb írásait tartalmazza: novellák, karcolatok és reflexiók a Ferdinandytól már megszokott módon – vallomásosan és önironikusan.

Ferdinandy vallomásossága már-már beszívja az olvasót, a rövidke szövegek mikrovilágokat, bensőséges jeleneteket villantanak fel, egyszerre idézik meg a múltat és írják le a jelent. Ennek a kettőnek az ütközése a legfőbb dilemma a kötetben. Mihez lehet kapcsolódni egy fél évszázados távollét után itthon, van-e egyáltalán mihez kapcsolódni? Ferdinandy ráadásul a magyar kultúrától igencsak távol élt sok évig, éppen ezért a dilemma akár többszörös is lehet. Az a kérdés, persze, nem új keletű, hogy lehet-e két kultúra hordozójaként otthonosságra lelni, az már sokkal inkább izgalmasabb lehet, hogy milyen módon tárul az olvasó elé ez a kérdés.

Ferdinandytól már megszokhattuk, hogy írói technikája az elhallgatás, a töredezettség. Felvillannak képek és történetrészletek, de sok minden nem kerül kimondásra, többször az olvasó feladata lesz, hogy kitöltse a hiányzó részleteket. Szimpatikus, írói eszköztár ez: nem didaktikus, hanem megengedő. Fenntartja annak lehetőségét, hogy nem található meg mindenre azonnal a válasz, s eközben jól tükrözi az elbeszélő belső dilemmáját is, vagyis azt, hogy a nyelv sokszor néma marad, ugyanis amiről nem tudunk beszélni, az nincs.

A kötetnyitó szövegben Budapest ostromáról olvashatunk. Az elbeszélő kilencéves, 1944 decembere van. A visszaemlékező képeket villant fel a gyermekkori eseményekből, karácsony van, a nagyon bensőséges hangulat annak ellenére érződik, hogy közben katonákat szállásoltak el a háznál, hogy állandó a feszültség, mert nem lehet tudni, hogy mi lesz a következő percben. A kisfiú nem fél, számára ugyanúgy fontosak a külső, manapság már történelmi események, mint az, hogy a cselédlánnyal megtapasztalhatja első, testi élményeit. Ferdinandyknak ez a technikája – a mikro- és a makrovilág ütköztetése – végig megfigyelhető a kötet szövegein, akármilyen témát választ, s termékeny feszültséget kelt így az olvasóban. A rövid írások nem kedveznek a folyamatos olvasásnak, arra viszont nagyon is alkalmasak, hogy szemezgessen belőle időnként az olvasó. Egy nagyon érdekes életutat bejárt író személyes reflexiói ezek az írások.

(Ferdinandy György: *Meglátogatjuk a múltat*, Magyar Napló, Budapest, 2017.)

Éjszaka a gyermek

Iancu Laura legújabb kötete a költészetében jártas olvasóknak – főbb témáit tekintve – már ismerős lehet. Isten, gyermekkor, a csángók vallási és kulturális világa, édesanya, édesapa és halál – ezek azok a hívószavak, amelyek köré szerveződik Iancu verseskötete. Amiben más ez a versgyűjtemény a korábbiakhoz képest, az talán pont az Istenhez való viszonyban ragadható meg. Isten Iancu költészetében hol távoli, hol közeli, de mindenképpen örök kérdés. Vagyis, soha nincs nyugvópont a lírai én számára, nem lehet mást tenni, mint örökké kérdezni: miért így történik minden? A vers-én magánya csak néha oldódik fel, jobbra Isten távol marad. De hogy van, létezik, kell közelíteni felé így vagy úgy, az soha nem kérdés.

Iancu Laura költészetére jellemző a sűrítés, éppen ezért is kiemelkedőnek tartom azokat a verseket, amelyek ezt a végletekig képesek elvinni: „Tíz óra tájt / a vadgalamb elcsendesült / a diófán. Sötétet szór a félélem. / Rossz volna az is, ha bordámon / áttörne megvadult szívem. / Talán majd reggel / énekel.” (*Rossz volna*) A vadgalamb csendje és a megvadult szív ereje, valamint a körülhatárolhatatlan félélem olyan feszültséget kelt, amelyet a „talán” és a majdani reggel sem képes feloldani. S éppen ezt a feloldhatatlan feszültséget megjelenítő képiséget tartom Iancu legújabb kötete legfőbb erősségének.

A kötet egyik legérdekesebb ciklusa a *Litánia* címet viseli, s nem költeményeket, hanem – műfajilag igencsak meghatározhatatlan – jeleneteket tartalmaz. Párbeszédetek ezek, amelyeket Istenről folytatnak a beszélők, illetve monológok, amelyek szintén Istenről szóló elmélkedések: „Ha jól meggondolom, imádság helyett is gondolkodom. S ha még jobban meggondolom, gondolkodás helyett is félek. Ha pedig igazán őszinte vagyok, annyira félek, hogy már nem is félek. Csakhogy idáig kell eljutni. Mindennap. Orvosság nélkül. Remény nélkül.” Ez a formabontó rész kizökkenti az olvasót a versolvasás élményéből, ugyanakkor a személyességnek egy teljesen másfajta szintjét tapasztalhatja meg – ez a kötet másik nagy erénye.

A halál felől szemlélve mindez azonban akár értelmetlennek is tekinthető, ugyanakkor a lírai én mégis makacsul az élők szemszögét tartja fontosnak. A versek ebben a kettősségben tartják mindvégig az Istenhez való viszony kérdéskörét. Iancu Laura Istene a moldvai csángók Istene – érdemes megismerni a költő szemén keresztül.

(Iancu Laura: *Éjszaka a gyermek, versek*, Magyar Napló, Budapest, 2017.)

BOLDOGH DEZSŐ

GYULA HA NEGYVEN

(korabeli kórleírások felhasználásával)

A kerek évfordulók sohasem voltak kedvére valók Klinikai tartózkodása alatt kezdetben egész nap földre szegzett tekintettel ül vagy áll, sétálni nem akar. Alig eszik hosszas biztatásra valamit.

Gyula ha negyven kétszáz veronállal fejezi be a napját.

Ha szólnak hozzá, röviden, halkan válaszol.

Minden tekintetben tájékozott.

„Minden mozgás fájdalmas” – mondja biztatásra –, azért nem akar sétálni.

Továbbá, mert nincs semmi értelme.

Az evésnek sincs semmi értelme.

Érzelmű hangulati lírája

az Anna nélküliségben ölt formát.

Magaviselete érzécsalódásokat nem mutat verseit nem osztja meg, lájkolni nem szokott.

A korábbi kórleírásokban szereplő éjszakai kellemetlen, riasztó élmények, hogy magát halottnak érezte, mindig álomközi állapotban jelentkeznek.

Régtől fogva vannak ilyen élményei.

Gyula ha ötven meg-megrándul félrecsúszott nyakkendője még.

KERESZTÉNYÜLDÖZÉS A 21. SZÁZAD ELEJÉN

címmel még 2015-ben jelentette meg a Kairosz Kiadó Györfi Károly könyvét, vagyis a szerző két évvel ezelőtt hívta fel a figyelmet erre dokumentált írásaival. Kötetében keresztény holokausztnak nevezi a napjainkban terjedő keresztényüldözést, amely a világ különböző pontjain zajlik Krisztus hívei ellen. Györfi konkrét eseteket mutat be, elsősorban az Open Doors és a Kirche in Not nevű szervezetek adataira támaszkodva.

Kötetében jelzi azt is, hogy a köztudattal ellentétben a keresztényeket nemcsak az iszlám többségű országokban üldözik, hanem olyan államokban is, ahol a muszlimok kisebbségben vannak, de agresszívek és szélsőségesek (például Kongóban, Etiópiában és a Közép-afrikai Köztársaságban). Az is megállapítható, hogy a szubkontinentális méretű Indiában a szélsőséges hinduk brutálisan véres akciókkal próbálják meg elűzni őket.

A szerző azt is vizsgálja könyvében, hogy mi a helyzet a nevében keresztény Európában. Keresztényüldözésről ugyan nem beszélhetünk, keresztényellenességről viszont már inkább. Györfi Károly több példát is megemlít, közöttük azt is, hogy az Európai Unió központjában, Belgium fővárosában, Brüsszelben 2013-ban a városi hatóságok nem

engedélyezték a főtérre a karácsonyfa felállítását arra hivatkozva, hogy az sérti az ott élő muszlimok érzékenységét. Olaszországban pedig megesett, hogy betiltották közösségi helyeken és iskolákban a kereszt falra akasztását.

A szerző bemutatja továbbá a három nem keresztény világvallás – az iszlám, a hinduizmus és a buddhizmus – főbb tanításait, s megállapítja: hitelveikből egyáltalán nem következnek a keresztényüldözést megvalósító cselekedetek, azok erősen kisebbségben levő, ugyanakkor agresszív csoportjaiknak a számlájára írható. Vagyis a keresztényeknek a vallásuk tanítását követni igyekvő mérsékelt képviselőivel kellene tárgyalniuk a vallásközi béke megteremtésének feltételeiről. Kötete végén a szerző idézi Ordass Lajos egykori, evangélikus püspök imádságos könyvét, amely megfogalmazza minden erőszak és ellenségeskedés gyökerét: „Világviszonylatban az országok életében és a családokban egészen félreérthetetlenül megállapítható a cáfolhatatlan összefüggés: minél jobban eltávolodunk Istentől, annál szét hullóbb és ellenségesebb lesz az emberek egymáshoz való viszonya.”

(Györfi Károly: *Keresztényüldözés a 21. század elején*, Kairosz Kiadó, 2015.)

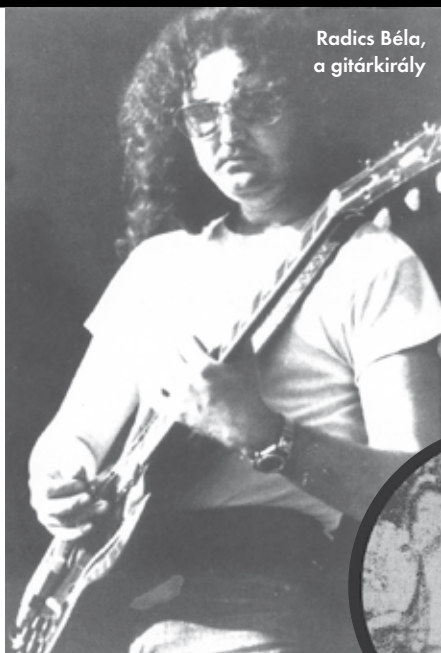
VOLT EGYSZER EGY IFIPARK...

címmel a Rózsavölgyi és Társa kiadó jelentette meg szeptember elején Vass Norbert szerkesztésében azt az albumot, amely a Budai Ifjúsági Park hajdani életével ismerteti meg a mai olvasót. A kiadó így mutatja be korabeli fotókkal gazdagon illusztrált kötetét:

„Jelen kötet a Budai Ifjúsági Park, valamint a Kádár-korszak könnyűzenéjének jobb megismerését szolgálja. A kiadványban helyet kapó öltözködés-, gasztronómia-, ifjúságpolitika-, valamint hangszertörténeti tanulmányok, az Ifipark karakterét, legfontosabb figuráit felvillantó dolgozatok, a gazdag képanyag, illetve az egykori ifiparkerek és a Parkban fellépő zenészek szubjektív visszaemlékezései egy olyan korszakot tárnak elénk, amely folyamatosan változtatta szabályait, a szabálytalanságot azonban nemigen tűrte. Ebben a korszakban vigyázó szemek figyelték, hogy ízléstelen-e a tánctéri tviszt, a fellépéseket pedig a dalok között elhangzó kommentárok miatt rögzítették elsősorban. Ebben a korszakban ideológiai kérdésnek számított a farmernadrág és a frizura, névadója pedig rendszeres hajmosásra utasította renitens népet. Bízunk benne, hogy könyvünk hozzájárul ahhoz, hogy színesebb képünk alakuljon ki erről a korszakról, amely főleg fekete-fehér fotográfiákon őrződött meg számunkra.”

Az album a Nemzeti Kulturális Alap Cseh Tamás Programjának keretében készült.

(*Volt egyszer egy Ifipark...*, Rózsavölgyi és Társa, 2017.)

Radics Béla,
a gitárkirály

A Nagyfa
Galeri

Rockkoncert az Ifiparkban

GYURKOVICS TIBOR HAGYATÉKÁBÓL

Olvasván előző számunkban Szakonyi Károly: Magyar festő a Hudson partján című, Zugor Sándor festőművészről szóló írását, elküldte lapunknak Gyurkovics hagyatékából az alábbi levelet Haraszi Zsuzsa, aki nemcsak a hagyaték rendezésében, hanem Gyurkovics életében is sokszor segédkezett a szerző kötetének összeállításánál. „Gyurkovics Tibor 1998 márciusában személyesen találkozott New Yorkban Zugor Sándorral, s hozta haza a Károlyi Amynak szóló levelet nagy, sárga borítékban, s itthon postázta Weöres Sándor özvegyének címére. A levél azonban visszasajótt, akkor adta át nekem Gyurkovics, s most nálam van és őrzöm.” – írja Haraszi Zsuzsa.

ZUGOR SÁNDOR LEVELE KÁROLYI AMYNAK

BOZÓK FERENC

IDŐSZONETT

Talán akad vigasztalóm, ha félek,
ki néhanap mellém szegődik önként,
ne kelljen így lábom kihalva, tölgyként
borzongva imbolyogni, mint a rémek.

Mivel csekély a létezés, melyet élek,
s mivel naponta rázza büszke öklét
reám a szűnni nem tudó öröklét,
matériámban ott szorong a lélek.

Ijeszt a létezéskaland, ha tényleg
távozni kell az összes földi lénynek.
Az innen és a túl szíven talál.

Karod kitarva tágas ürbe, kérded:
Örökvalót, ha szűnni kell, hogy érts meg?
Mit ér a végtelen, ha van halál?

LÉLEKSZONETT

Kozmoszlegeltetés csupán e pornyi lét?
Élünk. A létbe fújva szállunk, mint a por,
miként a pillanat faragta füstszobor.
Balettozunk a légben, mint a tollpihék.

Matériámban élve nem vagyok szabad.
Szorong a test az ürbe rántva, és vacog,
s az énemről, miben nagyon magam vagyok,
sem én vagyok ki dönt, hogy itt meddig marad.

A hit talán segít. De mégsem érted,
hogyan tovább, ha véget ér a léted,
s miért a vég, a végtelenbe lökve?

Miként a sztreccsnadrág, feszeng a testem,
mert testemet kinötte már a lelkem,
kibújna és a végtelenbe szökne.

Kedves Amy!

Talán még emlékszik rám, bár évtizedek
múltak el amióta Rómában és később Sá-
rospatakon együtt voltunk. Már vagy tíz éve
forogatom a fejemben, hogy írnom kellene
Magának, mert volt valami a múltban, ami
miatt szüntelenül lelkiismeret-furdalásom
van. Azt biztosan tudja, hogy 1950-ben én
disszidáltam, illetve csak akartam – Poldival
együtt. Hát nem sikerült, így aztán egy évet
börtönben töltöttem. 1956-ban viszont rögtön
megragadtam az alkalmat, hogy eltűnjek. Így
kerültem NY-ba, s azóta is itt élek.

New Yorkban időnként elfogott a nosz-
talgia Budapest és a régi barátok után. Így
történt, hogy a hatvanas években írtam Sa-
nyinak (Weöres), hogy nagyon szeretném kö-
zelebről megismerni költészetét. Ezért meg-
kértem, ha lehet, küldje el nekem egyik újabb
verseskötetét. Természetesen, ha lett volna
elég eszem, itt New Yorkban is találhattam
volna egy verseskönyvét, akár a Püskiék itte-
ni üzletében. Mint elég keveset olvasó ember,
erre nem is gondoltam.

Sajnos, levelemre válasz sohase jött. Ez kü-
lönösen zavart, sőt, bántott évekig. Csak sok-
kal később ötlött fel bennem, hogy talán Sa-
nyi sose kapta meg leveletem, hiszen – ahogy
megtudtam – állandóan útban volt a világ kü-
lönöző részein. Vagy ha meg is kapta, talán
olyan depressziós hangulatban lehetett, hogy
nem volt kedvére való csomagokat küldözget-
ni Amerikába.

1968-ban, tizenhárom évi távollét után
végre először visszamehettem Budapestre, s
a feleségemmel együtt sétálva a Margit kör-
úton, a Margit híd, budai hídfő közelében egy
váratlan esemény, különös helyzet alakult ki.
Hirtelen megpillantottam Magukat ott egy
presszó előtti téren kényelmesen napozgat-
va a székeken egy kisebb társasággal együtt.
Kölcsönösen észrevettük egymást, de csak
integtettem, és tovább mentünk, ahelyett hogy

Sárospatakon 1947 körül, a fűben ülő népes
társaság tagjai közt: Weöres Sándor,
Károlyi Amy és Zugor Sándor

odarahantam volna üdvözölni és megölelni
Magukat, mintegy felújítani egy elveszett, de
a múltból újból felbukkanó barátság lehetősé-
gét. Igaz, hogy a társaságukban lévő két-
három személy ismeretlen volt számomra, és
mindig is zavarban voltam, ha új embereknek
kellett bemutatkoznom – mégis ostoba dolog-
nak éreztem hamarosan ezután, hogy ilyen
gyerekesen, vagy kimért formalitással to-
vább mentem, és elpasszoltam egy gyönyörű
újratalálkozás, sőt, barátság lehetőségét.

Azóta is furdal a lelkiismeret, különösen,
hogy Sanyi már nincsen közöttünk. De leg-
alább magát kérhetem: ne haragudjon, hogy
nem viselkedtem barátához vagy régi jó ismer-
rőshöz illően! Azóta már elpárolgott belőlem
a megmerevítő büszkeség, amely sok bajt
okozott életemben. Az elfutó évek és emlé-
kek érlelgetik az emberekhez fűződő érzése-
imet. Szeretettel és nosztalgiával gondolok
Magára és Sanyira is. A Lyukasórában olvas-
tam pár nagyon szép versét. Jó munkát és jó
egészséget kívánok! Zugor Sándor.

1998. március 30-án, New Yorkból. ☛

IRODALMI DÍJAK

Baumgarten díj – Schöpflin-korszak 2.

1941 augusztusában *Babits Mihály* irodalmi kurátor halálával lezárult egy fejezet a Baumgarten-díj történetében is. Az alapító okirat előírásai szerint Babits volt jogosult kijelölni kurátorutódját. Ez már 1937-ben megtörtént írásban. A borítékolt levelet 1941 augusztusában a Vallás és Közoktatási Minisztérium hivatalos helyiségében bontották fel. Három személyt kellett megjelölni, az első helyen *Schöpflin Aladár* állt.

Schöpflin köztisztviselőként álló szereplője, doyenje volt az irodalmi közéletnek, ekkor hatvankilenc éves, tekintélyes irodalomtörténész és kritikus. Evangélikus teológiai és bölcsész stúdiumokat hallgatott. A modern, magyar irodalom nagy öregjének számított. Angol, francia és német irodalomból számos, fontos művet fordított (Mark Twain, Nietzsche, Rousseau). A Baumgarten tanácsadó testületének kezdeti tagja és egyik első díjazottja. A *Schöpflin-korszak* kezdeti tanácsadó testületének összetétele: elnök Hegedűs Lóránt nyugalmazott pénzügyminiszter és irodalmi tanulmányíró, tagok Sík Sándor, Keresztury Dezső, Kerecsényi Dezső, Rédey Tivadar és Molter Károly írók. A tanácsadó testület továbbra is méltósággal őrizte szakmai álláspontját, a sajtó mesterkedései ellenére sem szivárogtatott ki jelöléseket vagy belső vitákat.

Az 1941-es év már meglehetősen gondterheltnak bizonyult. Tavasszal öngyilkos lett gróf Teleki Pál miniszterelnök, s Magyarország belépett a háborúba, s hadat üzent. A vallás és közoktatási miniszter ismét Hóman Bálint.

A testület és a kurátorok egyre óvatosabban vigyázták a díj sorsát. Az 1942 januárjában kiosztott díjakat Berde Márta (erdélyi írónő), Bohuniczky Szefi, Mátrai László (filozófiai író), Ortutay Gyula, Rónay György és Szentimrei Jenő (erdélyi publicista) kapták.

A parlamentben erősödik a szélsőjobb hangja. A fontosabb állások betöltéséhez megindulnak a származási igazolás beszerzései. A szélsőjobb újságok egyre fenyegetőbben kritizálják a Baumgarten Alapítványt is. A *Pest* című lapban megint felvetették Baumgarten származását, aki: „akárcsak tudatalatti szolidaritásával is, a radikális szellemet kívánta menteni.” Nem kerüli el a figyelmet a jogi kurátor, Basch Lóránt származása sem.

Az Országgyűlési Képviselőház 1942. november 20-ai ülésén Matolcsy Mátyás képviselő élesen támadta a Baumgarten Alapítvány

létét. A szellemi élet fontos részének ítélte a nemzetvédelem szellemi frontját, amellyel ellenkezik az alapítvány. „Egyenesen abszurdumnak tartom – jelentette ki –, hogy a magyar irodalom irányításában még ma is döntő szerepe lehessen a Baumgarten-díjnak.” A képviselő azzal a kéréssel fordult Antal István tárca nélküli nemzetvédelmi és propaganda-miniszterhez, hogy az alapítványt minisztériumra vegye át, s fordítsa egy igazi, magyar célok érdekében álló tudományos és irodalmi díjra. Ezt – szerinte legméltóbban – a nemrég elhunyt Horthy István nevéhez kellene kötni, s minden évben halála évfordulóján, Szent István ünnepén kellene kiosztani. Antal István miniszter azt válaszolta, hogy a Baumgarten Alapítvány a vallás és közoktatási minisztérium hatáskörébe tartozik, de továbbítani fogja a kérést. Szinyey Merse Jenő kultuszminiszter pedig úgy foglalt állást, hogy az alapítvány magánalapítvány, a minisztérium csak felügyeletet gyakorol, s ha a jogszabályokat betartják, jogállamhoz méltatlan lenne a beavatkozás.

Az 1943-ban a tanácsadó testület bevezeti a *Baumgarten-nagydíjat*, amely ötezer pengővel jár. Ezt Tamási Áron kapta meg.

A támadások nem maradnak abba. Gombos Gyula, a *Magyar Út* kálvinista folyóirat szerkesztője már januárban támad. Finoman megtevesztőnek tartja az alapítvány ama kitételét, hogy „a jutalomra érdemes író vagy tudós mentes legyen minden faji elfogultságtól”. Ezt Gombos látszólag emelkedett szempontnak tartja, amely mögött a zsidó fajvédelmet bújtatják. Szerinte jó néhány jelentéktelen embert díjaztak, s az igazi teljesítményekre nem figyeltek, ezért: „magyar író és magyar tudós ma már nem fogadhat el Baumgarten-díjat.”

A hivatalos díjazás megoldatlansága miatt alakul magánkezdeményezésre a *Magyar Irodalompartoló Társaság*. Ezt egy vitéz dr. Szabó Lajos nevű ügyvéd alapítja, s körlevelekkel, főleg ügyvédektől szerez a Baumgartenhez hasonló pénzeket (1943), s ki is osztja azokat. Legfontosabb díjazottjai: Szabó Dezső, Erdélyi József, Kodolányi János, Sinka István, Németh László, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Gulyás Pál, Bibó Lajos és Wass Albert. A kétféle szemléletű alapítvány díjazottjai között nagy átfedések vannak, hiszen közülük majdnem mindenki kapott Baumgarten-díjat is. Ez tehát nem igazolja a Baumgarten elleni támadásokat.

Az alapítvány gondot fordít Babits Mihály hatvanadik születésnapjára emlékeztetésére. Az alapítvány székházában kialakítanak egy Babits-emlékszobát a költő bútoraival és emléktárgyaival. Emellett évek óta működik egy Baumgarten-könyvtár írók részére. Idekerült Tóth Árpád, Kosztolányi és Babits többzetes könyvtára is. A könyvtárosi állást az alapítvány fizeti, amelyért vetélkedés is előfordul.

A háborús években fokozódott az érdeklődés a díjazások iránt. A katonai megszállás előtti utolsó díjkiosztás 1944. január 18-ára esik. Kedvezményezettjei: Szabó Lőrinc (nagydíj), Benedek Marcell, Gulyás Pál és Kolozsvári Grandpierre Emil.

Azután: „szálltak a gyors behívók, / szaporodtak a verstördékek / és szaporodtak a ráncok / a szép mosolyú fiatal nők / ajka körül s szeme alján” – írta Radnóti –, aki különben pályázott a Baumgarten könyvtárosi állására. Az 1945-ös év januárjában Budapesten tombolt a front. A Sas utcai székház bombatalálatot kapott, egy része leégett. Elpusztult Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád könyvtára meg a Babits-emlékszoba is. Nem oszthattak díjat sem. De túlélték a kurátorok, Schöpflin és Basch doktor, valamint a tanácsadó testület többsége, amely most Rédey Tivadar elnöklétével működött. Úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a ház hatvan százaléka még működőképes, ennek arányában van némi bevétel, amely még mindig jelentős összeg, s a háború után nem kis segítséget jelent. Mivel a pengő inflációja megindult, az arany értékéhez mérlik a díj mértékét, így ötven gramm törtarany-nak felel meg a díj összege.

A háború utáni első díjazásra 1946 januárjában került sor, s a díjazottak: Füst Milán, Gyergyai Albert, Lukács György és Török Sophie.

Lukács Györgyről kiderült, hogy jól ismerte Baumgartent. Mindketten Pest nagypolgári köréből kerültek ki, mindketten Németországban éltek, mindketten németül publikáltak. Figyelték is egymás írásait. A kommunista esztéta – a díj átvétele után – jelentős teljesítménynek tartotta Baumgarten munkásságát, de megjegyezte: „a jelenkor lényegének alapját, a kapitalizmust igazi, belső szerkezetében Baumgarten sohasem ismerte fel és sohasem értette meg.” Ahogyan a negyvenes évek első felében a szélsőjobb, második felében a szélsőbal publicisztika kezdte bírálni az alapítvány létét. Folyamatosan szemére vetették a kurató-

riumnak a József Attila-ügyet. Miért nem harcolt a kuratórium a költő díjazásáért? A *Szabad Nép* 1946 januárjában a Baumgarten-díj kuratóriumának sürgős kicserélését követelte „a haladó szellemű, magyar írók érdekében”.

A Népszava 1947 januárjában botrányoktól övezettnek tartja a jelöléseket, időről időre bizonyos névsorok jelennek meg különféle sajtóorgánokban. A legfőbb baj – véli a Népszava –, hogy a kuratóriumban még mindig olyanok vannak, akik „hajbókoltak Klebelsberg Kunótól Hóman Bálintig minden közoktatásügyi miniszternek”, ezért „távozzanak, adják át helyüket gerinces, igazi meggyőződésű, valóban független gondolkodású férfiaknak”. Voltak, akik Basch Lóránt jogász-gazdasági kurátor állítólagos szereptévesztéseit kifogásolták, mondván, hogy időről időre irodalmi döntésekbe is be kíván avatkozni. A támadások erejét nyilván fékezte, hogy a felügyeletet továbbra is ellátó vallás és közoktatási miniszterek közül Keresztury Dezsőnek és Ortutay Gyulának volt köze a Baumgarten Alapítványhoz. Keresztury 1941-től évekig tagja volt a tanácsadó testületnek, Ortutay pedig kétszer is, 1936-ban és 1942-ben is évdíjat kapott, mint néprajztudományi író.

Basch Lóránt az alapítvány húszéves évfordulója táján megkereste a magyar irodalom nyugat-európai képviselőit, hogy kapcsolataikat használják fel az alapítvány európai ismertetésére. A *Neue Zürcher Zeitung*-ban 1947 januárjában meg is jelent méltató, ismertető cikk.

A háború utáni gazdasági állapotok nem javítottak az írók anyagi helyzetén, érkeztek továbbra is a segílyt kérő levelek (Nemes Nagy Ágnes, Déry Tibor, Weöres Sándor, Molnár Antal, Csorba Győző...).

A Szabad Nép az 1948-as díjkiosztás időpontjára (január 18-ára) időzítve Keszi Imre író tollából ismét támadást intézett az alapítvány ellen. Nem az alapítvány megszűnését kívánta (felesége, Hajnal Anna 1947-ben kapott jutalmat), de felvetette egy Kossuth-díj rendszeresítését. Ez az alkotó – szellemi és fizikai – munka legkiválóbb teljesítményeit jutalmazná komoly összegszerűséggel, amely nem „szegénységünk foltozgatása”, hanem „növekvő erőnk és gazdaságunk dokumentálása”. Ezt a nagyszerű díjat természetesen a Magyar Kommunista Párt találta ki. A Baumgarten-díj – szerinte – a bethleni konszolidáció terméke volt, amelyet „a szellemi sikon is a maradiság, a szabványosság, a jelentéktelenség kultusza” jellemezte. 1948-ban már a Rákosi-féle „Fordulat Éve” következik.

Az utolsó, szabadon díjazottak: Bölöni György, Kerényi Károly (klasszika-filológus), Vas István és Zelk Zoltán. Vas Istvánt egyszer már a háború előtt is díjazni kívánták, még a Babits-korszak idején, 1936-ban. Ki is szívárgott a díjazása. Az egyik, délelőtti lap már a fényképét is közölte, igaz, kérdőjellel, s

másnap kiderült, hogy nem kapott díjat. Sem ő, sem Kassák. Schöpflin, mint tanácsadó tag szomorúan elmondta, hogy a minisztérium vétőzött. Vas István akkor megkereste Basch kurátort is, ő azonban akkor még nem mert erről őszintén beszélni. A Kassák-ügy még kínosabb volt, parlamenti interpelláció is lett belőle (Kéthly Anna interpellált).

1948 augusztusának végén váratlan, fenyegető levél érkezett a Gazdasági Főtanácstól. Arra kérték a jogi kurátort, hogy adja át a Baumgarten-bérház iratait az Ingatlan Központban. Az alapítványi házakat a Közületi Ingatlan Központ hatáskörébe utalták. Schöpflin azonnal Révai Józsefhez fordult. Leírta, hogy „ez a döntés nagyobb katasztrófa volna az alapítványra, mint a ház kiéigése”. Révai tisztelte Schöpflin Aladárt, s egy időre leállította az eljárást. 1948 novemberében felmerült, hogy válasszák Lukács Györgyöt is a tanácsadó testületbe. Ez az ötlet feltehetően arra irányult, hogy szerezzenek egy befolyásos pártolót az MKP részéről. Lukács valószínűleg már sejtett valamit a jövőről, mert nem vállalta. Arra hivatkozott, hogy a legújabb irodalmat nem ismeri kellően.

A testület 1948 decemberében tehetette meg utolsó díjjánálatait. Gyanútlanul, mert ekkor még nem tudták, hogy ez az utolsó. A legtöbb jelölést Németh László és Devecseri Gábor kapta. 1949 januárjában, amikor közeledett a szokásos díjkiosztás napja, néhány lap szokásához híven megkezdte a találgatást a lehetséges díjazottakról. Ekkor váratlan, drámai fordulat történt. Az MDP Központi Bizottsága Titkársága vette napirendre 1949. január 12-ei ülésén a tanácsadó testület jelöléseit. Az előadó Horváth Márton, a Szabad Nép főszerkesztője volt. Nyilvánvaló, hogy az MDP-nek nem volt semmi köze a Baumgarten Alapítványhoz. Sem jogilag, sem gazdaságilag, sem politikailag. Az alapítvány autonóm magán-alapítvány volt. Az MDP teljesen figyelmen kívül hagyta az alapító okirat előírásait, valamint a tanácsadó testület és a kurátorok eddigi tevékenységét, hagyományait és jelöléseit. Az ülésre nem hívtak meg senkit az alapítványtól. (A Vallás és Közoktatási Minisztérium részéről ott volt a művészeti főosztály vezetője. A miniszter ekkor Ortutay Gyula volt.) Schöpflin Aladár úgy tudta, hogy a javasolt névsor a minisztériumban van. A névsor átvizsgálása pedig hivatali titok. Az MDP viszont másokat kívánt díjazni, s az ő döntése lett érvényes. Az 1949. évi évdíjakat így Ignóty Géza, Szabó Pál és Trencsényi-Waldapfel Imre kapta. Jutalmat kapott még Benjámin László, Karinthy Ferenc, Kuczka Péter, Lakatos István, Nagy Sándor és Szigeti József. (Akkor még minden díjazott közel állt az MDP-hez.) A meglepő névsor díjait, szokás szerint, Schöpflin Aladár irodalmi kurátor adta át, s nyilvánosan nem adta jelét meglepetésének.

A háttérben azonban drámai történések zajlottak. Basch Lóránt január 20-án levélben fordult kurátortársához, Schöpflin Aladárhoz. Ebben az elmúlt hétnek „az alapítványra szégyenletes fejleményeiről” beszél. Kiderült, hogy a minisztérium részéről a két kurátort külön-külön próbálták megnyerni. Basch szerint Schöpflin nem tájékoztatta véleményváltozásairól. Ezen mások előtt össze is szólalkoztak. „Arra nem vagyok hajlandó, hogy bárki Baumgarten Ferenc nevét pártpolitika zászlójára tűzesse” – jelentette ki Basch. Az élet azonban folyt tovább. Az alapítványhoz tovább is érkeztek a segílykérések. Schöpflin Aladár egyre betegobb, egyre kevesebbet tud tenni az alapítvány érdekében, az államosítás pedig fenyeget.

1949 júniusában létrehozzák a Népművelési Minisztériumot Révai József vezetésével, s az alapítvány felügyeleti hatósága a Népművelési Minisztérium lett. Révai, becsülve Schöpflint, átmeneti megoldást keresett. Schöpflin 1948-ban Kossuth-díjat kapott. Révai kommunista vezetőként nyilván tudta, hogy elkerülhetetlen az államosítás. Azzal az ötlettel rukkolt elő, hogy a Baumgarten-díjat alakítsák át a fiatal írók segílyezésére. Az igazi, komoly díj azonban ezentúl az állami Kossuth-díj legyen.

Az 1949. augusztus 31-én megjelent törvényerejű rendelet az alapítványokról azt mondja: „az alapítványt meg kell szüntetni, ha céljának eredményes megvalósításáról ésszerűen az állami, törvényhatósági, vagy városi közigazgatás útján lehet csak gondoskodni.” Az ezt követő hónapokban még jár a Baumgarten-postás, de a tanácsadó testületet 1950-ben már nem hívta össze senki. Elmúlt a szokásos díjkiosztás napja, senki nem kap értesítést senkitől, segílykérő kérelmek még érkeznek, kisebb segílyeket ki is utalnak. 1950. augusztus 9-én, hetvennyolc éves korában meghalt Schöpflin Aladár. Temetésén az alapítvány nevében nem vehettek tőle búcsút, de állami temetést kapott.

1950. október 24-én a Népművelési Minisztérium véghatározatot hozott, amely szerint a Baumgarten Alapítványt megszünteti. Jogorvoslatot nem tett lehetővé. Az indoklás szerint: „Az írókról való gondoskodás és a kiváló írók jutalmazása Népköztársaságunkban állami feladat, ez utóbbi célt szolgálja a Kossuth díj és a József Attila-díj.” A véghatározat aláírója Losonczy Géza államtitkár.

A Baumgarten Alapítvány 1929-től 1950-ig *száztizenöt díjat és hatvankét jutalmat* osztott ki. Segílyeiről nem beszélve. De azt a támogatást, amelyet a magyar irodalomnak nyújtott, csak felbecsülni tudjuk. ♦♦

(Folytatjuk)

GÜLCH CSABA JENŐ BÁCSI

IDŐJÁTÉK 1956–2016

A Győr-Moson-Sopron megyei Bezi község Önkormányzata ünnepség keretében nevezte el a település egy új utcáját Sághy Jenő evangélikus lelkésről, aki ott az 1950-es években, így az 1956-os forradalom és szabadságharc idején is, a legnehezebb politikai viszonyok között szolgált. Az ünnepségen Bösze Kornél polgármester hirdette ki a határozatot, s ezután Koháry Ferenc lébényi, korábban bezi-enesei evangélikus lelkész ismertette a Lébényben született Sághy Jenő élettörténetét. Gülch Csaba újságíró pedig a maga és családja Sághy Jenővel kapcsolatos emlékeiről szólt. Sághy Ildikó főszerkesztő és Sághy András nyugalmazott evangélikus lelkész köszönetet mondtak az önkormányzatnak az édesapjuk emlékét megörökítő döntésért, majd egy-egy megrendítő családi eseményt idéztek fel édesapjuk 56-os meghurcoltatásával kapcsolatban. (Evangélikus.hu, szerző: Koháry)

Emlékmentés a felejtés kútmélyéből

Ennek a személyes képekkel színesített emlékezésnek az ürügyét a múlt és a jelen együttléte adja. Sághy Jenő evangélikus lelképásztor alakja, élete és hűségese szolgálata aranykeretbe foglalva él bennem hosszú évtizedek óta. Azé az emberé, aki 1956 őszen békét hirdetett, majd egy Júdás miatt meghurcolták, börtönbe került, de magyarságától, Istentől és a becsületétől senki-semmi nem téríthette el soha.

Három év a békességért

Írásom elmúlt időköt idéző szövegét – az ünnephez kötődve – 1956 októberével kezdem, amikor Jenő bácsi a csendes, kis, tóközi faluban, Bezin szolgált, ahová a rádión keresztül gyorsan eljutottak a forradalom, a „rozsdás ősz” hírei. A mindennapokban békés helybeliek indulatai ekkor már a forrponton voltak, s az, hogy nem szabadult el a véres pokol, az a mély hitű, megfontolt Sághy Jenőnek volt köszönhető, aki érzékeny lelkével megérezte: lincselés készül. A falu legényei közül ugyanis néhányan úgy döntöttek, hogy elégtételt vesznek, és számon kérik a helybeli téveszelmeket és a tanácselnököket. A lelkész először papi érvekkel próbálkozott: „Egyik bűnös nem ítélteti el a másikat. Emberek, hagyják ezt az égiekre!” Aztán majdnem könyörgőre fogta: „Soha nem lesz több békesség a faluban, ha most vér folyik. Menjenek szépen haza!” Lassan csitulni kezdtek az indulatok, a beziak később hálával gondoltak erre a békítő közbelépésére. Mégis akadt köztük egy, aki hamis vallomást tett Jenő bácsi ellen. Ennek következményeként három évre ítélték, s ebből csaknem két esztendő le is töltött.

A győri, bírósági tárgyaláson érdekes eset történt. Nyilvános volt a tárgyalás, többen ültek a teremben. Sághy Jenő háttal állt. Egyet-

len tanú vallott ellene, a „koronatanú”, a többi falubeli egy rossz szót sem volt hajlandó mondani rá. Ezen a tárgyaláson aztán a „koronatanú” is hallgatott. Csak azt nyökögte, hogy nem emlékszik már. Erre a bíró ráfordott, hogy „egy öntudatos kommunistának mindenre emlékeznie kell!” (Az illető később a hamisan megvádolt bezi-enesei lelkész egyik utódjának megtörtén bevallotta, hogy ő jelentette fel Jenő bácsit, mert miután az ötvenhatos tizenhat pontot ő olvasta fel a község háza hangosbmondóján keresztül, félt a következményektől.) Az igazi „vétke” a hatalom szemében az ifjúság körében végzett állhatatos munkája volt. Fiaitjai 1953-ban előadták a faluban Sághy Jenő művét, a *Spion* című színdarabot, amely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc utáni időben játszódtott. „Az áthalláshoz nem kellett sok történelmi ismeret. A darabnak nagy sikere volt, jóllehet mindössze egyszer mutatták be. A végső ok azonban, amely miatt szálla volt a hatalom

szemében, az volt, hogy amikor az állambiztonság besúgónak akarta beszervezni, ezt ő kellő határozottsággal visszautasította” – írta róla szóló visszaemlékezésében a helyi, megyei lap. A családja hosszú ideig nem tudta, hogy Sághy Jenő hová került. Mint később kiderült, először a győri fogházba, majd a kistarcsai internálótáborba vitték, később pedig a márianosztrai börtönbe. A börtön miatti nehéz távolléte alatt a bezi gyülekezet példamutató módon gondoskodott családjáról. Élete, sajnos, így is derékba tört, mert püspöki utasításra Mórighidára kellett távoznia, ahol nyugalmába vonulásáig szolgált.

Ima a szenteletlen oltár előtt

A „tisztelendő úr” sokat emlegetett „vendég” volt nálunk. Gyerekkoromban többször halottam nagyszüleimtől, később édesanyámtól meghurcoltatásának történetét. A kilencvenes években Budapesten, a Terror Házában járva megrendítő meglepetéssel szembesültem. A Felekezetek Termének egyik kis fülkéjében egyetlen evangélikus lelkészként – Ordass Lajos püspök relikviái mellett – börtöntárgyai „köszöntöttek”: egy kis ruhaszalvéta, amelyet a zárkában használt, egy cirill betűs, orosz nyelvű Márk-evangélium, amelyet a háború alatt egy szovjet tisztől kapott, s az a kukoricalevélből készült szatyor, amelyben a rács mögött a holmiját tartotta. Bevallom, kijöttem a könnyeim, s a sajátos, szenteletlen oltár előtt imádkozni kezdtem.

Szárszó megtartó szelleme

Ugorjunk még hátrébb a múlandó időben, egészen a negyvenes évek elejéig, majd onnan előre a nyolcvanas évek derekáig! Tanulmányainak végeztével Sághy Jenő Balatonszárszón lett lelkész. Itt kapcsolódott be a népi írók szárszói, irodalmi körének munkájába, s ez egész életére kihatással volt. E körben jegyezte el magát végleg a szépirodalommal. A későbbiekben több színművet, köztük a már említett *Spion*-t, de novellát és verset is írt. Püski Sándor, a legendás könyvkiadó a Magyar Élet könyvbarátainak társaságával és a református Soli Deo Gloria Szövetséggel közösen rendezte meg a találkozót. Szárszón nem ez volt az első ilyen jellegű gyülekezés, de az 1943-as lett valóban történelmi jelentőségű. A tanácskozás augusztus 23-ától 29-éig tartott mintegy hatszáz résztvevővel. Köztük a szervezésben is tevékeny Sághy Jenővel. Amikor 1984-85 körül, nem tudom pontosan milyen alkalomból a mórighidai parókián fel-

kerestem, hosszan mesélt ezekről a hősi időről. Azután, mint egy bizonyágként, kezembe adta a találkozó nyomtatásban is megjelent jegyzőkönyvét, teljes krónikáját. Akkortájt sokat foglalkoztam a népi írókkal, Veres Péterrel, Kodolányival, Németh Lászlóval, Féja Gézával és másokkal is, így először szeretettel megsimogattam a már kicsit sárgult kötet borítóját. Nagy örömmre pár hétre kölcsönkaptam Jenő bácsitól, s ahogy annak idején Szabó Dezső egy hétvégére hozzám került Az elsodort faluját, ezt a könyvet is buzgón jegyzetelni kezdtem. Ez a kézzel írott kivonat valahol most is ott lapul az irataim között. Az akkori találkozásunk után néhány esztendővel később megjelent a tanúságtevő dokumentumkötet hasonmás kiadása. Örömmel ragasztottam bele az egyik öreg barátomtól kapott, általa Szárszón, 1943-ban készített kis fotót, amelyen éppen Németh László beszélt a hallgatóságához.

Balról jobbra: Bősze Kornél polgármester, Sággy Ildikó, Sággy András, Gülch Csaba, Koháry Ferenc

Érintés a megszentelt falakban

Következő állomásként néhány mondat erejéig időzzünk az 1952-es, enesei templomépítésnél! (A kis, hívő közösség a bezi gyülekezet filiáléja volt.) Ezekben az időkben elszánt bátorság kellett ahhoz, hogy egy lélekkel teli sereglet hajlékot állítson Istennek. Ezt a falumban megtették. Jenő bácsinak, a munkálatok szervezőjének, motorjának nagyapám, Mesterházy József, a gyülekezet gondnoka és két lánya, Gyöngyi és Edit volt a jobbkeze. Ők nemcsak a helyben és a környéken szervezett gyűjtésben vettek részt sokakkal, hanem az építkezés dandárjában téglát és maltert is hordtak. Ezt az emléket őrzi egyik négysoros

versem: „Elhagytam azt a templomot, / hol a falakban anyám érintése, / imákat őrzi a poros, vén oltár, / futnék, de megköt Krisztus vére.” Egy fénykép is felrémlik ezekből az időkben, ahogy Jenő bácsi szálfatermetével, Luther-kabátban áldást oszt az újonnan épült templom oltára előtt.

Mesélő festmények

Néhány igazán személyes emlék erejéig ismét visszakanyarodnék a nyolcvanas évekhez. Gyermekeim édesanyjával 1980-ban házasodtunk össze. Az egyházi esketést a mórchidai parókián Sággy Jenő végezte, akitől a házasságlevélen kívül útravaló ígét is kaptunk. És még egy ajándékot Irénke nénitől, lelkész urunk feleségétől, akinek esetéből gyönyörű festmények, tájképek és csendéletek születtek. Bennünket egy őszi hangulatú fasorral lepott meg, hátulján a nekünk címzett ajánlással, most is ott díszlik a könyvtárszobám falán. Mégpedig amellet a másik, lélekkel teli tájkép mellett, amelyet házasságkötésükkor szüleim kaptak nászajándékba Irénke nénitől. Előttük megállva olykor úgy érzem, ezek az alkotások beszélgetnek egymással, s az emlékekről mesélnek. Jenő bácsihoz még egy örömteli szolgálat miatt is kötődünk: ő keresztelte elsőszülött gyermekünket, Eszter lányunkat.

Bezi utca őrzi emlékét

És így, az írás vége felé megérkeztünk a közelmúltba, vagyis a jelen időbe. A nyáron különös ünnepségnek lehettem részese és szereplője Bezi. Hosszú évek után ismét új utcát nyitottak a kis faluban, amelyet az evangélikus gyülekezet egykori lelkészéről, Sággy Jenőről neveztek el. A szépszámu közönség előtt Bősze Kornél polgármester, az „utcake-resztelő” kezdeményezője így nyilatkozott: „Történelmi pillanatnak éreztem elhatározásunkat, hiszen Sággy Jenő élete, hűséges szolgálata és helytállása példa lehet mindannyiunknak.” Fontos az emlékezés és az emlékezőzés, hogy Jenő bácsi és a hozzá hasonló hitvallók sorsának példája ne vesszen el „a felejtés riasztó kútmélyében”.

Mi sem tesz jobban bizonyágot Sággy Jenő mélységes hitéről, mint az egyik, Mórchidán írt versének utolsó két versszaka, amelyet a templomi ünnepségeken szereplő gyermekeknek írt: „Hű az Isten, magát ő meg nem tagadja, / Tőlünk is ezt várja, ez válik javunkra. / Övéi vagyunk mi, királyi szent népe, / Bűneink lemosta Krisztusunknak vére. // Isten népe vagyunk, maradjunk meg annak, / Hatalmas keze ad minékünk oltalmat. / Óréa tekintve szilárd hittel zengjük / Ősi dalunk: »Erős vár a mi Istenünk!«.” ♦♦

FALUNAPON, BEZIN...

(Bősze Kornél polgármester* köszöntő szavaiból, részlet)

A történelem folyamából egyetlen pillanatnak ma mi is a részesei vagyunk. S ez alkalommal a következő idézettel szeretném kezdeni mondandómat: „Isten országa a szívetekben épül... Az állam akkor van rendben, amikor a kardokat rozsdá emészti, az ásók meg fényesek, amikor a börtönök ürességtől konganak, a magtárak meg szűkek, amikor az orvosok gyalog járnak, a pékeknek meg koszra is jut. De ez csak akkor valósulhat meg, ha a törvényszék udvarát felveri a gyom, és a templom küszöbét kopottra járják.” Sággy Jenő hajdani lelkészünk egyik prédikációjából idéztem.

Ez idáig minden évben megemlékeztünk az 1956-os forradalomról és szabadságharcról, s tisztelettel gondolunk hőseinkre, fájdalommal az áldozatokra. Most Sággy Jenőre emlékezünk.

Bezi Község Önkormányzata és Képviselőtestülete elfogadta és megszavazta, hogy a hivatalosan be nem jegyzett Fűzfa utcát az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából a Bezi-Enesei Evangélikus Gyülekezet hajdani lelkészének tiszteletére Sággy Jenő utcára változtassuk. Mindezt lányával, Sággy Ildikóval egyeztetve, aki örömmel fogadta a kezdeményezést, s akinek megkeresésében Kovács Ildikó, Bezi Község Díszpolgára segített. Megbeszéltük azt is, hogy ne az október végi, hűvös napokban ünnepeljük ezt meg, hanem szép időben, falunap keretében avassuk fel az édesapjáról elnevezett utcát. [...]

Emlékezésünk során felkért vendégeink, Koháry Ferenc, Lébény evangélikus lelkésze és Gülch Csaba költő, újságíró-szerkesztő méltatja Sággy Jenő lelkészurat. Nagy tisztelettel köszöntöm most Sággy Ildikót, özv. Sággy Jánosné, Sággy András nyugalmazott evangélikus lelkészurat, valamint Koháry Ferencet és Gülch Csabát. Megköszönöm, hogy a család hozzájárult a Sággy Jenőnek emléket állító utca elnevezéséhez. [...]

* Bősze Kornél polgármester, Bősze Lajosnak, a bezi evangélikusok hajdani gyülekezeti felügyelőjének az unokája.

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVI. évfolyam, 7. szám. 2017/7.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Liviusz,
Iancu Laura, Kalász Márton,
Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly, Tóth Éva**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető: **Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6951.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

**Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza**

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Kereszt-tűzben, kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban **B/2**

Szakonyi Károly: Kié az Isten? **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE ÁPRILY LAJOS
Ábel füstje, Az irisórai szarvas, Pisztrángok kara, Opitz Mártonhoz, Kődös évszak előtt, Vándor **2-3**

Alföldy Jenő: A létezés pásztorja, Áprily Lajos kettős évfordulóján **4-5**

Taxner Tünde: Faust és Mefisztó jelenvalóságá **6-7**

Réfi Zsuzsanna: Interjú Hamar Zsolttal **8-10**

Új elnök az MMA élén **11**

Korniss Péter kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában **12-15**

Bartis Attila: „amitől a kép az enyém lesz” **12-15**

Szakonyi Károly: Olvassuk újra! A nagyvárós fia **16**

Kassák Lajos: Menekülők **17-19**

Marton Réka Zsófia: Az ígélet, 21. századi csoda **19**

Kereszt-tűzben, Keresztényüldözés a Közel-Keleten **20**

Speidl Bianka: Kurátori előszó **20-21**

Weltler Ildikó: Közel-keleti keresztény ösztöndíjasok a Bazilikában **21**

A szó útja, Tokaji Íróklub – 2017 **22**

Dobozi Eszter: Málenkij robot **23-25**

Áprily Lajos: Taganrog **25**

Czigány György: Másik hóesés **26-27**
Dömdödöm **27**

Dobás Kata: Arany János töredékeiről **28-29**

Örökségünk – Arany **29**

Pósa Zoltán: Buda halála **30-32**

A Galántai táncoktól az elektronikus zongoraversenyig **33**

Komáromi Csaba: Devecseri életei **34-37**

Új tagokkal bővült a DIA **37**

Boldogh Dezső: Psziché egyszer, Gyula ha negyven **38**

Dobás Kata könyvszemléje **38-39**

1. Keresztényüldözés a 21. század elején **40**

2. Volt egyszer egy Ifipark... **40**

Búzás Huba: Egy nyári nap, Futó zápor **41**

Zugor Sándor levele **Károlyi Amynak** **41**

Seregélyesi János: Baumgarten díj – Schöpflin-korszak **42-43**

Gülch Csaba: Jenő bácsi **44-45**

Személyes tér, az MMA kiállítása

Iisztambulban **47-48**

Lajta Gábor: A tértől a helyig **47-48**

Személyes tér, kiállításoképek **B/3**

Folyamatos emlékezet, **Korniss Péter** kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmasszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküdhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Arany János Emlékbizottság
- Ferencváros Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat **Korniss Péter** fotóival, a **MMN Kereszt-tűzben** kiállításának képeivel, a **MITEM Faust-előadásának** jelenetfotóival, **Raffay Zsófi** és **Wagner Csapó József** felvételeivel, az **MMA** sajtófotóival, a **Tokaji Íróklub** 2017-es dokumentumfotóival, az **OSZK** dokumentumfotóival, **Lugosi Lugo László** felvételével, a **PIM** Kézirattár **Devecseri-fotóival**, a **Volt** egyszer egy Ifipark kötetének archív felvételeivel, a **Gyurkovics-hagyaték** archív fotójával, az **MMA Személyes tér** című isztambuli kiállításának sajtófotóival és a **Lyukasóra** folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Áprily Lajos, 1887–1967
Bartis Attila, 1968
Boldogh Dezső, 1983
Búzás Huba, 1935
Czigány György, 1931

Dobás Kata, 1985
Dobozi Eszter, 1956
Gülch Csaba, 1959
Kassák Lajos, 1887–1967
Komáromi Csaba, 1964
Lajta Gábor, 1955
Marton Réka Zsófia, 1987
Pósa Zoltán, 1948
Réfi Zsuzsanna, 1974

Sághy Ildikó, 1941
Seregélyesi János, 1948
Speidl Bianka, 1974
Szakonyi Károly, 1931
Taxner Tünde, 1944
Ughy Szabina, 1985
Weltler Ildikó, 1970
Zugor Sándor, 1923–2002

Személyes tér

Az Isztambuli Biennálé társrendezvényeként 2017. szeptember 14-én nyílt meg az Isztambuli Magyar Kulturális Központban Személyes tér* címmel a Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti Tagozatának kiállítása. A tárlat körképet kívánt adni a hazai és határon túli magyar képzőművészeti élet meghatározó művészeinek alkotásaiból, amelyet Lajta Gábor Munkácsy Mihály-díjas festőművész, a kiállítás kurátora ajánlott a nagyközönség figyelmébe.

LAJTA GÁBOR

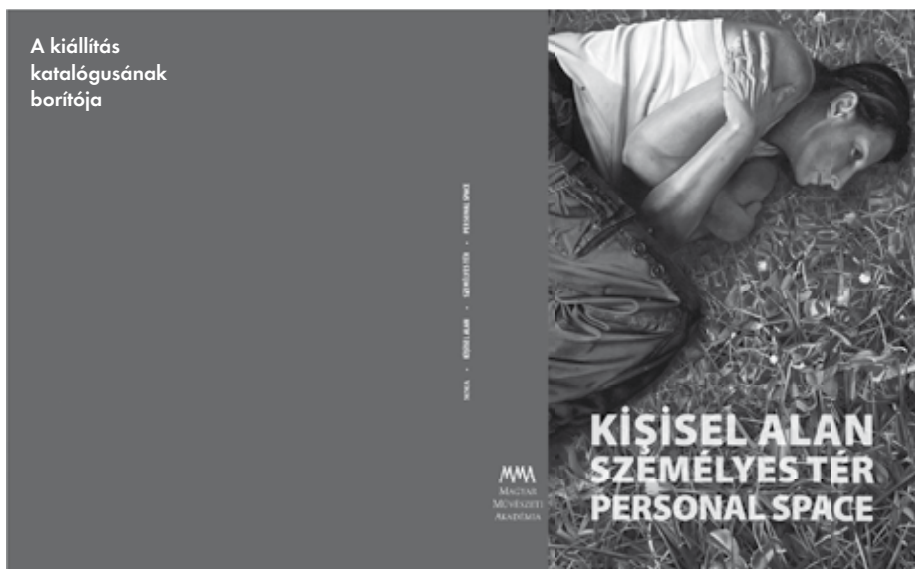
A TÉRTŐL A HELYIG

Semmi sem egyszerűbb és semmi sem bonyolultabb, mint a tér. Talán csak ikertestvére, az idő. És ketten együtt. Amit a kisgyermek először kezd tanulni az, hogy a térben elérjen valamit. Tapasztalnia és gyakorolnia kell. És azután egész életünk a megfog-eleereszt, ki-megy-bemegy, kivesz-betes, együtt-külön, közel-távol, itt-ott, erre-arra, fel-le, ide-oda monotóniájával zajlik. Edward T. Hall, a *Rejtett dimenziók* című, világhírű könyv szerzője kiszámolta, hogy csak az Oxford Dictionary zsebkönyvében majd ötezer szó (a teljes szókészlet húsz százaléka) valamely formában a térrel függ össze, ahogy az előbb sorolt szavak is. Folytathatnánk a példa kedvéért: hely, terület, bejárás, függőleges-vízszintes, kiterjed, elfoglal, határol, elválaszt, összeköt, szomszédos...

A 2017-es Isztambuli Biennálé címe és témája: *A good neighbour, Egy jó szomszéd*. Hogy mit jelent a szomszédság, az együttélés, annak ábrázolására – a tudomány és az irodalom mellett – a művészetnek inkább az elbeszélő megjelenítésre fogékony ágai, a film, a színház és rokonműfajai alkalmasak. Mint Norman McLaren animációs rendező kegyetlenül igaz kisfilmje, a *Neighbours*. A képzőművészetben a történelmi és a zsánerefestészet elmúlása után a narratív megközelítés jóval ritkább, bár nem lehetetlen. A 20. században különösen a festészet és a szobrászat húzódozott vissza saját, tisztán vizuális közegébe, a festővászon síkjába és a plasztikai térbe.

A visszahúzódozás egyszerre szimbolikus és konkrét. Akár egy remete, aki behúzódik a barlangjába. Személyes tere, a legfeljebb karnyújtásnyi táv, ameddig elér valamit. Ételt, italt, gyertyát és kést. Hasonlóan ahhoz, ahogy a festő az ecsetet tartja, s legnagyobb vonalíve rendszerint nem nagyobb karjának hosszánál, s miként a szobrász a vésőt és a kalapácsot

A kiállítás
katalógusának
borítója

saját, úgynevezett személyes távolságában használja. A hagyományos művész ebben a személyes térben munkálkodik. (Nem úgy a filmrendező, aki egyetlen snittben levelezni egy légitámadást.) Noha korlátozott ez a távolság, épp ezért hiteles. Mert nem jelenti azt, hogy korlátolt is lenne, hogy ne lehetne akár kozmikus méretű. Mint a gyermek térélménye, aki úgy érzi, hogy átkarolja a csillagokat, de feláll a szénakazal tetejére, mert akkor közelebb fér hozzájuk.

Minden viszonylagos. Hogy milyennek és mekkorának érzünk egy távolságot, az nemcsak egyénenként, hanem népenként, vidé-

kenként és koronként változik. A hopi indiánok nyelvében például nincs megfelelője az „idő” szónak, s ha az időre nincs szavuk, akkor nem lehet a térre sem, hiszen a kettő elválaszthatatlan. Ahogy Lee Whorf írja: „[a] hopi gondolatvilágban nincs imaginárius tér, [...] nem tudnak képzeletben foglalkozni a valódi térrel, erre csak a valóságos térben képesek.” A hopik nem tudnak egy képzeletbeli szobába behelyezni egy tárgyat – noha a valóságban kőházakat építenek –, s ezért olyan szavaik is alig vannak, amelyek a háromdimenziós teret jelölnék. A nyelv pedig hitelesen képezi le a tényleges viszonyokat, ahogy ez Edward T. Hall számára arab ismerőseivel folytatott beszélgetéseiből is kiderült, amikor a zárt térrel kapcsolatban többször elhangzott a „sírolt” szó. A személyes tér kérdése a déli országokban sokkal inkább összefügg a testtel, a test dinamizmusával, mintsem a kimérhető távolságokkal. Minél északabbra megyünk, a személyes távolságok annál inkább nőnek,

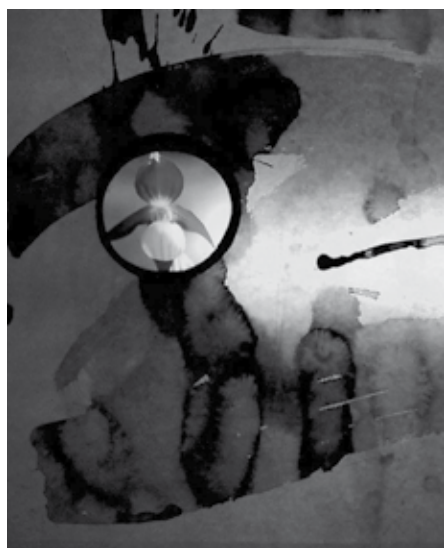
*A tárlat 2017. november 12-éig látogatható az Isztambuli Magyar Kulturális Központban (Gürsel Mahallesi, İmrahor Caddesi No: 23 B Blok Kağıthane Polat Ofis, 34400 Kağıthane/Istanbul, Törökország).

noha olykor csak centiméterekkel. Ezekon a centimétereken, az „aura” védelmén azonban életek is múlhatnak, de legalábbis a jó szomszédság.

A képzőművészet a maga módján tökéletesen tükrözi a térhez való viszonyt. Mert nemcsak az arabok érezhetik „sírboltnak” a zárt teret, hanem az orosz avantgárd festő El Liszickij is elhatárolódott ettől: „[a] teret mint eleven testünk festett koporsóját elutasítjuk magunktól”, hogy később az angol festő, Francis Bacon klausztrófiás üvegkockáiban annál nyomasztóbban térjen vissza a zárt tér szorítása. Bizonyos értelemben a művészet története térfelfogások váltakozása.

A Magyar Művészeti Akadémia képzőművészeinek 2016-os, müncheni Künstlerhaus-beli kiállítása az idő témájára reflektált *Futur II* címmel. A mostani, Isztambulban rendezett kiállítás pedig az idő számi ikertestvérével, a térrel foglalkozik. A képzőművészet, persze,

Ujvárossy László:
Ütközés és szerelem, 2017

nem úgy „foglalkozik” témákkal, ahogy a tudomány vagy a fogalmi gondolkodás bármely módzata. A képzőművészetben a tárgyak és a fogalmak vizuális lenyomatként vannak jelen. A festészet két dimenziójában benne rejlik a harmadik dimenzió, sőt, a negyedik dimenzió is – az alkotás folyamatának, például egy vonal meghúzásának idejében. A kép vagy a szobor pedig azt az edényt alkotja, amely egyszer s mindenkorra rabul ejti a múlt időt. A *Személyes tér* című kiállítás nem független a 2017-es, Isztambuli Biennálétól, hiszen annak társrendezvényeként mutatkozik be, s a „jó szomszédság” kérdéséhez kapcsolódva a személyes tér koncepciója egyszerre utal az emberek közti térközre, erre a dinamikus és életbevágóan fontos, láthatatlan mértékre,

ugyanakkor utal a művész és a műalkotás terére is, amelyben a mű megszületik. A műalkotás önálló tere pedig ismét csak kivételes helyzetét bizonyítja: ezáltal olyan tér- és időlenyomattá válik, olyan modellé, amelynek nincs megfelelője a „való világban”, tükrözheti akár a legilluzórikusabb módon a külvilágot. A műalkotásnak saját tere és ideje van, miközben helyet foglal egy rajta kívüli másik térben és időben – ez a kijelentés is paradoxon, ám csak így beszélhetünk joggal a művek „világáról”.

Ezek a külön világok felidézhetnek valódi tereket, de mindig a művész „személyes terei” maradnak.

Különleges alkalom, hogy egy katalógusban a reprodukciók mellett az alkotók közvetlen-közvetett kommentárjait is olvashatjuk. Nem nagyon illendő más értelmezéssel eléjük toladni. Mégis, egészen felsorolásszerűen, a sematizálás kockázatát felvállalva próbáljuk meg csoportosítani a kiállított műveket. *Aknay János, Barabás Márton, Csáji Attila, Farkas Ádám, Szöcs Miklós TUI, Vargha Mihály* és *Vinczeff László* személyessé tett szimbolikus tereket „ábrázolnak” a többnyire geometrikus, vagy megszilárduló organikus formavilágukkal. Ám műveik jelentése széles skálán mozog, a természeti érintettségől a mikro- és makrovilágokon át a konstruktív-metafizikussá kristályosodó formáig. *Filep Sándor, Földi Péter, Jovián György, Kárpáti Tamás, Kő Pál* és *Móser Zoltán* még egyértelműbben természeti élményekből indulnak ki, alakokkal, vagy azok nélkül, s az alapul szolgáló naturális élményt transzponálják a mű saját terévé. *Bukta Imre, Lajta Gábor* (jelen sorok írója), *Veress Sándor László* és *Véssey Gábor* több alakot mozgatnak egy többé-kevésbé meghatározott térben, s a figurák interakcióit ábrázolják, a valamikori „zsánerfestészet” kortárs, reális vagy akár abszurd hangnemben megidézve. *Elekes Károly, Regős István, Szurcsik József, Stefanovits Péter* és *Szabados Árpád* álomszerű terekben vagy boxokban helyezik el olykor kísérteties szereplőiket, tárgyaikat, s a tér náluk az emlékezés és a képzelet terepévé válik. *Kovács Péter* tér nélküli pillantásával, semmiben lebegő foszlányalakjaival; *M. Novák András* repetitív sík formákká vasalt fenyegető valóságával az előbbi alkotókhöz képest kissé külön helyezkednek el. Az Isztambuli Biennálé médiaközpontú karakteréhez *Ujvárossy László* installációja állhat a legközelebb: miközben átvilágított képekkel, vetítéssel töri meg a látványt, a mű egészen prózai terét egy lepedővászon adja, vagyis annak az ágynak a takarója, amely az emberi élet egyharmadának legszemélyesebb teréül szolgál.

Be kell látni, hogy osztályozó szempontjaink csupán elvont és sematikus irányjelzők a tényleges művekhez képest. Az „elmesélt” terek még absztraktok, majdnem üresek, s léttel a képek

és a szobrok alakzatai, faktúrája, megszenvedett vagy örömteli ecsetjárása, színmodulációi, kopásai és repedései töltik meg.

Valamiről azonban még lehet és érdemes általánosságban is szót ejteni. A konkrét „személyes tér” szellemi értelemben kitágítható egészen a „hely szelleme”, a *genius loci* határáig. A tér ekkor már helyé válik, ahogy a műalkotásokban is végbemegy a kimérhető proxemikai tér érzelmileg átélhető helyé válása. Magyarország ilyen szempontból páratlan olvasztótégely, s miként Hamvas Béla *Az öt génuszban* kimutatta, a magyar szellemiség öt sugárzás keresztútjében áll: Észak, Dél, Kelet, Nyugat és Erdély hatósugarainak metszéspontjában. A hatások, persze, nem mind egyszerre jelennek meg, s nem oszthatók fel pontosan tájegységenként (egy megyének vagy akár egyetlen városnak is lehet többféle szellemiségű helye), de minél komplexebb az együttállás, annál gyümölcsözőbb. A magyarországi, öt génusz hatásának szemléltetésére a kiállítás alkotói közül példaként említhetjük a szentendrei *Aknay János* architektúráinak déli-nyugati karakterét; *Barabás Márton* és *Szöcs Miklós TUI* racionális ornamentikájának déli-keleti-nyugati érintettségét; *Csáji Attilának* az északias fénymisztikát a tudományos nyugati szemlélettel és a keleti kalligráfiával egyesítő törekvését; *Bukta Imre* Erdélyt és az észak-keleti szellemiséget összeolvasztó derűsen balladisztikus hangvételét, vagy a kifejezetten székelyföldi identitású művészek közül *Vargha Mihály* „mély ellentéteket áthidaló” (Hamvas) erdélyiségét, illetve a szintén erdélyi *Vinczeff László* Kelettel (Bizánc) átvilágított tragikus ikonszerűségét. A Székelykeresztúrról származó *Elekes Károly* és szilágysomlyói születésű *Jovián György*, amellet, hogy megőrizték az erdélyi „sokrétság, kettősség” (Hamvas) vonását, az előbbinél a borongós északi, míg az utóbbinál a nyugatias józan szellemiséggel itatódott át. Izgalmas feladat volna egyenként minden alkotónál feltárni a magyarországi archetipusok jellegzetességeit, de erre a jelen bevezető kérétei között nincs elég „tér és hely”.

A katalógust átlapozva azonban feltűnhet még egy többekre jellemző, közös vonás. Látható, hogy ezeknek a kortárs, magyar műveknek (a közép-európai művésztől nem függetlenül) van egy bizonyos tragikus vagy melankolikus karakterük. Még akkor is, amikor humorosnak vagy derűsnek látszanak. Mint ha a magyar (és közép-európai) művészek halandóságtudata, veszélytudata nagyobb lenne, mint mondjuk egy francia, egy olasz vagy egy amerikai művészé. De mindennek az elemzése már valóban messzire vezetne, ha nem is túl téren és időn, ellenkezőleg, épp-hogy térbe és időbe vetve, tőlük elválaszthatlanul. ❖

(A tanulmány a Személyes tér kiállításának katalógusában jelent meg.)

A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA
KIÁLLÍTÁSA ISZTAMBULBAN

SZEMÉLYES TÉR

1. Vinczeffy László: Repesz (1956), 2016
2. M. Novák András: Egyenes adás, 2010
3. Vargha Mihály: Fej II.
4. Szurcsik József: Átjáró a múltba, 2012
5. Lajta Gábor: Négyen egy asztalnál, 2017
6. Szabados Árpád: Medvés sorozat I-IV., 2012–2015
7. Elekes Károly: Egyedül a jellel, 2003
8. Filep Sándor: Erdély, 2009
9. Csáji Attila: OP-GEO I-IV., 2015

FOLYAMATOS EMLÉKEZET

KORNISS PÉTER A MAGYAR NEMZETI GALÉRIÁBAN

Cikkünk a 12. oldalon

Cikkünk a 12. oldalon

1. A menyasszony rokonai, 1971
2. Szűz Mária és Szent József, 2005
3. A Nyugatinál, 2015
4. Betlehemes, ünnepi kivilágításban, 2012
5. Az aluljáróban, 2014
6. A templomban, 2015
7. Lakodalmás ünnep, 1971

